

З аўтабіяграфії

Міколы Хведаровіча

У 1921 г. разам з актывам нашай камсамольскай ячэйкі я трапіў у Слуцк, у часі ўласцівасці асобага назначэння. Пасля кароткай вайсковай падрыхтоўкі мы ўдзельнічалі ў барацьбе з бандамі Балаховіча. У ЧОНе пазнаёміўся і падружыў з Рыгорам Мурашкам, які пазней стаў вядомым беларускім пісьменнікам.

У 1923 г. паехаў на палітасветныя курсы ў Мінск, пасля заканчэння якіх працаўаў сакратаром камсамольскай ячэйкі ў Цараўскай воласці і загадчыкам хатычытальні. У той час цараўская ячэйка налічвала ўсяго шэсць чалавек. Гэта былі юныя энтузіясты, якія вялі масава-палітычную работу сярод моладзі і ўсяго насельніцтва воласці. Вакол арудавалі рэшткі балаховіцкіх бандай, і ўсе камсамольцы ўваходзілі ў Чонаўскую падраздзяленне, мелі зброю і неаднойчы ганяліся за бандытамі. У Цараўцах, можна сказаць, пачалася і мая літаратурная дзеянасць. Не было п'ес для пастаноўкі ў клубе. І вось тады я ўпершыню ўзяўся за п'еса і напісаў дзве п'ескі. Адна з іх называлася «Кайн» і часта ставілася на вясковай сцэне. На вялікі жаль, рукапісы гэтых п'есак не захаваліся. У «Кaine» расказвалася аб tym, як чырвонаармеец трапіў у палон да белых і там сустрэўся са сваім братам, зраднікам. У расстрэле чырвонаармейца ўдзельнічаў родны брат — Кайн. П'еска добра ўспрымалася гледачом і нават выклікала слёзы.

У 1924 г. Слуцкі акруговы камітэт камсамола паслаў мяне на курсы вайсковых палітработнікаў. Вярнуўшыся з курсаў, працаўаў камісарам Слуцкага ваенкамата па дашрызыўнай падрыхтоўцы. У вёсцы Лучнікі была наша база, дзе праходзілі зборы дашрызыўнікаў.

Друкунца са скарачэннямі па кн.: Няцьдзесят чатыры дарогі. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мн., 1963. С. 506.

ЦЫБУЛЬСКІ Канстанцін Пятровіч, беларускі пісьменнік. Нарадзіўся 7.5.1956 г. у в. Забалоцце Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці. Закончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1982). З 1981 г. живе ў Слуцку. Працуе інспектарам па справах непаўнагодзішніх Слуцкага гарадскога аддзела ўнутраных спраў. Аўтар паэтычных кніг «Ноч маладзіка», «Вечер эпохі» (абедзве 1997).

ЧОРНЫ Кузьма (РАМАНОЎСКІ Мікалай Карлавіч), беларускі пісьменнік. Нарадзіўся 24.6.1900 г. у маёнтку Боркі Капыльскага раёна Мінскай вобласці. Вучыўся ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі (1916—1919). У 1920—1922 гг. працаў справаводам у Слуцкім павятовым ваенкамапе. Аўтар шырокавядомых аповесцей «Лявон Бушмар» (1930), «Люба Лук'янская» (1937), «Насцечка» (1941), раманаў «Зямля» (1928), «Бацькаўшчына» (1932), «Трэцяе пакаленне» (1935) і інш. Памёр 22.11.1944 г.

Падрыхтавалі М.З.Башлакоў, В.С.Відлога.

Беларускія пісьменнікі Г.Каржанская, А.Васілевіч, Я.Скрыгай і В.Вітка ў час сустэречы з землякамі ў в. Мяленкі. Сярэдзіна 1980-х гадоў.

Загінулі ў Афганістане

АНТОНАЎ Уладзімір Васільевіч, пра-
паршчык, камандзір узвода артылерый-
скага дывізіёна. Нарадзіўся 24.9.1954 г. у
пас. Мікушкіна Ісааклінскага раёна Куйбы-
шаўскай вобласці. Працаўаў у Сергіеўскім
леспрамгасе. З 1974 г. у Савецкай арміі. У
1978 г. закончыў школу працапрыгыкаў. З
19.5.1983 г. служыў у Афганістане. Загінуў
1.8.1984 г. пры выкананні баявога задання.
Пахаваны ў г. Сергіеўск Куйбышаўскай
вобласці. Сям'я жыве ў Слуцку.

АРДІХОВІЧ Мікалай Мікалаевіч,
лейтэнант, начальнік рэчавай службы.
Нарадзіўся 11.4.1966 г. у Слуцку. Закон-
чыў СШ № 6 Слуцка (1983), Горкаўскае
вышэйшае ваеннае вучылішча тылу
(1988). З верасня 1988 г. служыў у
Афганістане. Трагічна загінуў 13.2.1989 г.
пры выгадзе савецкіх войскаў з Афгані-
стана. Пахаваны ў Слуцку.

БАХТАЎ Аляксей Уладленавіч, старши
лейтэнант, афіцэр каманднага пункта з
цэнтральна-баявым кіраваннем. Нарадзіў-

ся 24.1.1954 г. у пасёлку Троіцкі Таліцкага
района Свярдлоўскай вобласці. У 1971 г. за-
кончыў СШ № 4 Слуцка, працаўаў токара-
ром на аўтарамонтным заводзе. У 1972 г.
прызваны ў Савецкую армію. Закончыў
Вышэйшае ваеннае вучылішча штурманаў
у Луганску. Служыў у Фергане, Гродне. Па
ўласным жаданні накіраваны ў Афгані-
стан — гарады Кандагар, Кабул. Загінуў
5.9.1982 г. Пахаваны ў в. Набушава. Пасмя-
ротна ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай
Зоркі.

ВАШЧАБРОВІЧ Аляксандар Іванавіч,
радавы, кулямётчык. Нарадзіўся 23.11.1961 г. у в. Шышчыцы. У 1978 г.
закончыў Замосцкую сярэднюю школу,
працаўаў трактарыстам у калтасе «XVI
партз’езд». У 1980 г. призваны ў Савецкую
армію. Служыў у дэсантных войсках, быў
накіраваны ў Афганістан. Загінуў 6.6.1982
г. Пахаваны ў в. Шышчыцы. Пасмяротна
увзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі.

ІВАНКОВІЧ Сяргей Мікалаевіч, стар-
ши лейтэнант, намеснік камандзіра роты
на палітчастцы. Нарадзіўся 6.10.1955 г. у
г.п. Урэчча Любанскае раёна Мінскай
вобласці. У 1973 г. призваны ў Савецкую
армію. Закончыў Данецкое вышэйшае
ваенна-палітычнае вучылішча інжынер-
ных войскаў і войскаў сувязі (1979).
Служыў у Прыкарпацкай ваеннай акрузе.
У студзені 1980 г. накіраваны ў Афганістан
зампалаітам роты. 23.3.1981 г. памёр ад ран.
Пахаваны ў Слуцку. Узнагароджаны дву-
ма ордэнамі Чырвонай Зоркі.

3 вершаў Сяргея Іванковіча

Моі пальцы испачканы мелом.
И восходит метель за рекой
Над любовью смешной и несмелой
И бессонною взрослої тоской.
Что тебе в искреннем горе?
Хороша и довольна собой...
Хочешь, я принесу на ладопи
Для тебя мою первую боль?
Я придумаю небо и вечность,
Я припомню апрельские сны.
Только ты все равно не заметишь весны...

КАЛЕСНІКАЎ Пётр Іванавіч, палкоў-
нік, начальнік злучэння проціпаветранай
абароны. Нарадзіўся 4.11.1933 г. на станцыі
Джабык Паўднёва-Уральскай чыгуункі.

Помнік землякам, загінуўшым у Афганістане, у Слуцку.

У.В.Антонаў.

А.У.Бахтаў.

А.І.Вашчабровіч.

С.М.Іванковіч.

П.І.Калеснікаў.

М.М.Кандыбовіч.

С.А.Філіповіч.

А.У.Хамяноў.

Закончыў Кустанайскі сельскагаспадарчы тэхнікум (1952), Арэнбургскае вышэйшае зенітна-ракетнае вучылішча (1954). У Савецкай арміі праслужыў звыш 30 гадоў. Служыў у Слуцку. З ліпеня 1981 г. у Афганістане. Загінуў 14.1.1983 г. пры выкананні баявога задання. Паходаваны ў Слуцку. Пасмротна ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі.

КАНДЫБОВІЧ Мікалай Мікалаевіч, радавы, стралок-гранатамётчык. Нарадзіўся 24.2.1961 г. у в. Мусічы. У 1978 г. закончыў Маяцкую сярэднюю школу. Працаўваў у калгасе, займаўся ў школе ДТСААФ. У 1979 г. прызваны ў Савецкую армію, пакіраваны ў Афганістан. Загінуў 20.10.1980 г. пры выкананні баявога задання, прайвіўшы мужнасць і адвагу. Паходаваны ў в. Мусічы. Пасмротна ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі.

ФІЛІПОВІЧ Сяргей Анатольевіч, радавы, вадзіцель. Нарадзіўся 28.3.1964 г. у в. Рачкавічы. У 1982 г. закончыў Лядзянігскую сярэднюю школу. Працаўваў на Мінскім трактарным заводзе. У маі 1984 г. прызваны ў Савецкую армію, пакіраваны

служыць у Афганістан. Загінуў 7.7.1985 г. пры выкананні баявога задання. Паходаваны ў в. Рачкавічы. Пасмротна ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі.

ХАМЯНОК Анатолій Уладзіміравіч, малодшы сяржант, наводчык мінамётаў. Нарадзіўся 13.4.1966 г. у в. Старына. У 1983 г. закончыў дзесяцігодку. У 1984 г. прызваны на службу ў Савецкую армію, быў накіраваны ў Афганістан. У 1985 г. цяжка паранены. Узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі. Памёр 3.8.1988 г. Паходаваны ў в. Грэск.

ХАРЫТОНАЎ Уладзімір Аляксандравіч, прапаршчык, інструктар групы спецыяльнага назначэння. Нарадзіўся 9.5.1959 г. у с. Ільінка Дубаўскага раёна Растоўскай вобласці. Закончыў прафтэхвучылішча, працаўваў у калгасе. У 1977 г. прызваны на службу ў Савецкую армію. У 1980 г. закончыў школу прапаршчыкаў. Служыў у зенітна-ракетным палку, у 1983 г. быў накіраваны ў Афганістан, у атрад спецыяльнага назначэння. 13.1.1984 г. загінуў пры выкананні баявога задання. Паходаваны ў Растоўскай вобласці. У Слуцку жывуць жонка і сын.

Яны кіравалі горадам і раёнам

Старшыні Слуцкага гарвыканкому

ШАПІРА Янка Патапавіч (каstryчнік 1927 — май 1928).

ВЕРТЛІБ (спежаль 1928 — сакавік 1929).

ЦЕЦЯРУК (сакавік — лістапад 1929).

ЦЫМБАЛ (са спежня 1929).

СМІРНОЎ Пётр Іванавіч (14.7.1944 — 10.7.1946).

КАСТРАМА Валяр'ян (па іншых крыніцах — Авар'ян) Цітавіч (18.7.1946 — снежань 1950).

КОЗІНЦАЎ Яўген Сцяпанавіч (29.12.1950 — сакавік 1959).

РУБЦОЎ Васіль Іванавіч (сакавік 1959 — 21.12.1967).

ЛАСІЦКІ Мікалай Сяргеевіч (21.12.1967 — 30.11.1973).

ДУДЗІНСКІ Яўген Канстанцінавіч (30.11.1973 — 30.12.1976).

ГУРБО Васіль Міхайлавіч (30.12.1976 — 15.9.1987).

НІКАЛАЕЎ Мікалай Мікалаевіч (15.9.1987 — сакавік 1990).

САЙКО Аляксандар Аляксеевіч (23.3.1990 — па цяперашні час).

Старшыні Слуцкага райвыканкому

ХРЫПАЧ Яўген (студзень — верасень 1927).

ЖОГАЎ Алесь (13.11.1927 — люты 1929).

КАРЖЭВІЧ (май 1929 — верасень 1930).

ВІНАГРАДАЎ (каstryчнік 1930 — верасень 1931).

КНЯЗЕЎ (люты 1933 — 29.7.1935).

АДАМЧУК (29.7.1935 — снежань 1936).

РОЗАЎ Мікалай Мікалаевіч (1944 — 15.3.1945).

ЕМЯЛЬЯНАЎ Ніл Дзянісавіч (13.4.1945 — 10.4.1948).

РАЛЬЧЫК Канстанцін Міхайлавіч (10.4.1948 — 25.2.1953).

КАНДРАЦЬЕЎ Іван Тарасавіч (27.2.1953 — 20.1.1957).

НАУМОВІЧ Ігнат Рыгоравіч (22.1.1957 — 1.3.1959).

СЛАБАДА Аляксандар Іванавіч (6.3.1959 — 31.8.1961).

ЦВІРКО Мікалай Канстанцінавіч (1.9.1961 — 31.12.1962).

ГОЛУБ Васіль Фаміч (1.1.1963 — 24.1.1971).

ЛІНГ Сяргей Сцяпанавіч (25.1.1971 — 1.2.1972).

МАРТЫСІОК Аляксандар Пятровіч (3.4.1972 — 17.8.1974).

АРЛОЎСКІ Віктар Фёдаравіч (11.9.1974 — 1.1.1995).

ЛОМАЦЬ Зянон Кузьміч (2.1.1995 — па цяперашні час).

Першыя сакратары Слуцкага райкома (гаркома) КПБ

Слуцкі райком КП(б) быў створаны ў 1924 г. З 1927 г. у Слуцку дэйнічаў аўяднаны раёны і гарадскі камітэт КП(б)Б, з 1931 г. яго функцыі выконваў Слуцкі райком КП(б)Б, з 1952 г. Слуцкі райком КПБ, з верасня 1975 г. да 14.5.1991 г. — Слуцкі гарком КПБ.

КРЫВАШЭЙ (23.7.1924 — каstryчнік 1924).

ПРОХАРАЎ В. (лістапад 1924 — 4.4.1925).

БАЛЬ (4.4.1925 — 17.8.1925).

КАЗЛОЎ (17.8.1925 — красавік 1926).

МАТУС (май — ліпень 1926).

ЛАЗЕРАЎ (верасень — лістапад 1926).

КАЧУК Аляксандар Мацвеевіч (чэрвень 1927 — май 1928).

ПАДРЭЦКІ Язэп (чэрвень 1928 — 23.6.1929).

КАЗАЧОК (ліпень 1929 — ліпень 1931).

СОСКІН (сакавік — 15.12.1932).

КРАЦАР (люты 1933 — 1934).

КІШТЫМАЎ Мацвей Іванавіч (красавік 1934 — снежань 1935).

ЯРАШЭВІЧ Іосіф Фёдаравіч (ліпень, лістапад — спежань 1944; студзень — снежань 1945).

КАНАПЮВІЧ Іпаліт Сільвестравіч (жнівень — каstryчнік 1944).

ПОЗДНЕЎ Іван Дзмітрыевіч (10.2.1948 — 22.1.1951).

ПРАКАЗАЎ Франц Эдуардавіч (22.1.1951 — 10.10.1958).

КАЗЛОЎ Віктар Аляксеевіч (10.10.1958 — 10.4.1962).

ЗЕЛЯНКЕВІЧ Анатоль Якаўлевіч (10.4.1962 — 7.12.1967).

МАНТУЛІН Уладзімір Іванавіч (7.12.1967 — 29.9.1970).

ЧАРНЯЎСКІ А.А. (29.9.1970 — 10.9.1974).

МАРТЫСІОК Аляксандар Пятровіч (10.9.1974 — 17.10.1986).

ЛОМАЦЬ Зянон Кузьміч (17.10.1986 — 14.5.1991).

З МАТЭРЫЯЛЬНАЙ І ДУХОЎНАЙ СПАДЧЫНЫ

З гісторыі архітэктуры Слуцка і Случчыны

Практычна да 2-й палаўіны XIX ст. горад уяўляў сабой суцэльнную драўляную забудову. Найстаражытнейшыя будынкі выяўлены пры археалагічных даследаваннях па Замкавай горцы ў 1985—1986 гг. Гэта былі ніжнія вянцы зрубаў жылых і гаспадарчых пабудоў ХІІ—ХІІІ ст., якія добра захаваліся. У XVI—XVIII ст. Слуцк складаўся з дзвюх частак: Стары горад на правым беразе Случы і Новы горад на левым. У цэнтры Старога горада на беразе ракі ўзыходзіўся Верхні замак (былы дзядзінец), побач знаходзіліся Ніжні замак і гандлёвая плошча. Ад цэнтра адыходзілі вуліцы, з якіх Віленская (часам называлася Ільинскай), Капыльская і Востраўская вялі да гарадскіх брам. У гэтай частцы склалася радыяльна-кальцавая планіроўка вуліц і жылых кварталаў. Новае месца, заселнае пазней, уяўляла сабой планавую, з прымымі вуліцамі і прамавугольнымі жылымі кварталамі, забудову. Галоўныя вуліцы — Навамейская (цяпер вуліца М. Багдановіча), што вяла ад моста да Навамейскай брамы, і Сенатарская (пазней Шырокая, цяпер Камсамольская), якая адыходзіла ад Навамейскай і вяла да Новага замка.

Сядзібы бяднейшых мяшчан былі далей ад цэнтра. Тут стаялі халупы і халушки («халупы мізэрныя» і «халупы ўбогія»). Заможныя жыхары мелі дамы побач з замкамі, гандлёвой плошчай або па баках галоўных вуліц. На вуліцы Сенатарской у XVII—XVIII ст. размяшчалася сядзіба

шляхціцаў Клакоцкіх. Тут стаяў драўляны двухпавярховы палац з фасадам, багата аздобленым арнаментальнай разьбой і выявамі вензеляў уладара, арыентаваным на вуліцу. Геранім Клакоцкі ў XVIII ст. перадаў сядзібу езуітам, і на яе аснове ствараецца кляштар.

Палацы слуцкіх князёў былі ў Старым замку (так называліся Верхні і Ніжні замкі разам). Князі Алелькавічы ў XVI ст. мелі палац на паўночным баку Верхняга замка побач з абарончай сцяной і вежамі. Ён быў з дубовага бруса, прамавугольны ў плане, аднапавярховы, накрыты гонтай, з апфіладнай планіроўкай пакояў. У XVII—XVIII ст. Стары замак, страціўшы абарончае значэнне, ператвараецца ў палацава-замковы комплекс. Князі Радзівілы, якія гаспадарылі ў тыя часы, акрамя палаца ў Верхнім замку, мелі яшчэ тры палацы ў Ніжнім. Пасярэдзіне знаходзілася прамавугольная плошча. Палацы, размешчаныя па баках, былі аднапавярховыя, з гонтавымі дахамі. Галоўны з іх стаяў па цэнтральнай восі ансамбля. Пакой ўпрыгожвалася размалёўка, разьба па дрэве, творы ткацкага мастацтва. У сярэдзіне XVIII ст., калі Слуцк належаў князю Гераніму Радзівілу, яго сучаснік Станіслаў Рэйтан пісаў, што Верхні замак рускіх князёў Алелькавічаў ужо ляжаў у руінах, «тырчала толькі высокая, у некалькі паверхаў вежа, ператвораная ў турму». Пазней Радзівілы жылі ў сваім радавым цэнтры — Нясвіжы. Інвентар за 1815 г.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

паказвае будынак Старога замка ў паўразбураным стане. На працягу XIX ст. замкі паступова знікаюць, і да пачатку XX ст. ад іх не застаецца амаль нічога.

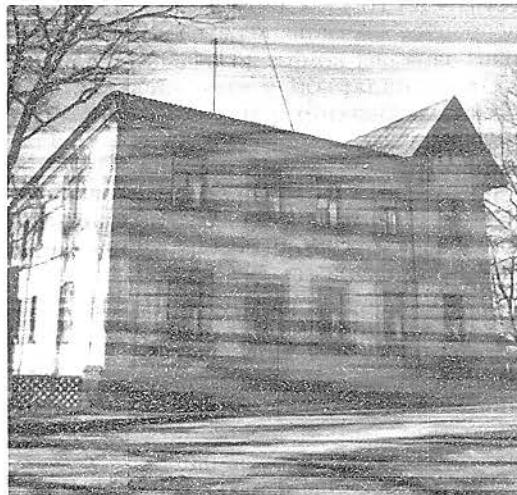
Значны помнік грамадзянскай архітэктуры 2-й палавіны XVII — 1-й палавіны XVIII ст. — ратуша, якая стаяла на правым баку вуліцы Віленскай побач з гандлёвой плошчай. Будынак — прамавугольны ў плане, драўляны, трохпавярховы, накрыты высокім двухсхільным дахам. Да сярэдзіны падоўжанага, павернутага да вуліцы фасада рызалітам прымыкала 3-ярусная вежа з галоўным уваходам. Два яе ніжнія ярусы — чацверыкі, трэці (на ўздоўжні трэцяга паверха) — восьмярык, завершаны шлемацадобным купалам з вежачкай-альтантай. Вежу і вільчыкі ўпрыгожвалі сняжкі-флюгеры. Сцены ніжніх паверхаў былі рубленыя, трэці — меў фахверковую канструкцыю. У шэррагу беларускіх драўляных ратуш гэта адзіны вядомы прыклад злучэння будынка з вежай. Такі прыём больш харектэрны для мураваных ратуш, але ў адрозненне ад іх у слуцкай — вежа па вышыні не перавышала сам будынак. Адносілася да пабудоў барочнай архітэктуры з рысамі традыцыйнага народнага дойлідства. Малюнкі-эскізы, якія былі зроблены князем Багуславам Радзівілам, даюць падставу меркаваць, што аўтар яе праекта — слуцкі князь.

Побач з ратушай на плошчы стаяла антэка, насупраць, цераз дарогу, — аўстэрый

(зазэны дом), якая ўключала карчму, стайні, крамы і ішыя памяшканні.

На ініцыятыве князя Гераніма Радзівіла ў Слуцку з'явіўся тэатр. Спачатку спектаклі ставіліся ў прыстасаваных памяшканнях. У 1756—1758 гг. за бернардзінскім касцёлам узводзіцца новы «дом для оперы і камедыі» — камедыхаўз. Быў ён з часаных брусоў, накрыты гонтавым дахам. Складаўся з дзвюх частак: неглыбокай сцэны і ступенчатага партэра, вакол якога другім ярусам ішоў балкон. Сцены вышэй яго былі прарэзаны вонкі з каліяровым шклом. З балкона можна было выйсці на галерэю, якая акружала па перыметры ўесь будынак і мела прыступкі на пандворак. Па баках тэатра сіметрычна размяшчаліся два аднолькавыя дамы для акцёраў (афіцыны), што складалі з ім адзіны ансамбль. Фасадам увесь комплекс быў павернуты да вуліцы.

З канца XVIII ст. гарадская забудова пачынае выходіць за межы кальцавой сістэмы старажытных умацаванняў. Ірвы засыпаюцца, валы і бастыёны скопваюцца. У сярэдзіне XIX ст. праз цэнтр Старога горада пралегла новая дарога, што вяла з Масквы да Варшавы. У месца злучэння яе з вуліцай Капыльскай пераносіцца гандлёвая плошча. Вакол яе, а таксама па баках галоўных вуліц з гэтага часу будуюцца пераважна мураваныя дамы ў стылі класіцызму. За валам Старога горада ў 1799 г. быў узведзены двухпавярховы будынак

Дом на вул. імя Манахава. 2-я палавіна XIX ст.

Будынак былога паштовай станцыі.

дзяржаўных устаноў, дзе размяшчаліся магістрат, казначэйства, земскі суд, кватэра гараднічага. Побач былі казарма і турма. Далей на вуліцы Турэмнай (цяпер імя Манахава), пракладзенай уздоўж вала, у 2-й палавіне XIX ст. будуеца бальнічны комплекс. У мураваных будынках, якія захаваліся, і сёння размяшчаюцца аддзяленні райбальшыцы.

За мяжой Старога горада, у пэўнай адлегласці ад вала на захад, будуеца пансія абснік, які потым стаў домам дваранскага сходу. Часам пабудовы па адных крыніцах лічыцца пачатак XIX ст., па іншых — канец XVIII ст. (1789 або 1798). Ён цагляны, прамавугольны ў плане, аднапавярховы, на высокім падмурку, са склепам, накрыты вальмавым дахам. Цяпер стаіць на правым баку вуліцы Леніна (былая Шашэйная). Пасярэдзіне сцяны падоўжанага галоўнага фасада на падмурку з прыступкамі размяшчаецца чатырохкалонны порцік, якім вылучаецца галоўны ўваход. Вуглы і бакавыя часткі сцяны фасада ўпрыгожаны руставанымі лапаткамі. Гісторыя будынка звязана з падзеямі часоў рэвалюцыі, грамадзянскай і Айчыннай войнаў. З 1952 г. тут размяшчаецца краязнаўчы музей.

Адным з лепішых помнікаў архітэктуры класіцызму з'яўляецца ўзвядзены ў 1829—1838 гг. па праекте архітэктара Падчашынскага будынак мужчынскай гімназіі. Ён мураваны, прамавугольны ў плане, двухпавярховы, накрыты вальмавым дахам. Фасады дэкарыраваны стрыманам. Па перыметры праходзіць карніз з сухарыкамі і міжпавярховы паясок; акцэнт робіцца на сярэдзіну павернутага да вуліцы фасада: трохвугольны сандрык, які аб'ядноўвае тры цэнтральныя вузкія аконныя праёмы другога паверха з пілястрамі паміж імі, люнет над уваходным праёмам, імпост і пілястры, абрамляючы ўваход разам з двумя бакавымі вокнамі першага паверха. Цяпер тут СШ № 1.

Да позняга класіцызму адносіцца комплекс наштовай станцыі. Пабудаваны ў сярэдзіне XIX ст. паводле «ўзорнага» прасекта 1846 г. Уключае галоўны корпус з памяшканнямі для начлету, наглядчыка і афармлення дакументаў і сіметрычна пастаўленыя па яго баках два адполькавыя флігелі: адзін — для ямшчыкоў, у другім знаходзіліся падсобныя памяшканні.

Будынкі злучаны паміж сабой мураванымі сценкамі з уязнымі брамамі. Унутры за імі прамавугольны двор, які замыкае П-падобны ў плане будынак стайні. Усе пабудовы аднапавярховыя, накрыты вальмавымі дахамі, фасады аформлены пілястрамі. Памяшканні будынка цяпер прыстасаваны пад розныя па прызначэнні установы і жыллे.

Помнікамі архітэктуры гэтага ж часу з'яўляюцца дарожныя будынкі, што знаходзяцца па пэўнай адлегласці ад горада. Каля в. Івань — невялікі мураваны аднапавярховы, накрыты вальмавым дахам будынак заставы. Раней тут знаходзілася варта, што назірала за рухам па дарозе. За в. Вясёла можна бачыць станцыйны комплекс, які мае агульныя рысы са слуцкай станцыяй.

Двухпавярховы мураваны корпус дугоўнага вучылішча, узведзены ў 2-й палавіне 1880-х гадоў побач з Троіцкім манастыром, адносіцца да архітэктуры позняга класіцызму. П-падобны ў плане будынак з бакавымі рyzalitami, завершанымі трохвугольнымі франтонамі. Сярэдзіна галоўнага фасада вылучаецца ўваходным тамбурам. Сцены падзелены міжпавярховым паяском і прарэзаны лучковымі аконнымі праёмамі з ліштвамі. Пасля рэвалюцыі ў будынку размяшчаліся розныя па прызначэнні установы, цяпер тут вучэбныя класы медыцынскага вучылішка.

Класіцызм аказаў уздзеянне і па драўлянае дойлідства. Напрыклад, яго рысы ўласцівы Праабражэнскай царкве, пабудаванай у 1856 г. у в. Балотчыцы. Яе прамавугольны ў плане аб'ём накрыты двухсхільным дахам з вальмай і цевялікім купалком пад алтарнай часткай.

Прыкладна з сярэдзіны XIX ст. паяўляюцца элементы эклектызму і «гістарычныя стылі». Эклектычнай па характеристы была невялікая мураваная каплічка на вуліцы Кладбішчанской. Дэкор — характэрны для класіцызму.

У руска-візантыйскім стылі ў 1885—1889 гг. на Саборнай горцы будуеца з цэглы Мікалаеўскі сабор. У плане ён меў форму крыжа, быў аднагаловы, злучаны з размешчанай па галоўнай восі 3-яруснай купальнай званіцай. У перакрыжаванні падоўжнага і папярочнага нефаў, накрытых цыліндрычнымі скляпеннямі, стаяў чацвярык са зрэзанымі да сярэдзіны вуг-

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

ламі. На ім узвышаўся гранёны светлавы барабап са шлемападобным купалам. У 1934 г. храма не стала.

У канцы XIX — пачатку XX ст. будуенца мноства розных па прызначэнні дамоў з чырвонай цэглы. Іх фасады ўпрыгожвалі разнастайныя па малюнку карнізы, паяскі, пішы, абрамленні аконных і дзвярных праёмаў. Гэта так званы цагляны стыль. У Слуцку да пабудоў такога характару адносяліся гасцініца «Брыстоль», карэтная пажарная аховы, крамы, жылыя дамы. Сёння найбольш значным помнікам гэтага кірунку з'яўляецца будынак камерцыйнага вучылішча. У час Вялікай Айчыннай вайны ён значна пашкоджаны, пры аднаўленні характар верхняй часткі змяніўся. Будынак цяпер двухпавярховы, з паўнадвельным паверхам. У ім размяшчаюцца цэхі кансервавага завода.

Помнікамі архітэктуры 1930-х гадоў з'яўляюцца будынкі Дома дзіцяці (раней сярэдняя школа), Цэнтра вольнага часу (раней Дом афіцэраў), а таксама пабудаваныя па тышавых праектах мураваныя двухпавярховыя жылыя дамы для вайскоўцаў і комплекс шпіталя. На іх выгляд,

Мікалаеўскі сабор. Канец XIX ст.

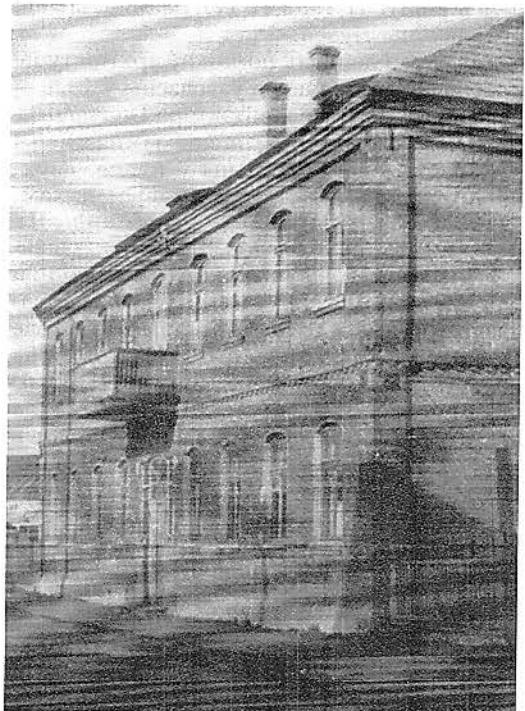
відавочна, меў уплыў функцыяналізму — кірунок з характэрным сціплым дэкорам, дакладнасцю і логікай пабудовы аўёмаў, прамавугольнымі гранёнымі формамі.

Мясцовыя майстры ўзводзілі розныя па прызначэнні будынкі. Найлепшым чынам іх талент знаходзіў реалізацыю ў храмавым дойлідстве.

Найбольш уплывовым на Случчыне было праваслаўе. Прыходскіх, саборных і манастырскіх цэркваў у Слуцку (разам з прадмесцямі Востраў і Трайчаны) у XVI—XVII ст. налічвалася да 15, у XVIII—сярэдзіне XIX ст. — да 20, у 2-й палавіне XIX — 1-й трэці XX ст. — 10.

Верагодна, першы па часе ўзнікненія храм стаяў на месцы першапачатковага паселішча (пазней гэта тэрыторыя Верхняга замка). Раскопкі, праведзеныя тут у 1985—1986 гг., даюць падставу меркаваць, што ў XII—XIII ст. ён быў мураваны, узводзіўся з цлінфы і белага вапняку і па характеристы мог нагадваць Дабравешчансскую царкву ў Віцебску або Барысаглебскую ў Навагрудку, якія існавалі ў той час.

У царкоўным будаўніцтве, якое развівалася ў адзінім рэчышчы з народным, у

Гасцініца «Брыстоль». Канец XIX — пачатак XX ст.

асноўным выкарыстоўвалася дрэва. Больш простая форма храма адносіцца да падоўжна-восевага тыпу і складаецца з аднаго, двух або трох зрубаў (асноўны аб'ём, алтарны і бабінец), якія паслядоўна размяшчаюцца па адной падоўжнай восі і могуць мець агульнае пакрыццё. Падобнага тыпу будынкі несумненна сустракаліся на Случчыне, асабліва ў ранейшыя часы. На прыклад, пра царкву Архангела Гаўрыіла, што стаяла ў прадмесці Востраў побач з Міхайлаўскай у 1793 г., вядома, што была яна «малая будынкам і зрубленая з круглых бярвенняў».

На XVII – XVIII ст. прыпадае час панавання стылю барока, які кладзе адбітак і на драўлянае дойлідства. Аб помніках згаданага перыяду захаваліся больш дакладныя звесткі. Яны даваюць меркаваць, што менавіта ў гэты час склалася і расквітнела мясцовая архітэктурная школа. Характэрны рысай слуцкіх цэркваў становіцца яруснасцю. Назірасцца пераход ад простага па характеристы падоўжна-восевага тыпу кампазіцыі да ярусна-восевага тыпу. Апошні ўяўляе пабудову з размешчаных па адной восі двух або трох аб'ёмаў, якія складаюцца з некалькіх зрубаў, што ўзвышаюцца адзін над адным і маюць асонае завяршэнне.

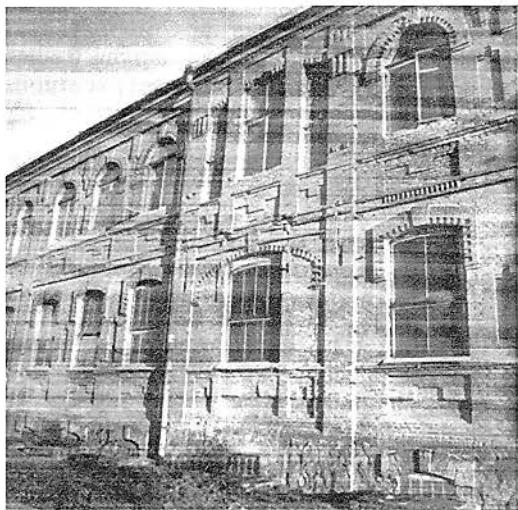
Адным са старажытнейшых храмаў горада была царква Міхаила Архангела ў прадмесці Востраў. Вядома з 1392 г. Аб характеристы царквы ў XVIII ст. можна меркаваць па апісанні іканастаса: той быў 6-ярусны, меў усяго 14 образоў. Відавочна, што па плошчы будынак быў певялікі, аб'ём яго развіваўся ўверх і складаўся з некалькіх ярусаў.

Сучасная Міхайлаўская царква – адзін з самых значных помнікаў архітэктуры Слуцка. Пабудавана яна была ў Старым горадзе на вуліцы Каныльскай і спачатку насіла імя святых цара Констанціна і Алены. У 2-й палавіне XVIII ст. яе пераносіць у прадмесце і ставяць непадалёку ад старэйшай Міхайлаўской царквы. Апошня ў 1797 г. была скасавана, і пазней яе будынка не стала. Констанцінаўскай у 1798 г. надаецца імя Архангела Міхаіла. Ёй жа ў спадчыну застаюцца фундуш і рэчы старой Міхайлаўской і гарадской Казьмадзям'янаўской церкви. Цяперашні будынак царквы ўзведзены ў традыцыйных народнага драўлянага дойлідства з элементамі

стылю барока. Адносіцца да групы пабудоў ярусна-весевай кампазіцыі. Побач з царквой стаяла драўляная званіца з пяццю званамі. Да 2-й палавіны XIX ст. яна састарэла, а ў 1879 г. была павалена моцным ветрам. У 1880-я гады да храма з захаду прыбудоўваецца новая 3-ярусная званіца: чацвярык на чацверыку, завершаная чацверыком са зрэзанымі вугламі, пакрытым шлемападобным купалам са шпілем. У характеристы прыбудовы адчуваасцца ўздзеянне класіцызму. Чацвярык ніжняга яруса мае ўваходы праём і выконвае функцыю прытвора. Дойліды знайшлі гарманічныя сувадносіны прапорцый і характеристу званіцы і будынка храма. З гэтага часу ён мае адметны выгляд, для якога характеристына паступовае нарасташце аб'ёмаў уверх.

У пачатку 1740-х гадоў пажар пашкодзіў цэрквы Уваскрасенскую, Увядзенскую і Святых Айцоў, што стаялі на «Падзамчышчы». З іх да 1787 г. адбудоўваецца толькі Уваскрасенская царква. У 1745 г. згарэў замкавы Успенскі сабор. У 1797 г. скасавана Варварынская царква, якая стаяла на «Падзамчышчы» і знаходзілася пасля пажару 1792 г. у паўразбураным стане. Яе імя і фундуш у 1798 г. надаюцца новай могілкавай царкве.

Варварынская царква на могілках узводзілася ў 1794–1799 гг. Адносілася яна да тыпу трохзрубных драўляных храмаў

Будынак былога камерцыйнага вучылішча. Пачатак XX ст.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

ярусна-восевай кампазіцыі з вылучаным цэнтральным верхам. Галоўны цэнтральны аб'ём уяўляў сабой чацверык на чацверыку, а завяршаўся восьмерыковым светлавым барабанам са шлемападобным купалам. Кушал і дахі ансіды і бабінца ўпрыгожвалі тры дэкаратыўныя цыбулепадобныя галоўкі. Галоўны ўваход меў выгляд порціка: два слупы-апоры падтрымлівалі выступаючы над ганкам павес з франтонам і двухсхільным дахам, на якім пасярэдзіне мясцілася шатровая вежачка. Да галоўнага аб'ёму з абодвух бакоў пасярэдзіне далучаліся тамбуры бакавых уваходаў. Спалучэнне ўсіх частак пабудовы ўтварала прыгожую гарманічную архітэктурную кампазіцыю. Гэта быў помнік народнага драўлянага дойлідства з рысамі стылю барока. На жаль, ён загінуў ад пажару ў 1962 г.

Сярод цэркваў XVI—XVIII ст. згадваюцца Іаана-Прадцечанская, Казьмадзям'янаўская і Сімяонаўская, якія стаялі ў Новым горадзе непадалёку ад Навамейскай брамы. Апошняя ў 1799 г. была перавезена ў в. Баслаўцы (ціпер в. Барок). Малюнкі плана і фасада, якія захаваліся, дазваляюць удакладніць яе выгляд: па архітэктуре адносілася да группы драўляных трохзрубных храмаў ярусна-восевай кампазіцыі з трыма вярхамі. На новым месцы яна прастаяла да канца XIX ст. У сувязі з будаўніцтвам новага мураванага храма была разабрана.

З выгляду падобная на Сімяонаўскую была Раства-Багародзіцкая царква ў мясцічку Грэск. Яе па перыметры япчэ абкружала галерэя. У сярэдзіне XIX ст. на

месцы струхлелага ўзведзены новы царкоўны будынак.

Да крыжова-цэнтрычнай кампазіцыі адносіцца драўляны замкавы Успенскі сабор. Ён прыйшоў на змену мураванаму, які існаваў у XII—XIII ст., і па нейкіх прычынах быў разбураны. За сваю гісторыю драўляны храм некалькі разоў гарэў, а потым аднаўляўся. Першыя дакладныя звесткі аб ім адносяцца да таго часу, калі ў пачатку XVI ст. слуцкая княгіня Настасся Алелька карэнным чынам перабудоўвае ліядзінец. На яго паўднёвым баку клятніна ўзводзіць драўляны сабор. Да такога меркавання схіляе запіс, зроблены на староніцы рукапіснага Евангелля, якое захоўвалася ў Троіцкім манастыры. Там гаворыцца, што ад «агня перуновага» начаў гарэць сабор у трэцій гадзіне дnia 29 мая 1702 г. А пра тое, што будынкі сабора, якія аднаўляліся пасля пажару, звычайна нагадвалі папярэднія, сведчыць «Справа аб будаўніцтве новай царквы замест згарэўшай у 1745 г. віцэ-кафедральнай Успенскай... на ранейшым месцы без замены», якая захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі. Пытанне аднаўлення замкавай царквы, узнятага ў 2-й палавіне XVIII ст., не было вырашана станоўча.

У канцы XVIII ст. у Верхні замак пераносіцца са Старога горада Мікалаеўская царква. Выбар абронтуўваўся тым, што архітэктура яе лепшым чынам адпавядала традыцыйнаму выглядзу сабора.

Царква Святога Мікалая з XVI ст. стаяла на левым баку вуліцы Капыльскай. У 1786 г. узводзіцца яе новы будынак — вялікі

Варварынская царква. Канец XVIII ст. З малюнка І.Шткоўскага.

Троіцкі сабор у прадмесці Трайчаны. З малюнка І.Шткоўскага.

па памерах, на каменным падмурку, трохпрастольны, з двумя прыдзеламі: Пакрова Багародзіцы і Петрапаўлаўскім, завершаны пяццю купаламі, на якіх мясціліся невялікія купалкі. Перанесены на Замкавую горку, гэты храм стаяў да 1811 г.

У 1816—1819 гг. пасярэдзіне Замкавай горкі ўзводзіцца новы Успенска-Мікалаеўскі сабор. У плане ён меў форму крыжа, быў на каменным падмурку, з двумя прыдзеламі, трыма апсідамі, завяршаўся адным купалам. Па перыметры яго абкружала глухая галерэя.

Уваходаірусаілімская царква Спаса-Лыінскага манастыра пабудавана, верагодна, у 2-й палавіне XVIII ст. У апісанні за 1800 г. падаецца як «вновь исправленная, большая». Была аднакупальная, з прыдзеламі: з праўага боку ў гонар Ільі прарока, з левага — Іаана Багаслова. У 1861 г., калі манастыра ўжо не стала, яе пераносіць у в. Завушыцы, дзе працтвала яшчэ да 1881 г.

Галоўнай святыній манастыра ў прадмесці Трайчаны быў Троіцкі сабор. Мураваны храм замест старажытнага драўлянага з'явіўся ў 1505 г. Узводзілі яго ў памяць аб удалай абароне горада і перамозе пад перакопскімі татарамі па фундацыі князіні Настасці Алелькі. У часы войнаў неаднойчы гарэў і рабаваўся, асабліва ў 1655 г. і 1660 г. Апісанне за 1678 г. гаворыць, што будынак амаль адноўлены, вялася толькі рэстаўрацыя алтара. Падзеі канца XVII — пачатку XVIII ст. прыносяць новыя разбурэнні. Канчаткова адбудаваны быў толькі ў 1789 г., а іканастас закончаны

у 1804 г. У 2-й палавіне XVIII ст. храм меў у плане форму крыжа, дзве чацверыковыя 3-ярусныя вежы. На левай меўся гадзіннік з курантамі, правая была званіцай. Архітэктурны ансамбль Троіцкага манастыра, у які акрамя сабора ўваходзілі адміністрацыйныя корпус з цёплай Дабравешчанскай царквой, мураваныя «Святых вароты» з падбрамнай царквой і капліцай, якая стаяла побач, а таксама іншыя будынкі, быў разбураны на працягу 1930—1950-х гадоў.

Драўляная Петрапаўлаўская царква ў в. Бялевічы ў плане мела форму авала, была пакрыта гонтай і завяршалася адным глухім купалам. Гэты цэнтрычны па кампазіцыі будынак быў узведзены, верагодна, у XVII ст. або ў XVIII ст. Да канца XIX ст. царква прыйшла ў занядбад.

Драўляная званіца на Саборнай горцы ўзведзена ў 1869—1870 гг. Была яна 3-ярусная, на каменным падмурку, завяршалася гранёным шлемападобным купалам.

У Троіцкім манастыры да XIX ст. стаяла старажытная 2-ярусная званіца, на якой вісела 8 званоў. Самы вялікі з іх, адліты ў 1799 г., важыў 207 пудоў і 10 фунтаў. Стаялі званіцы побач з Раства-Багародзіцкай, Уваскрасенскай, Юр'еўскай і іншымі цэрквамі. У Ільінскім манастыры званіца завяршала ўваходную браму.

Пэўную групу культавых будынкаў складалі каталіцкія храмы, якіх у парошкіні з праваслаўнымі ў Слуцку было менш: у XV—XVI ст. — 1, у XVIII — 1-й палавіне XIX ст. — 4, у 2-й палавіне XIX — 1-й палавіне XX ст. — 1.

Касцёл. Помнік архітэктуры XVII ст. Здымак 1-й палавіны XX ст.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

Старэйшы каталіцкі храм — фарны касцёл, пабудаваны з лістоўніцы ў 1419 г., стаяў непадалёку ад дзядзінца на правым баку Востраўскай вуліцы. Меў двуххрубную падоўжна-восевую кампазіцыю: прамавугольны ў плане галоўны аб'ём завяршала пяцігранная алтарная апсіда, да якой з абодвух бакоў сіметрычна прымыкалі дзве рызніцы. Дзейнічаў касцёл да 1852 г. Пазней струхлелы будынак разабралі, а на яго месцы была ўзведзена драўляная капліца.

У 1639 г. у Слуцку заснаваны бернардзінскі кляштар. Знаходзіўся ён у Старым горадзе на беразе Случы насупраць Старога замка. Драўляныя кляштарныя будынкі ўзведзены ў 1671 г., у 1734 г. адбылася іх рэканструкцыя. У 1832 г. кляштар скасаваны. Храм асвячоны над праваслаўны і ў 1833—1845 гг. выкарыстоўваўся як палкавая царква. Калі войскі пакінулі горад, а драўлянага фарнага касцёла не стала, былы бернардзінскі вяртаецца каталікам. Пры ім — парафія дэканана слуцкага. Пасля Каstryчніцкай рэвалюцыі да 1925 г. у кляштарным будынку размяшчаўся павятовы ваенкамат. Касцёла не стала пасля Вялікай Айчыннай вайны. У кляштары будынку цяпер размяшчаецца маслабаза.

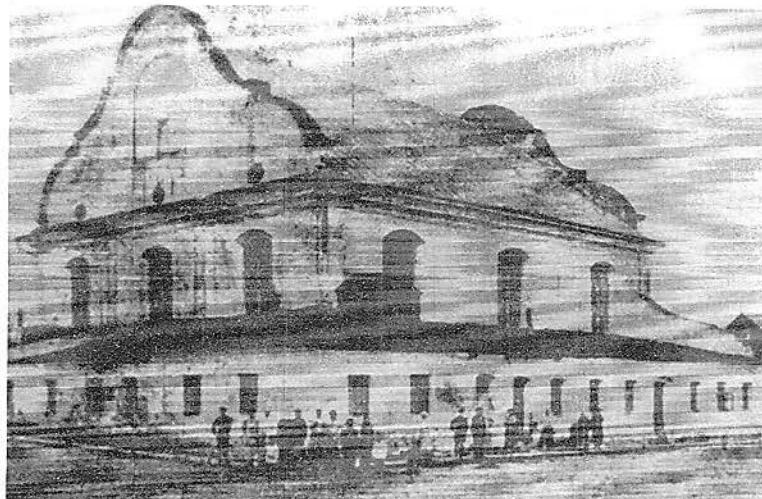
Непадалёку ад Слуцка ў в. Замосце ў 1620 г. (па іншых крыніцах — у 1649 г.) ўзведзены мураваны касцёл Святой Барбары, які з'яўляецца помнікам беларускага рэнесанснага дойлідства. Выгляд яго дакладны і лаканічны: квадратны ў плане аднанефавы аб'ём, да якога прымыкаюць

пяцігранныя апсіда і вежападобны бабінец, якія размешчаны па адной восі і накрыты агульным 2-схільным дахам (над алтаром — вальма).

Значнымі творамі беларускай манументальнай архітэктуры былі пабудаваныя з дрэва ў Слуцку комплексы езуіцкіх кляштараў у Старым і Новым горадзе. Выгляд іх касцёлаў меў агульныя рысы. Першы комплекс узік у капты XVII ст. на «Падвале» побач з Востраўскай брамай. У 1704 г. замест старых келляў і капліцы ўзводзілі па праекце архітэктара Я. Клауса новы кляштар і касцёл Святога Духа. Храм быў квадратны ў плане, аднанефавы, са зрэзанымі чатырма вугламі. Галоўны аб'ём, які меў васьмігранныя залыны харахтар, вянчаўся васьмерыковым светлавым барабанам са шлемападобным 2-ярусным купалам. Да пяціграннага алтарнага выступа з абодвух бакоў прымыкалі два прыдзелы. 2-ярусыны тамбур галоўнага ўвахода завяршаўся франтонам са скульптурай.

Езуіцкі комплекс у Новым горадзе з'явіўся на вуліцы Сенаторскай у 1710—1720 гг. Тут у 1710—1715 гг., як мяркуюць, па праекце архітэктара Р. Энгеля пабудаваны касцёл Святой Тройцы. Храм быў прамавугольны ў плане, да яго зрэзаных вуглоў далучаліся квадратныя ў плане вежападобныя ярусныя капліцы. На адной з іх у 1717 г. усталяўлены гадзінік. Галоўны фасад упрыгожвалі вежачка са скульптурай Божай Маці з дзіцем, якая завяршала ярусны бабінец.

Касцёлы Святога Духа і Святой Трой-

Будынак сінагогі. Пачатак XX ст.

цы па архітэктуры адносяцца да групы пабудоў цэнтральнай кампазіцыі. У 1804 г. кляштар у Новым горадзе, куды акрамя храма ўваходзілі двухпавярховы будынак калегіума, званіца, флігелі, бурса, аптэка, гаспадарчыя пабудовы, згарэў. Будынкі кляштара ў Старым горадзе былі разабраны ў 1840 г.

У 1617 г. князем Янушам Радзівілам у Новым горадзе па беразе Случы закладзены кальвінскі збор. Князь Багуслаў Радзівіл, сын Януша, у 1654 г. заснаваў у Старым горадзе на вуліцы Прозараўскай лютэранскую кірху. Абодва храмы былі драўляныя, за сваю гісторыю неаднократна аднаўляліся пасля пажараў. Кірха, вакол якой утварылася плошча (спачатку называлася Саксонскай, потым Лютэранскай), існавала да XIX ст.

Пэўную колькасць жыхароў горада складалі прадстаўнікі юдэйскага веравызнання. Асноўным месцам іх пражывання быў раён Старога горада, што абмяжоўваўся ракой Бычок, вуліцай Капыльскай і гарадскім валам і меў назову «Школішча».

У цэнтры яго, на плошчы, стаяла сінагога. У 2-й палавіне XVIII — пачатку XIX ст. іх было дзве. Адна — драўляная, квадратная ў плане, з размешчанымі па перыметры прыбудовамі («школамі»). Па часе ўзінення яна, верагодна, была старэйшая, у 2-й палавіне XIX ст. яе не стала. Другая — мураваная. Яна была прамавугольная ў плане, накрытая двухсхільным дахам. Галоўны і тыльны фасады завяршалі фігурныя барочныя шчыты з круглым акном пасярэдзіне. Па перыметры (акрамя галоўнага фасада) будынак абкружала невысокая крытая прыбудова, дзе размяшчаліся крамы і навучальныя класы. Сцены выпшэй прыбудовы праразаліся высокімі арачнымі аконнымі праёмамі. У канцы XIX ст. з'явілася мураваная «харальная» сінагога на вуліцы Віленскай. Тут пасля рэвалюцыі размяшчаўся кінатэтр. Мелася яшчэ некалькі сінагог, пабудаваных з дрэва. Да нашага часу ўсе гэтыя будынкі не захаваліся.

І.А.Ціткоўскі.

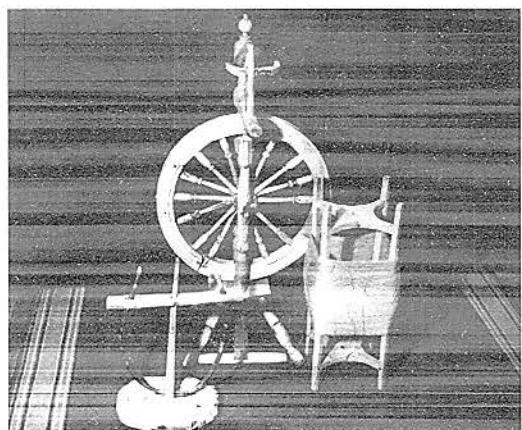
Краязнаўчы музей

У 1952 г. з двух невялічкіх пакойчыкаў у гарадскім Доме культуры пачынае сваю гісторыю Слуцкі краязнаўчы музей.

Але далёка не ўсе музеі, адкрытыя ў канцы 1940 — пачатку 1950-х гадоў, працягвалі сваё далейшае развіццё. Некаторыя з іх, у тым ліку і Слуцкі, сышнілі сваё існаванне, хоць рашэнні аб закрыцці не заў-

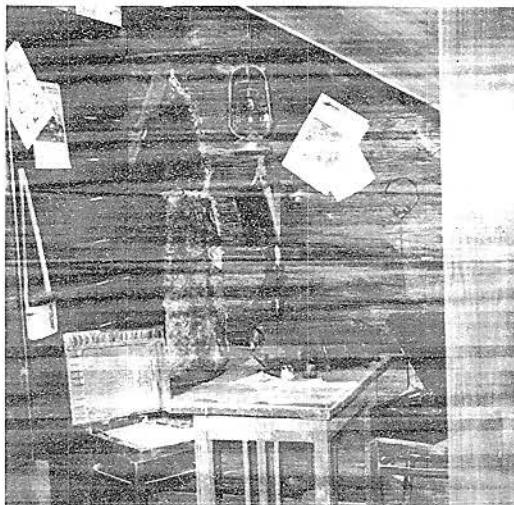
жды былі абурнаваны і прыводзілі да страты экспанатаў.

І толькі ў 1966 г. у сувязі са святкаваннем 850-годдзя горада пад экспазіцыю і фонды музея быў перададзены будынак былога дваранскага сходу, помнік гісторыі архітэктуры канца XVIII ст. Менавіта з гэтага часу і пачынаеца развіццё музей-

Фрагменты этнаграфічнай экспазіцыі музея: калаурот (злева) і ўзоры дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва.

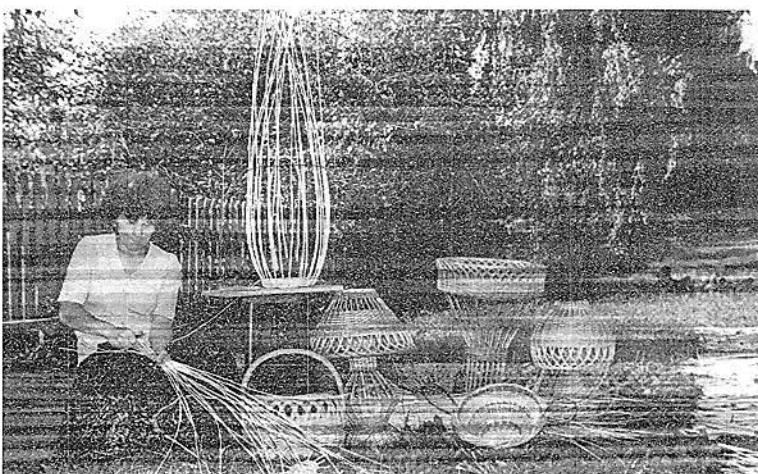

Партызанская друкарня. Фрагмент экспазіцыі, прысвячанай Вялікай Айчыннай вайне.

пай справы на Случчыне: фармірующа музейныя калекцыі, адкрываеца новая экспазіцыя, наладжваеца даследчая, навуковая і асветніцкая работа. У 1970—1980-я гады ў школах, калгасах стварающе музейныя пакой, грамадскія музеі. Краязнаўчы музей выконвае ролю метадычнага цэнтра.

У музей маюцца выставачная і 6 экспазіцыйных залаў, свая бібліятэка. Стаянінарная экспазіцыя ахоплівае гісторыю краю ад старажытных часоў да сучасніці, ёсьць раздзел прыроды. У музее налічваецца звыш 20 тыс. экспанатаў, якія аб'ядноў-

ваюцца ў 24 фондавыя калекцыі: археалогія, нумізматыка, дакументы, фотаздымкі, народнае мастацтва, этнографія, дэкаратыўна-прыкладное мастацтва, жывапіс і графіка, рэчыўныя іомнікі, баністыка, філатэлія, фальклорыстыка, філакартыя, друк, шкло і фарфор і інші. Сярод экспанатаў прылады працы эпохі неаліту, бронзавага і жалезнага веку, матэрыялы раскопак гародзішча Івань, старажытнага Слуцка, курганоў калія в. Васілінкі, дакументы пра падзеі часоў прыгопнага права, Айчыннай вайны 1812 г., паўстання 1863—1864 гг. у Польшчы, на Беларусі і ў Літве, рэвалюцыйнага руху ў канцы XIX — пачатку XX ст., польскай акупацыі 1919—1920 гг., слуцкага паўстання 1920 г., грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, пра гісторыю прадпрыемстваў, калгасаў і іншых устаноў, развіццё адукацыі, культуры і г.д. Маюцца матэрыялы пра знакамітых землякоў: пісьменнікаў, вучоных, мастакоў, грамадскіх і палітычных дзеячаў, Герояў Савецкага Союза, Герояў Сацыялістычнай Працы, заслужаных работнікаў і г.д. Захоўваючыя творы вядомых беларускіх мастакоў — У.Басалыгі, М.Басалыгі, Г.Скрыпічэнкі, А.Марачкіна, А.Блішча, І.Пратасені, М.Лазавога, У.Карпукі, У.Вітко, А.Асецкага, П.Дурчына, У.Садзіна і іншых, а таксама мясцовых самадзейных мастакоў — С.Скорабагатава, П.Уласевіча, У.Жыткова і інш. Калекцыя дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва ўключае фрагменты вядомых усяму свету слуцкіх паясоў, слуцкі пояс (XVIII ст.), габелены «Палі-

Л.Гутава, майстар лозапляцепія з в. Селіщча.

вашне на дзіка» (XVIII ст.), «На водную прагулку» (XIX ст.), сувенірную прадукцыю фабрыкі мастацкіх вырабаў, музичныя прадметы і інш. У музеіных фондах работы мясцовых майстроў А.Пятровіч, М.Дашкевіч, В.Самусевіч, Н.Кудзёлкі, З.Новік, Н.Круглені (ткацтва); Т.Любярэцкай, А.Хатэнкі, М.Лагун (вышыўка); З.Плашчаднай, Н.Серык, С.Паўлавай (карункі); Б.Шкурскай, І.Гуцава, Л.Гуцавай, В.Бурачэнкі (пляценне з лазы); М.Місючэнкі, А.Савасцені (разьба па дрэве); Г.Маскова (вырабы з рога) і інш.

Развіваеца і ўдасканальваеца навукова-асветніцкая работа: распрацаваны і ажыццяўляюча праграмы «Музей і дзеци», «Музей — школе», перыядычна дзейнічае лекторый «Горад, у якім ты жыўеш», праводзяцца экспкурсіі, музейныя вечарыны, тэматычныя вечары, урокі муж-

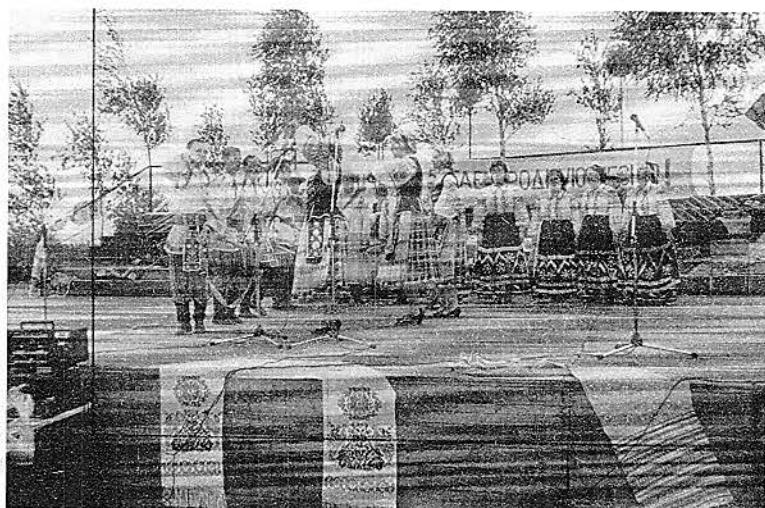
насці, цыклы сустрэч з цікавымі людзьмі, лекцыі, перасоўныя і стацыянарныя выстаўкі — тэматычныя, з фондовых калекцый, твораў мастакоў-землякоў пад рубрыкай «Мастакі Случчыны» і інш. Сістэматычна рыхтуюцца публікацыі па асобных тэмах гісторыі краю і пытаннях краязнаўства. Выдадзены шэраг буклетаў: «Подзвігу — жыць у стагоддзях», «Слуцкі краязнаўчы музей», «Слуцк на старых паштоўках», «Помнікі архітэктуры Слуцка», «Слуцкая паясы», брошуры: «Случчына: мінулае і сучаснасць» (1995), «Слуцк» (да 880-годдзя горада; 1996).

Захаваннем, вывучэннем і пропагандай спадчыны роднага краю займаюцца суправадункі музея Л.Валетка, М.Машчыцкая, І.Мурашка, Л.Шкурская, дырэктар В.Відлога.

Народныя і ўзорныя самадзейныя калектывы Случчыны

Аматарскае аб'яднанне «Фантазія».
Створана ў верасні 1993 г. пры Цэнтры вольнага часу, філіяле гарадскага Дома культуры ў Слуцку. Кіраўнік М.Б.Комар. Налічвае 15—20 жанчын розных узростаў і прафесій. Удзельнікі аб'яднання — жыхары горада і раёна, Салігорска, Старобіна, Старых Дарог — займаюцца вырабам штучных кветак і дэкаратыўных упрыгожанняў. Арганізавана звыш 10 выставак, вырабы выкарыстоўваюцца ў афармленні шоу-праграм і канцэртаў ГДК. Званне пароднага прысвоена ў 1994 г.

Ансамбль народнай песні і музыкі «Случчанская святкі» гарадскага Дома моладзі. Створаны ў 1996 г. Кіраўнік С.С.Пратасевіч. У рэпертуары беларускія народныя песні «За рэчкай, за ракой», «Шумяць вербы», «Ой, я жыта ды не сяяла», «За гарамі, за лясамі», «Васількі», «Дудалка», «Каліна», руская народная песня «А я чайнічала», палеская полька «Ку-ка», полька «Паважна і хутка» і інш. Калектыв — удзельнік міжнароднага фестывалю фальклорнага мастацтва «Песні над Булганакам» (1999, Крым). Званне пароднага прысвоена ў 2000 г.

У час выступлення ансамбля «Слуцкая паясы».

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

Ансамбль «Новая класіка» гарадскога Дома культуры. Створаны ў 1995 г. Кіраўнік В.С.Апдрушчанка. У рэпертуары творы беларускіх, рускіх і замежных кампазітараў, класічная і сучасная камерная музыка, рамансы і інш. Званне народнага прысвоена ў 2000 г.

Ансамбль «Слуцкія паясы». Створаны ў 1990 г. у в. Лучнікі. Мастацкі кіраўнік В.Я.Шусцікаў. У рэпертуары народныя песні і танцы, аўтарскія творы кіраўніка ансамбля. Калектыв неаднаразова выступаў з канцэртнай праграмай за мяжой — у Германіі, Турцыі. Званне народнага прысвоена ў 1993 г.

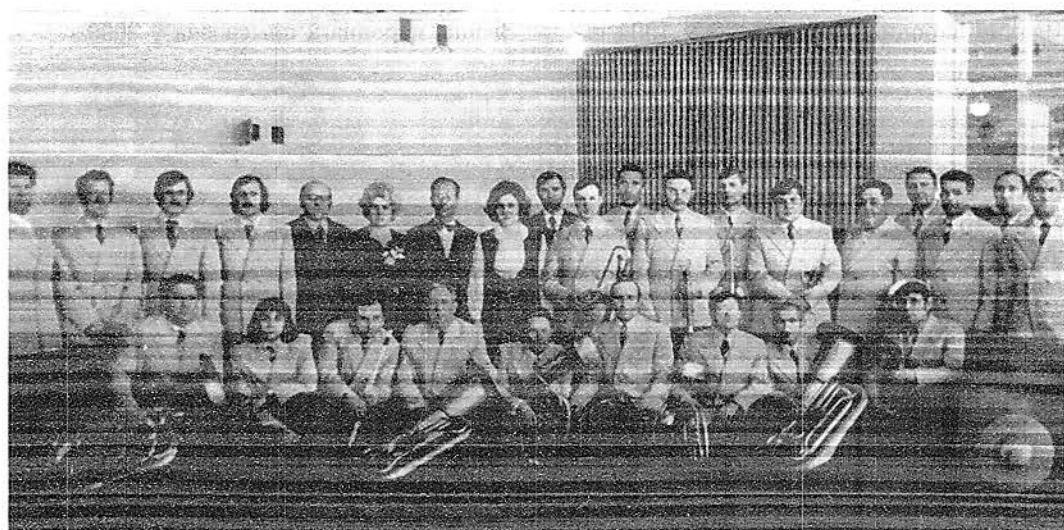
Аркестр народных інструментаў гарадскога Дома культуры. Створаны ў 1960 г. Кіраўнікі: А.Мякінікаў (з 1963), В.Спільнічэнка (з 1967), Л.Грудзініна (з 1974), Г.Лазоўская (з 1978), У.Саламонік (з 1980), Л.Грудзініна (з 1996). Калектыв — дыпламант і медаліст 1-га Усесаюзнага фестывалю самадзейнай мастацкай творчасці працоўных (1975—1977), удзельнік ВДНГ СССР (1969). У рэпертуары мелодыі беларускіх і іншых кампазітараў, у т.л. творы айчыннай, рускай і замежнай класікі. Званне народнага прысвоена ў 1982 г.

Аркестр народных інструментаў Лучнікоўскай дзіцячай музычнай школы. Створаны ў 1989 г. Кіраўнік І.А.Чарапко. У рэпертуары творы беларускіх, рускіх, украінскіх кампазітараў, класічная і

сучасная аркестравая музыка: «Кадрыль-сустрэча» Я.Глебава, «Азёры дабрыні» Л.Захлеўнага, «Купальская», «Зорачка мая», «Музычныя карцінкі Кубы» ў апрацоўцы А.Гладкова і інш. Калектыв — удзельнік абласных агліадаў, конкурсаў. Званне народнага прысвоена ў 1995 г.

Дзіцячы тэатральны калектыв «Мель-памена». Створаны ў 1990 г. у Слуцку пры Цэнтры дзіцячай творчасці (былога Дома піянераў і школьнікаў). Кіраўнікі І.М.Паўлючэнка, С.П.Волахава-Васілевіч. У рэпертуары спектаклі «Падзеі ў вёсцы Брахуны» па матывах беларускага фальклору, «Кошкін дом», «Ах, гэта нечысьць», «Казка пра казла» С.Маршака, «Нічагушык» М.Булаева, «Каток — залаты лабок» па матывах беларускіх казак, «Рэптыцыя» А.Федарэнкі і інш. Калектыв прымае ўдзел у навагодніх прадстаўленнях для дзіцяці, дыскатэках і іншых мерапрыемствах. Званне ўзорнага прысвоена ў 1995 г.

Духавы аркестр гарадскога Дома культуры. Створаны ў 1957 г. Кіраўнікі: заслужаны работнік культуры Беларусі І.А.Музычка (з 1967), Ю.П.Краўчанка (з 1984), А.І.Чарняўскі (з 1992). Калектыв — дыпламант агліаду-конкурсу, прысвячанага 50-годдзю Каstryчніцкай рэвалюцыі (1967), лаўрэат 1-га Усесаюзнага фестывалю самадзейнай мастацкай творчасці працоўных (1975—1977), лаўрэат 2-га Усесаюзнага фестывалю народнай твор-

Духавы аркестр Слуцкага гарадскога Дома культуры. 1978 г.

Народныя і ўзорныя самадзейныя калектывы Случчыны

часці (1986), дыпламант і медаліст 2-га Міжнароднага фестывалю «Гучанне душы» (1993, г. Дубна Маскоўскай вобласці), пераможца і дыпламант абласных і рэспубліканскіх конкурсаў і аглядаў. Неднаразова выступаў за мяжой — у Літве, Польшчы, Расіі. У рэпертуары творы героя-патрыятычнай тэматыкі (маршы, фанзажі на тэмы песьні Вялікай Айчынай вайны), творы беларускіх кампазітараў, аранжыроўкі твораў кампазітараў-класікаў: «Лявоніха» і «Юбілейны марш» Я.Глебава, «Якая ты цудоўная, Радзіма» Ю.Семянякі, уверцюра да оперы «Танкред» Дж.Расіні і інш. Званне народнага прысвоена ў 1975 г.

Казловіцкі хор. Створаны ў в. Казловічы ў 1934 г. Кіраўнікі: П.Васілеўскі (з 1934), А.Якімовіч (з 1939, з 1944), І.Лагун (з 1948), заслужаны дзеяч культуры Беларусі У.Жлуктэнка (з 1960), заслужаны работнік культуры Беларусі А.Даллонак (з 1963). Хор змешаны, выконвае шматгалосыя творы. Манера выканання народная. Калектыв — дыпламант і медаліст ВДНГ СССР у Маскве (1939, 1969), дыпламант 1-га Усесаюзнага фестывалю народнай творчасці (1975—1977), удзельнік шматлікіх рэспубліканскіх і абласных конкурсаў і аглядаў. Выступаў перад дэлегацыямі з Англіі, Аргенціны, Германіі, ЗША, Францыі, Швейцарыі, Японіі, гастроліруе па рэспубліцы. У рэпертуары апрацоўкі беларускіх народных песень «Чапуру-

шачка», «Ой, на гары дождж ідзе», «Ты бяроза мая», «Кацярыша», «Вечар цёмны», «Цячэ рэчанька», творы кампазітараў: «На нашым полі» С.Палонскага, «Добра дзень» У.Алоўнікава, «Вечер з поля» І.Лобана, «Радасць» А.Туранкова, «14 слуцкіх партызан» І.Кузняцова, «Наш край случчанскі» А.Даллонка, песні, створаны ў самім калектыве, — «Сонца», «Дзесяць жаніхоў» («Ой, хацела ж мяне маці...»), «Як ўзышла на небе хмарка» і інш. Званне народнага прысвоена ў 1965 г.

Маладзёжны тэатр эстрады арганізацыйна-метадычнага цэнтра аддзела культуры райвыканкому. Створаны ў 1990 г. Кіраўнік У.Л.Багуноў. У складзе тэатра вакальная і танцавальная (шоу-балет) групы. У рэпертуары танцавальныя кампаўзіцыі, песні беларускіх і рускіх кампазітараў. Калектыв — лаўрэат рэспубліканскага тэлеконкурсу «Зорная ростань» (1997). Салісткі Н.Хацько — лаўрэат рэспубліканскага тэлефестывалю «Залатыя ключы», Л.Кліменка — лаўрэат абласнога конкурсу эстраднай песні (1997). Званне народнага прысвоена ў 1997 г.

Студыя выяўленчага мастацтва Цэнтра дзіцячай творчасці ў Слуцку. Створана ў 1953 г. Кіраўнікі: член Саюза мастакоў СССР, заслужаны работнік культуры Беларусі У.Садзін (з 1953), Н.Шуманская (з 1985). У 1961 г. студыйцы адымі з першых у рэспубліцы заняліся графікай, што з'явілася другім этапам у развіціці твор-

Казловіцкі хор, 1999 г.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

Калектыв тэатра драмы і камедыі імя У.Галубка ў час гастролей ва Узбекістане.

Сцена са спектакля «Пісаравы імяніны» У.Галубка. 1991 г.

часці калектыву. Шматлікія жывашісныя і графічныя работы студыйцаў экспанаваліся на рэспубліканскіх, усесаюзных і міжнародных выстаўках, конкурсах на лепшыя малюнак у ЗША, Англіі, Японіі, Балгарыі, Польшчы, былі адзначаны дыпломамі і прэміямі на Усесаюзнай выстаўцы ў Маскве (1956), Міжнародным конкурсе ў Югаславіі (1957), міжнародным конкурсе «Я бачу свет» (1972), міжнародных выстаўцы і конкурсе ў Італіі (1987, 1991); 1-е і 2-е месцы ў міжнародным конкурсе «Дзеңі — дзеңям», прысвяченым 10-годдзю чарнобыльскай трагедыі (1996). У студыі вучыліся вядомыя мастакі У.Басальга, М.Басальга, Г.Скрышнічэнка, У.Цеслер, У.Суздальцаў, У.Голуб і інш. Званне народнай прысвоена ў 1980 г.

Студыя дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва «Спадчына» Цэнтра дзіцячай творчасці. Створана ў 1990 г. Кіраўнікі: Л.Суданава (з 1990), Н.Станілевіч (з

1995). Аб'ядноўвае гурткі «Беларускі сувенір», «Лён і саломка», «Аплікацыя саломкай», «Саломапляценне», «Народныя промыслы», «Мастацкая вышыўка», «Роспіс па дрэве», «Мяккая цацка», кіраўнікамі якіх з'яўляюцца М.Прывада, Л.Суданава, Н.Станілевіч, Т.Калядка, Л.Марацкоўская, Т.Іконікава. Калектыв — удзельнік абласных і рэспубліканскіх конкурсаў. Лепшыя работы адзначаліся граматамі і дыпломамі Міністэрства адукацыі і навукі Беларусі, Беларускага саюза мастакоў і г.д. Званне ўзорнай прысвоена ў 1994 г.

Тэатр драмы і камедыі імя У.Галубка гарадскога Дома культуры. Створаны ў 1950 г. Кіраўнікі: М.Бортнік (з 1950), К.Лужанская (з 1961), М.Мацкевіч (з 1970), А.Салавей (з 1983). У рэпертуары п'есы беларускіх і іншых драматургаў: «Папараць-кветка» І.Козела, «Разлом» Б.Лаўрынёва, «Навальніца» А.Астроўскага, «Пайсці і не вярнуцца» В.Быковіча,

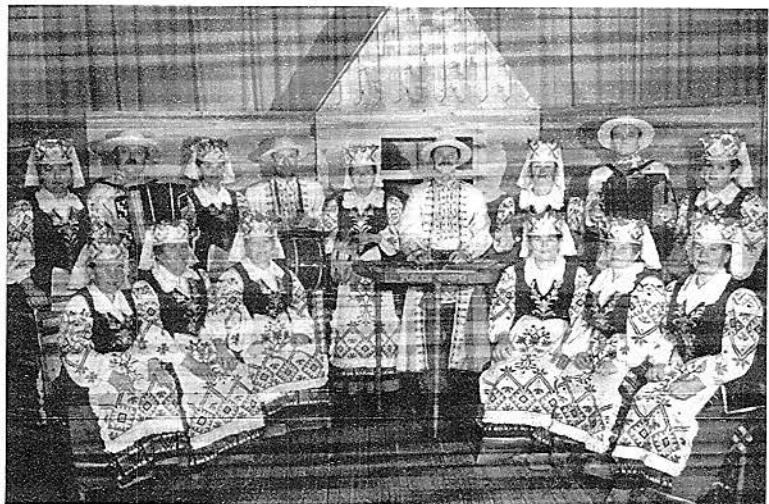
«Плытагоны» і «Пісаравы імяніны» У. Галубка, «Малады чалавек» Г. Мдзівані, «Глыбокія карані» Д. Гоў і А. Д'юсо, «У спісах не лічыцца» Б. Васільева, «І змоўклі птушкі» І. Шамякіна, «Абочына» М. Заруднага, «Старэйшы сын» А. Вампілава, «Трыбунал» А. Макаёнка, «Апошні тэрмін» В. Распушціна, «Апошні журавель» і «Парог» А. Дудараўа, «Паўлінка» Я. Купалы, «20 тысяч за чужога мужа» М. Залорнава і інш. Калектыв — дыпламант 1-й рэспубліканскай Дэкады самадзейнага і прафесіяльнага мастацтва (1987), лаўрэат 2-га Усесаюзнага фестывалю народнай творчасці, удзельнік Міжнароднага фестывалю тэатральных самадзейных калектываў (Еўраторыя, 1994). Выступае ў рэспубліцы і за мяжой — у Літве, Крыме, на Украіне, ва Узбекістане. Званне народнага прысвоена ў 1960 г.

Тэатр лялек «Усмешка» Цэнтра дзіцячай творчасці. Створаны ў 1976 г. Кіраўнікі: В. Вішняк (з 1976), Н. Волахава (з 1996). У рэпертуары спектаклі «Чабурашка» Л. Успенскага, «Мальчыш-Кібальчыш» А. Гайдара, «Казка пра рыбака і залатую рыбку» А. Пушкіна, «Прыгоды пса Тэафіла» Г. Марчука, «Чароўная лямпа Аладзіна» Н. Герда, «Пупсовеньская кветачка» Н. Карнавухава і Л. Браўсевіча, «Беласнежка і сем гномаў» А. Табакова і Л. Успенскага, «Каза-манюка» па матывах беларускай казкі, «Дзякую, вялікі дзякую» А. Вярцінскага і іншыя. Удзельнік абласных і рэспубліканскіх конкурсаў, аглядаў, рэспубліканскага тэлеконкурсу ўзорных

дзіцячых калектываў «Фестываль, фестываль, фестываль...» (дыплом, 1989), рэспубліканскага фестывалю дзіцячай тэатральнай творчасці «Калядная зорка» (дыплом, 1996). Званне ўзорнага прысвоена ў 1980 г.

Фальклорны ансамбль «Ячаўскія вячоркі». Створаны ў 1981 г. у в. Ячава. Кіраўнік Л. Калядка (з 1981). У рэпертуары беларускія народныя абрады — зажынкі, дажынкі, Куналле, Сёмуха, уваходзіны, вяселле; народныя песні «Вярба», «Каліна-маліна», «Хмарушка», «У суботу»; прыпэўкі на бытавыя тэмы, любоўныя; танцы «Лявоніха», «Гапак», «Кадрыля», «Месяц», «Матлот», «Кракавяк». Удзельнік абласных і рэспубліканскіх свят, лаўрэат 1-га Міжнароднага фестывалю фальклору (Пінск, 1994), дыпламант Міжнароднага фальклорнага фестывалю Прыдняпроўя (Магілёў, 1996), рэспубліканскага свята «Дажынкі» (Масты, 1997). Выступае ў рэспубліцы і за мяжой — у Германіі, ва Узбекістане, на Украіне. Званне народнага прысвоена ў 1992 г.

Хор «Гасцінец» Слуцкага вучэбна-вытворчага прадпрыемства Беларускага таварыства інвалідаў па зроку. Створаны ў 1955 г. Кіраўнік І. Жук (з 1967). Хор змешаны, машера выканання народная, некаторыя творы выконваюцца без суправаджэння. У рэпертуары звыш 100 твораў: апрацоўкі беларускіх народных песень «Марусьняка», «Речапъка», «Як падзэм жа мы ў госці», творы беларускіх і рускіх

Фальклорны ансамбль «Ячаўскія вячоркі».

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

кампазітараў. Ёсць у рэпертуары таксама рускія, украінскія, польскія, літоўскія народныя песні, апрацоўкі песен кіраўніка хору І.Жука. Калектыв — лаўрэат усесаюзных і рэспубліканскіх аглідаў і фестываляў народнай творчасці, лаўрэат Усесаюзнага агліду самадзейнай мастацкай творчасці (1983—1985), пераможца рэспубліканскіх тэлеконкурсу «Пеўчае поле» (1988), фестывалю мастацтваў інвалідаў «Глядзі на мяне як на роўнага» (1991), трох апошніх рэспубліканскіх аглідаў у сістэме Беларускага таварыства па зроку (1988, 1990, 1993). Выступае ў рэспубліцы і за яе межамі (Літва). Званне народнага прысвоена ў 1967 г.

Хор калгаса імя Арджанікідзе. Створаны ў 1979 г. у в. Вясея. Кіраўнік А.Дунасўская. У рэпертуары апрацоўкі беларускіх народных песен, творы беларускіх кампазітараў: «Ой, у полі крыніца», «Дзяўчыненька — шуміць гай», «Ой, рана на Івана» М.Сіраты, «Туман, туман прыдаліне» К.Пашлаўскага, «Мой край беларускі», «Ходзяць песні над ракою» І.Кузняцова, «Мой родны кут» І.Лучанка, «Гордасць і слава твая, Беларусь» Э.Ханка, «Памяці герояў» В.Карпукія, песні мясцоўлага самадзейнага кампазітара А.Вішняка «Прыўітальная», «Зяць і цешча», «Напіты мne пісьмо» і інш. Калектыв — удзельнік абласніх і рэспубліканскіх аглідаў, конкурсаў, удзельнік 3-га Усесаюзнага фестываля самадзейных калектываў народнай творчасці (1992). Званне народнага прысвоена ў 1990 г.

Хор «Пачастунак» Слуцкага мясцамбіната. Створаны ў 1976 г. Кіраўнікі:

М.Семяновіч (з 1976), Ю.Краўчанка (з 1980), А.Шыян (з 1985), В.Задарожны (з 1995), М.Барцэвіч (з 1997). Хор змешаны, манера выканання народная. У рэпертуары беларускія і рускія народныя песні: «Вясёлая старонка» ў апрацоўцы М.Сіраты, «Прыўітальная» А.Вішняка, народныя — «Чубаценькі верабей», «Цераз речаньку», «Хадзіла-блудзіла», «Купалінка», «Каля речанькі хадзіла малада», «Не капайце крынічэньку», «Ой хацела ж мяне маці...», «А ў полі вярба», беларускі народны абраад «Вяселле» і інш. Званне народнага прысвоена ў 1992 г.

Хор «Праалескі» Слуцкай дзіцячай музычнай школы. Створаны ў 1990 г. Кіраўнік В.П.Улаzoўская. У рэпертуары духоўная і класічная музыка, беларускія народныя песні і інш. Хор — удзельнік абласнога конкурсу харавых калектываў сярод дзіцячых музычных школ (1999, г. Барысаў). Званне ўзорнага прысвоена ў 1998 г.

Цымбалыны аркестр Лучнікоўскай дзіцячай музычнай школы. Створаны ў 1989 г. Кіраўнік І.А.Чарапко. У рэпертуары фантазіі на мелодіі беларускіх народных тэм, мелодіі беларускіх кампазітараў, класічная музыка: «Беларускія народныя танцы», «Лявоніха» І.Жыновіча, «Беларуская полька» А.Захараўа, «Спей дубраў» В.Іванова, «Працяжная» В.Камінскага, «Травы дзяцінства» І.Лучанка, «Танец феі Дражэ» з балета «Шчайкунок» П.Чайкоўскага і інш. Калектыв — удзельнік абласніх аглідаў і конкурсаў, лаўрэат міжнароднага конкурсу «Сымон-музыка» (1992, Стоўбы). Званне ўзорнага прысвоена ў 1992 г.

Удзельнікі хору «Пачастунак» выступаюць на пляцоўцы калія краязнаўчага музея ў Слуцку ў дзень святкавання 50-годдзя з дня вызвалення горада ад нямецка-фалышскіх захопнікаў.

Эстрадны ансамбль «Вясёлка» Слуцкай дзіцячай музычнай школы. Створаны ў 1979 г. Кіраўнік У.М. Трафімовіч, канцэртмайстар Л.С. Швядко. У рэшткуры эстрадныя п'есы і песні сучасных беларускіх і рускіх кампазітараў, а таксама замежных аўтараў. Ансамбль лаўрэат

рэспубліканскіх конкурсаў «Юнацтва Палесся», «Чырвоная гваздзікі», рэспубліканскага агліду-конкурсу харавых і аркестравых калектываў музычных школ і школ мастацтваў. Званне ўзорнага прысвоена ў 1999 г.

I.Р.Пісарык, Т.І.Шахновіч.

Народныя святы

КАЛЯДКІ – ДОБРЫЯ СВЯТКІ

Свята гэта вельмі старажытнае, прыйшло з той пары, калі напы продкі былі яшчэ язычнікамі. Усе магічныя дзеянні, абрацы, песні, што выконваліся ў час Каляд, павінны былі дапамагаць у працы чалавеку, засцерагаць яго і сям'ю ад нягод і хвароб, аберагаць гаспадарку. З прыняццем хрысціянства Каляды супалі са святам Ражства – нараджэннем Ісуса Хрыста. Гэтым святам 7 студзеня і пачынаюцца праваслаўныя Каляды і цягнуцца два тыдні, уключаючы ў сябе яшчэ чатыры святы. 13 студзеня – Шчадрэц, 19 студзеня – Хрышчэнне, або Вадохрышча, 20 студзеня – свята Хрысціцеля і 21 студзеня – Пабед Каляды.

Да Каляд быў доўгі пост, у які не дазвалялася есці мясныя стравы, весяліца, спяванье песні. З надыхом Каляд і прыходзіла сапраўднае свята. Да яго рыхтаваліся загадзя: забівалі царсюка, рабілі каўбасы, старанна прыбиралі хату.

У час Каляд ніхто не працаваў, нават забаранялася шыць, ткаць, асабліва вечарам. На Каляды спраўлялася куцця – так званая святочная вячэра. На ёй неад'емнай стравай была каша-куцця, якая варылася з цэлых круп, ячменных ці пшанічных. Усяго ж на працягу Каляд было трох куцці. Першая вялікая – перад Калядамі, без мяса і жывёльнага тлушчу. Другая – перад самым Новым годам – скаромная, мясная, таму яе называлі пшодрай, багатай. На гэту куццю быў звычай варажыць. І трэцяя куцця спраўлялася ў канцы Каляд, перад Вадохрышчам. Была яна поснай. Свяціцонай вадой гаспадары акраплялі хату, хлеў. На ўсе трох куцці каша варылася ў адным і тым жа гаршку і з аднолькавай колькасці круп. Звараная куцця перад заходам сонца ставілася на покуці. Каштаваць яе перад вячэрдай і ў час гатавання забаранялася, а ў час абрацавай вячэры елі яе апопніяй.

Сям'я ўрачыста садзілася за стол, гаспадар – на кут, і клікалі Мароз у хату, «кущываць», каб ён не замарозіў пасевы на палях і агародах.

На Каляднае свята займаліся варажбай (на багатую куццю перад Новым годам і на Вадохрышча). ...З-пад каляднага абруса вышывалі сепа і па ім меркавалі, якой даўжыні будзе лён. Добра звараная куцця служыла прыкметай багатага ўраджаю ячменю. Калі ноччу на небе шмат зорак – летам будзе многа грыбоў і ягад. Дзяўчатаы варажылі пра замужжа: калі дзяўчына ўпоцемку ў хляве зловіць баранчыка – значыць выйдзе замуж. З якога боку пачуе брэх сабак – там яе нарачоны. Переистаўлялі чаравікі, і чый першы за парог – тая дзяўчына выйдзе першай замуж... А яшчэ ў гэтуночку высыпалі дарожку попелам ад хаты хлопца да хаты дзяўчыны, выкрадалі падушкі ў дзяўчат і патрабавалі за гэта выкуп, здымалі вароты ля дома хлопца і дзяўчыны і мянялі іх.

На Каляды хадзілі ў вёсках калядоўшчыкі і спявалі песні-калядкі і шчадроўкі. Звычайна збіраўся гурт моладзі, дзе былі і музыкі, і спевакі, і механоша... хадзілі з так званай «казой».

Г.А.Залеская.

*Друкунца са скарачэннямі.
Слуцкі край. 1998. 6 студз.*

ВЯЛІКДЗЕНЬ – СВЯТА ВЕСНАВОЕ

З даўніх часоў людзей цікалі сонца, месяцаў, розныя з'явы прыроды. Змены, якія наступалі ў залежнасці ад становішча свяціла адносна зямлі, яны дзяялі на чатыры пары. Пачатак кожнай (весны і восені – у дні паруёнання з ноччу, лета і зімы – у дні летніга і зімовага сонцавароту) урачыста адзначаўся. Так з цягам часу быў выпрацаваны цэлы комплекс абрацаў, якія грунтаваліся на старажытных уяўленнях.

Здаўна самым радасным святам старажытных славян быў Вялікдзень. Сама

З матэрыяльной і духоўнай спадчыны

назва «вялікдзень» азначала прыход «вялікіх» дзён цалявых работ. Гэта свята было ў гонар сонца і абуджэння прыроды. У залежнасці ад месячнага календара Вялікдзень прыпадае на час ад 4 красавіка да 8 мая. Пазней да яго было прымеркавана галоўнае хрысціянскае свята Пасха — уваскрэсеш распятага Ісуса Хрыста.

Найважнейшымі асаблівасцямі Вялікдана з'яўляюцца фарбаванне яек і гульня імі ў біткі. На Случчыне пераважае аднатонная расфарбоўка яек у чырвоны, ружовы, цёмна-жоўты, рыжы колеры, радзей — зялёны і блакітны. Часцей за ёсё для фарбавання прымяняюцца натуральныя растворы з шалупіння цыбулі, кары дрэў, траў, а таксама штучныя фарбавальнікі, якія адрозніваюцца больш яркім колерам. Раней яйкі нават распісвалі, наносячы малюнкі пераважна расліннага характару, пісалі слова «Хрыстос уваскрэсл!» і розныя пажаданні.

Каб атрымаць шматколерную афарбоўку, яйкі паслядоўна апускалі ў розныя фарбавальнікі. Такія яйкі называлі крапанкамі, пісанкамі, малаўнікамі. А яшчэ часта мясцовыя майстры рабілі яйкі-падманкі, якія выточвалі з дрэва, а потым фарбавалі. У нашым краязнаўчым музеі экспануецца такая падманка, але выраблена яна з косці аж у XII ст.

Былі яшчэ падманкі-смалянкі. Для іх вырабу бралася звычайнае сырое курынае яйка. Праз малосенյкую дзірачку з яго высмоктваліся бялок і жаўток, а замест іх праз гэтую ж дзірачку ўпускаліся ў яйка воск альбо смала. Калі яны застывалі, яйка фарбавалася. Яго цяжка было адрозніць ад сапраўднага — гэта быў добры мацак, так называлі яйкі, якія вытрымлівалі шмат біткоў (гульняў). Перад гульняй у біткі звычайна выбіралі мацака, спрабуючы ўжо гатовыя яйкі лёгкім пастукваннем аб пярэдняе зубы.

Да цяперашняга часу на Случчыне захаваліся традыцыі гэтага добрага і светлага свята. Адзначаюць яго ўрачыста, старанна рыхтуючы. У «чысты чацвер» закапчваеца святочнае прыбіранне жылля: выбелываюцца печы, пасля зімы вымываюцца вонкі завешваюцца бялюткімі фіранкамі, на абразы вешаюцца святочныя ручнікі і г.д. На двары і вакол яго ёсё прыбіраеца, наводзяцца чысціня і парадак. У суботу гаспадыні займаюцца

прыгатаваннем розных смачных страв — пякуць булкі, пірагі (абавязкова высокі круглы бохан, упрыгожаны пасярэдзіне «пляцэнкай» альбо лісцікамі і кветкамі з цеста і дзвюма першымі літарамі слоў «Хрыстос уваскрэс», таксама з цеста. Такі бохан называецца пасха, паска. Фарбуюцца яйкі. Бывае і так, што адна гаспадыня прыгатуе фарбу ў чыгуночку, а потым гэты чыгуночок вандруе ад двара да двара. На вёсцы звычайнай абавязковая засмажваецца і хатняя каўбаса, пра якую кажуць «пальцам пханая». А вечарам з пірагамі і яйкамі ідуць у царкву на богаслужэньне, каб асвяціць іх. Назаўтра позна раніцой (бо была ж усяночная) з святочным сталом збіраеца ўся сям'я.

Характэрным з'яўляецца тое, што спачатку гуляюць у біткі, пры гэтым жартуюць, смяюцца; бітае яйка аддаецца таму, у каго аказалася мацнейшае. Пачынаюць есці (разгаўляцца): спачатку абавязковая кава-лачак святочнага яйка з булкай, а потым ужо можна і чарку наліць. Прышыта ў гэты дзень хадзіць у госці, вініпаваецца гаспадароў, пры гэтым «хрыстосавацца» (цалавацца), абдзяляецца прысутных чырвоненікім яечкам. Насілі «валачобнае» — пірагі з яйкамі.

На жаль, не ўсёды захавалася традыцыйнае вініпаванне валачобнікаў, якія хадзілі ад хаты да хаты і віталі песні са святам, з пачаткам веснавых работ, жадалі здароўя, шчаслівай долі, прышлоду ў статку. Песні былі розныя. Адны з іх прызначаліся гаспадару, гаспадыні, бабулі, унукам, маладым хлоццам і дзяўчатаам. Але ж амаль у кожнай з іх былі жартоўныя слова:

Просім, паненкі,
не згардзіцца.
Айцу ѹ матцы
пакланіцца,
Каб яны намі
не згардзілі,
Харашэнка заплатілі:
Сорак яск на
талерачку,
А каўбаскаю акружыці,
Плюнным піражком
налаўжыці,
Белым сырам
зварышыці.

Паводле народнага павер’я, калі на Вялікдзень сонца «іграе», то будуть багаты ўраджай і шчаслівия вяселлі. Святкаваўся Вялікдзень звычайна трох дні.

B. C. Відлога.

Сімвалічнасць сыру ў традыцыйнай культуры беларусаў

ЮРАЙ

Юрай... святкуеца як добрае вясновае свята. У кожнай хаце і ўсёй вёскай святкуеца.

Пад вечар, на заходзе сонца, ідзе вёска — ад старога да малога — у поле славіць Юр'я. Нясуць людзі, што ў каго ёсь, выпіць, нясуць святочную закуску. Збірающа сем'ямі ці ўсёй радні на чыёй-небудзь ніве, сцелюць абрус па руні і сядаютъ вакол гэтага абруса, як вакол стала. І такі харопы, такі прыемны сэрцу гэты зялёны незвычайны стол. Жытнёвая рууль у гэту пару яничэ падатлівая, яна не ламаеца, яна толькі крыху мнецца — і гэта ёй не шкодзіць. Людзі п'юць па чарцы, паволі закусваюць, у добраі згодзе гамоняць, гадаючы, якое выдасца лета, якая будзе

ўрода на збажыну, якая паша будзе сканіне...

А выпіўшы і закусіўшы, пачынаюць спейную размову з Юр'ем:

— Дзе ты, Юрай валачыўся-а?

Што па пояс умачыўся-а?

— Я па полі хадзіў,

Людзям жыта радзіў.

...І каб не аблінаў Юрай нічые нівы, пакідаюць на кожнай паласе па скібцы пірага з гэтага святочнага стала ці па кавалачку закускі. А каб не стрэла палетак засуха, рууль пырскаюць астаткамі пітва, што паўмысли пакінута ў бутэльках...

Так вядзенца ад веку. Як і на вялікдзень, на Юр'я фарбууюць яйкі...

Друкунца паводле кн.: В а с і л е в і ч А. Пачакай, затрымайся... Мн., 1972. С. 20–22.

Сімвалічнасць сыру ў традыцыйнай культуры беларусаў (паводле слуцкіх записаў А.К. Сержптуўскага)

Без перабольшвання можна сказаць, што Аляксандр Казіміравіч Сержптуўскі — выдатны фалькларыст, этнограф, мовазнаўца, публіцыст і крытык — ведаў Случчыну як ніхто інны. Ім амаль за сорак гадоў быў запісаны унікальны фальклорна-этнаграфічны матэрыял, без якога не абыходзіцца практычна ніводнае даследаванне традыцыйнай культуры беларусаў. Асабліва каштоўныя заўгарі А.К. Сержптуўскага адносна сімвалічнага сэнсу прадметаў паўсядзённага ўжытку, прадуктаў харчаванія і г.д.

Звяртаюць на сябе ўвагу назіранні выдатнага збіральніка над не зусім звычайнім ужываннем сыру: «...пастушкі, каторыя пасуць кароў, не павінны крышыць той сыр, што бяруць сабе па полу-дзень, бо як чарапінік нападзе на тыя крошкі, то пацягне к себе ад кароў спор», «што ў полі, хто разсыпле крошкі сыра, то трэба хутчэй іх расцерці пагою ці засыпаць зямлёю, каб часамі не натрапіла таго рапуха, з чаго каровы трацяць малако». Такім чынам мы назіраем выступленне сыру ў ролі своеасаблівага інфармацийнага канала, які забяспечвае сувязь паміж супрацьпастаўленымі сферамі свету: людзмі і прадстаўнікамі нячыстай сілы, рапухай як адным з яе атрыбутаў. Так, гэта медыятыўная функцыя сыру робіць магчымым пэўнае ўздзеянне нячыстай

сілы на чалавека. Разам з тым паказальны медыятыўны характар сыру ў сітуацыях непасрэднага выяўлення чарапінікоў «...у нядзелю на Масленку пасля вячэры трэба пакінуць сыр у роце і пераначаваць з ім, затым у панядзелак першага тыдня посту дастаць яго з роту, завязаць у пояс і насіць з сабой на працягу ўсяго посту. У дзень Пасхі з гэтым сырам ідуць у царкву і там пазнаюць усіх чарапінікоў і ведзьмаў, бо ў іх бачны хвост». «На Купалле чарапініц выяўляюць, заўважаючы жанчын, якія кідаюць у сажалку сыр для лягушак».

Адметна і сімвалічная роля сыру як медыятара ў спробах контакту з замагільнім светам: «...еў перад чыстым панядзелкам варэнікі і затрымаў сыр у роце да дванаццаці гадзін. Выйшаў з хаты — свеціцца ў царкве... падышоў, гляджу, сабраліся мерцякі і просяць: аддай нам тое, што ў цябе ёсць...»

Аднак застаецца загадкавай міфічнай Сыра: «каб цябе Сыра ўбіла».

Разам з тым А.К. Сержптуўскі не аблінае і рытуальнага ўжывання сыру ў кантэксле калядных абраадаў: «лусту хлеба і сыр, што даюць на Юр'я, пастух абавязкована з'ядзе».

Сыр наогул лічыўся абавязковым у многіх земляробчых абраадах, асабліва вясеніх. У першую чаргу ўжыванне сыру было неабходным у рытуалах, звязаных з

З матэрыяльной і духоўнай спадчыны

вырошванием ільну: у дзень святога Паўла бабы з сырам і варанымі яйкамі ідуць у поле і ядуць, прыгаворваючы: «Дай Бог, каб лён урадзіўся кужалём», часам сыр пакідалі ў маладым ільне з просьбай аб ураджай. Магчыма, тут адыгралі ролю ўяўленні аб залежнасці белізны льну (кужалю) ад белізны сыру, і дзеянне будавалася па законах імітыўнай магіі.

Матыў сырну ўключаючы у сябе і песні-веснянкі:

Воран крача — сыра хоча,
Дзеўка плача — замуж хоча...

***

Соўнушка — ядрушка,
Выблескі, выгляні.
Твае дзеткі на паветке
Сыр калупаюць, людзям раздаваюць...

Прыносілі сыр і хлеб у ахвяру на берагі рэк у Русалны тыдзень. Старажытнасць выкарыстання сыру ў якасці ахвяры падкрэсліваецца і паведамлением аўтара «Слова аб ідалах»: «Роду и рожаницам крають хлебы, и сыры, и мёд».

Сырніца ўяўлялася традыцыйнай ритуальнай ежай у час веснавой талакі. Асабліва шырока распаўсяджана і неабходна спажыванне сыру ў жніўных абрадах. Сыр бралі на зажынкі, зразалі першую жменю жыта, клалі на яе сыр і хлеб і казалі: «Дай Божа, каб лёгка жалася». Гэтыя сыр і хлеб з'ядалі тут жа, на полі, нажаўшы «каліў дзесьяць Богу» і палажыўшы іх крыжападобна. У іншых выпадках сыр з хлебам ляжалі на крыжы да канца «зажона», а дома гаспадыня, паставіўшы на кут першы снапок, з'ядала іх разам з усёй сям'ёй.

З сырам, хлебам-соллю і гарэлкай сустракаў гаспадар жней з поля. Сыр разам з хлебам і грашамі аддаваўся дзяўчыше, якая несла вянок. Адсутнасць сыру на даждыковым стале ўсведамлялася «нядобрим знакам» і ў песні параўноўвалася з непрыяццем жней, ураджаю наогул, у сваёй хаце:

Нядобра, нядобра, дзядзюшка, чыніш,
Мы ідзём з работкі — варот не адчыніш.
Нядобра, нядобра, цётчака, робіш,
Мы ўйдзём з работкі — сырку не дробіш.

Павагі заслугоўвала, наадварот, тая «гаспадынечка-перапёлачка», у якой «сырчыкаў поўна полачка».

Той факт, што сыр разам з хлебам клалі ў дажынкавую бараду, паводзіць па думку аб выкарыстанні яго ў якасці ахвяры. На ахвяраванне полю, «абдзяленне поля», указвае і жніўная песня:

Наша поле шырокас,
Сівым канём не аб'едзеш,
Белым сырам не абдзеліш.
Сівы конь уморыцца,
Белы сыр паломіцца.

А.К. Сержпухаўскі звяртае ўвагу і на даволі распаўсяджанае народнае ўяўленне аб сувязі сыру з параджэннем гаспадынай дзіцяці, часцей падкрэслена — сына: «Калі сыр бачыць (у сне) жанчына, та ў яе родзіцца сын». Гэты матыў неаднаразова паўтараецца і ў абрадаўных песнях:

А вынесь, вынесь, маладая Валька,
Белы сыр, белы сыр.
А дась табе Божа, маладая Валька,
Першы сын, першы сын.

Ай слі мы пячонкі,
Дай Божа, дзялёнкі.
Калупалі мы сыры,
Дай Божа сыпы.

Шырока распаўсяджана ўжыванне сыру і ў вясельнай абраадніцы з яе асноўнай семантыкай пажадання шчасця і пладавітасці маладым. Сырам называўся спецыяльны хлеб, які жанчыны разам з маладой прывозяць у царкву і які адыгрываў ролю каравая на вяселлі. На беларуска-польскім узмежжы сыр дзялілі, як і вясельны каравай.

Маршалак сыр крае,
Бо злоты ножык мае.

Значэнне пладавітасці, нават фалічны змест у каравая агульнавядомы. Менавіта аплодзяючу ролю сырку падкрэслівае і валачобная песня:

Сыр бяленькі — для коласа,
Кварту гарэлкі — для голаса.

Сімвалічнае значэнне пладавітасці, надзеленасці значнай вытворчай сілай у сырку падкрэсліваецца і выкарыстаннем яго ў якасці пазычнага эквіваленту жаніха ці маладога мужчыны: «Ой, ляжыць сырок бяленькі — зязь цёшчы міленькі». Гэта значэнне ў сырку ўзнікла, магчыма, дзякуючы яго пераважна белому колеру. Белы ж колер у традыцыйнай

культуры славян здаўна асацыруеца са светам, з актыўным прадукцыйным пачаткам, мужчынскай сілай. Маючы на ўвазе несумненну паралель спелага жыта і дзяўчыны па выданні (гатовай да нараджэння дзіцяці), можна меркаваць, што сыр у народным уяўленні сімвалізаваў аплодненне зямлі (жанчыны).

Каляндарна-абрадавы фальклор Случчыны

«Дзеци, дзеци, бачыце: сонейко нізко — Каляды блізко, хутко прыедзе на сівум кані», — кажуць большыя дзецим перад Калядамі. «А дзе цяпер Каляды?», — пытаюць тыя. «От саўсім блізко, за лесам». Дзеци скачуць з радасці да пазіраюць праз замёрзлыя вокна, ці не едзе Каляды.

Вось тыповы малюнак чакання Каляд беларускімі дзецимі. Гэта дзень перад Вялікай поснай куццёй, калі ў хаце ўсё яшчэ захоўваецца строгі пост. Гаспадыня не толькі рыхтуе посныя стравы і посную купцю (кашу з ячных круп), але і гатуе ўжо назаўтра скароміну — вараныя свежыя каўбасы і сала.

Хто ж такая міфічная Каляды? Трактуюць Каляду, як уласабленне навагодняга цыкла і міфалагічную істоту, сходную з Аўсенем. Аўсень — ва ўсходнеславянскай міфалогіі персанаж, які звязаны з пачаткам веснавога сонечнага цыкла і ўрадлівасцю. Атрыбыты Аўсеня — коні. А яшчэ называюць Каляду — Божай Маці сонца.

І сапраўды, урачыстасць прыезду Каляды як нейкай звышрэальнай істоты падкрэсліваецца ў песнях:

Каляды! Каляды!
Прыехала Каляды
Ды на белым кані
У маліваных санечках.
Прыехала ўвечары,
Прывезла смакаў рэшата.
Да ўсім раздала
І міс дала.

Запісана ў в. Лучнікі.

Калі збіралася з першай зоркай уся сям'я засталом на «крашчэнскую» куццю, клікалі «мароз» у хату — архаічны звычай магічнага задобрывання сіл прыроды: «Мароз, мароз, ідзі куццю есці, ідзі тады, як завём, не ідзі тады, як б'ём, ідзі тады, як просім, а не ідзі як косім». (Запісала Г.М.Шклярэўская ў в. Сярагі.)

Разам з тым, традыцыйная культура захавала рысы сыру як медыятара паміж светам реальным і замагільным, паміж людзмі і нячыстай сілай.

Т.Валодзіна.

Друкунца паводле кн.: Случчына: мінулае і сучаснасць. Слуцк, 1995. С. 73—75.

Урачыста, шчодра святкавалі на Случчыне і вечар перад Новым годам — Шчадрэц (13 студзеня). У некаторых вёсках (Бокшыцы, Покрашава, Васілінкі і інш.) гэты вечар называлі Васілье.

У калядных песнях назва «Васілле» зпайшла адлюстраванне ў рэфране «Святы вечор, свято Васілье» або «Шчодры вечор, добры вечар, святы Васілёк».

У в. Бокшыцы запісаны сведчанні пра хаджэнне на Каляды двух гуртоў: «Перад Новым годам ходзяць калядоўшчыкі. Маладыя ходзяць з канём, старэйшыя ходзяць і носяць звязду». (Запісала Г.А.Барташэвіч у в. Бокшыцы.)

Звычайна гурт «звездароў» спяваў песні пра нараджэнне Ісуса Хрыста. Гэта песні, пераважна, царкоўнага паходжання, многія з якіх паступова фальклорызаваліся. Вось урывак з такой песні:

Ой, учора з вячора, з нябеснага двора,
Прыйшла к нам навіна,
Што дзявіца Марыя
Ісуса Хрыста нарадзіла
І ў яслях палахыла.

Запісала Н.В.Жук ад Р.Шэцька, 1917 года нараджэння, в. Навасёлкі, Капыльскі раён.

Другі гурт хадзіў з «канём». У в. Сярэднікі «конь» вырабляўся наступным чынам: у ночвах выразалі дзірку для тулава хлопца, почвы апіналі крамным матэрыйялам пад масць, галаву рабілі з дрэва. Але яшчэ больш шырока на Случчыне распаўсюджана пераапрананне ў «казла» («казу»). Дарэчы, у гэтым адметнасць слуцкага каляднага абраду — у цесным перапляценні традыцый пераапранання ў «каня» і «казла» (часам нават у адной і той жа вёсцы бытавалі гэтыя традыцыі адначасова).

Захавалася шмат песенъ пад час скокаў «казла» («казы»):

3 матэрыяльныай і духоўнай спадчыны

— Нуў, шуй, ну казёл,
Ну пайшоў, пайшоў.
Паварочайся, ні саромяйся.
То на рожачкі, то на ножачкі,
На кальцікі пазлацаць*
То на рожачкі саламянія.
Стукні ў катучок, там стаіць мачок,
Стукні ў другі, там стаяць крупы.
— Гаспадынечка, ты маліначка,
Пайдзі ў клетачку*,
Вазьмі крупачак**
На тарэлачку.
Вазьмі крупачак на гарэлачку.
Нашаму казлу ні многа трэба:
Сем печ перапеч*
Рэшата аўса,
На верх кілбаса.
І кусок сала,
Каб з казла стала.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярберай ад Т.М.Дубовік, 1922 года нараджэння, і М.М.Даўдойскай, 1921 года нараджэння, жыхарак в. Азярыцы.

Усе персанажы калянднай дзея маюць старажытныя карапі. Свая сімволіка ў калянднага персанажа — «казла» («казы»).

Паходжанне маскі «казы» звязана з татэмізмам, заалатрыяй і аграрна-магічнымі культурамі. Гэта таксама сакральная, ахвярная жывёла, вобраз якой атаясамляўся з прадукцыйнымі сіламі прыроды, таму казёл — сімвал стымулятара ўрадлівасці нівы.

Да нашых дзён у каляндных песнях захавалася пацвярдженне гэтаму:

Дзе казёл ходзіць,
Там жыта родзіць,
Дзе казёл нагою,
Там жыта капою.

Найбольш архаічныя ўяўленні гаворыць пра сувязь «каня» з астральна-касмічай сферай, сонечнымі і нябеснымі божаствамі — апекунамі расліннага свету і земляробства (Даждобог, Хорс, Пярун, Ярыла, Лада і інш.). Усходнім славянам быў вядомы культ каня: яго прынослі ў ахвяру, хавалі разам з воінам, лічылі свяшчэнным дарам. Згодна павер'ям, конь сакральная жывёла, якая валодае дарам пярэваратнія, можа лятаць пад пябёсамі і размаўляць чалавечым голасам.

У в. Лучнікі калядоўшчыкі вадзілі яшчэ і «мядзведзя». Увогуле тут захаваліся звесткі пра хаджэшце чатырох гуртоў. Першымі прарабягалі па вёсцы дзеткі з «казельчыкам», потым падлеткі, якія вадзілі «казу», «мядзведзя», юнакі з гармонікамі хадзілі ў «каня». А гадзін у дванаццаць ночы дарослыя мужчыны ішлі са «звяздой». У «звязду» хадзілі толькі дарослыя, і гаспадары заўсёды чакалі яе «прыходу», бо гэта было прыгожа і пачэсна.

А яшчэ быў цікавы звычай у в. Клешава, дзе на Каляды рабілі белага каня, а на Вялікдзень — чырвонага (відаць, па аналогіі з чырвоным яйкам).

Жанчына з гэтай вёскі ўспамінае, як рабілі такую «цацку»: «Галава з кардону, грыва з кудзелі, замест тулава палка. Хлопец «садзіўся» на палку верхам». (Запісала Н.В.Матыліцкая ад М.І.Какоцька, 1944 года нараджэння, жыхаркі в. Клешава.)

Цяпер у Слуцкім раёне па вёсках можна запісаць адну-дзве каляндныя песні, якія беражліва захоўваюцца ў памяці старых людзей. Часцей за ёсё, гэта песні пад час танцаў «казла» ці «каня» або кароткія жартоўныя шчадроўкі.

Гэта сведчыць пра энікненне цэласнага традыцыйнага абраду калядавання, выцясненне яго рытуальнай, магічнай функцыі і пераўтварэнне ў забаўляльнае відовішча.

І толькі ў некаторых мясцінах (вёскі Бокшыцы, Заполле, Лучнікі, Мялешкі) традыцыя аказалася вельмі моцнай і захавала амаль цалкам каляндны абрад з наборам песенъ. Прынамсі, яшчэ ў 1993 г. у в. Заполле калядавалі мужчыны старэйшага пакалення з пераапрананнем у «каня», з традыцыйнымі песнямі.

У в. Мялешкі прыгожа віншавалі калядоўшчыкі гаспадара з гаспадыніяй такой песней:

— Добры вечар таму, хто ў гэтым даму.
Святы вечар!***
Сам пан-гаспадар з гаспадынню
Дома, дома ды паехалі на лова.
Рыбачак лавіць ды шчадручак дарыць.

Запісалі Г.Грыбоўская і Г.Дубовік ад Л.М.Ждановіч, 1939 года нараджэння, жыхаркі в. Мялешкі.

*Радок паўтараеца двойчы.(Далей тэкст зносак паўтарацца не будзе.)

**Радок паўтараеца тройчы.

***Рэфэрэн паўтараеца пасля кожнага радка.

Замілаванне, захапленне дзяючай прыгажосцю, чысцістей, годнасцю выказваеца ў песні, прысвежанай паненцы. Тактоўна, некалькімі словамі песня намякае на яе «кардечныя» справы: «У цэркаўку ішла з паненкамі, з цэркаўкі з панічамі». У гэтых словах ужо праектуецца будучы шлюб дзяўчыны, а ўвядзенне ў канву песні вобраза цяцеры пацвярджае гэта патаемнае жаданне:

У садочку, на беражочку, там ціпера ціпераўала.
Святы вечар***
Цяцер'я пер'е з сябе скідала,
    а рабен'кае накладала.
Ой, у каморачцы, у каморачцы,
    ой, там дзеяначка ўмывалася.
Умывалася, убіралася,
    у цэркаўку сабіралася.
У цэркаўку ішла з паненкамі,
    а і з цэркаўкі з панічамі.
Страчаюць яе, пытаюць яе:
    ці ты царова, ці ты панова?
— Я не царова, я не панова,
    я ж паненачка, бацькава дачка.

Запісалі Г.Грыбоўская і Г.Дубобік ад А.С.Брагінца, 1945 года нараджэння, жыхаркі в. Мялешкі.

На матывах хуткага шлюбу, які лічытуся ў пародзе божым дарам, пабудаваны выразны паралелізм песні для паніча:

Закруцілася крутая гары.
Святы вечар, свято Васіль.***
Да не ўрадзіла шаўкова трава.
Толькі ўрадзіў зялён вілаград.
Да ў тым вілаградзе слічны панічык.
Слічны панічык малады Колечка.
Прыйшлі да яго дзве сястры яго:
— Устань, Колечка, устань, браційка.
Да ўжо ж тваю панічку туркі забралі.
— Ой, пляхай бяруць, як самі знаюць.
Я сваю Манечку між усіх пазнаю.
Да ў Манечкі коскі па плечках.
Коскі па плечках рассыпаюцца,
Слёзкі па лічку разліваюцца.

Запісала Г.А.Барташэвіч ад М.М.Шэлег, 1910 года нараджэння, жыхаркі в. Бокшыцы.

Асобна хочанца сказаць пра больш познію з'яву калянднага карнавалу — «цары». Пра гэта нам узгадалі ў в. Малышэвічы. А ў в. Сярэднікі нават расказалі больш падрабязна: «Да нас прыходзілі «цары» з навакольных вёсак Шалавічы, Лапацічы, Нязвязцы. У гэтым гурце быў лескар, які лячыў «хворага цара», прыгаворваючы:

На табе піва з віленскасае бочкі,
Каб не балелі почкі.
На табе мялкі,
Каб не балелі пяткі.

Запісаў С.Шпак ад Т.І.Гапановіч, 1896 года нараджэння, жыхаркі в. Сярэднікі.

«Цары» — гэта мясцовая назва так званай жывой батлейкі, або народнай драмы, персанажамі якой былі не лялькі, а пераапранутыя акцёры.

На Случчыне паказы жывой батлейкі шыроки зафіксаваны ў канцы XIX — першай палавіне XX ст.

У в. Бялевічы ў 1963 г. быў запісаны апошні паказ гэтага унікальнага віду народнай творчасці, найвышэйшай формы народнага тэатра, які вядомы таксама пад назвай «мушкарата».

Самымі папулярнымі драмамі на Беларусі былі «Цар Ірад», «Цар Максімілян», «Трон» (на Случчыне «Цар Максімілян» і «Цар Мамай»).

Вытокі народнай драмы — у калядных пераапрананнях тыпу «казы» і «каня» і ў батлейцы (лялечны перасоўны тэатр). Батлейкавы паказ «Цара Ірада» жывымі

Маладухі з в. Лучнікі. Пачатак XX ст.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

ўдзельнікамі і ёсць уласна народная драма.

Носьбітамі карнавальнага пачатку з'яўляліся «дзед», «яўрэй», «цыган», «доктар», «шлігрым» і інш. Усе яны — блазны, прычым «дзед» і «яўрэй» выконваюць важную функцыю карнавальнага развенчвання «цара». Народная драма шырока бытавала сярод сялянства і рамесніцкага люду. У апошнія гады гэту традыцыю спрабуюць аднавіць у в. Семежава Капыльскага раёна (паводле яе сцэнарыя рэжысёрам І. Волах быў зняты дакументальны фільм «Калядныя цары»). Неабходна падкрэсліць, што большая частка паказаў «жывой батлейкі» зафіксавана на Случчыне, што з'яўляецца яскравым сведчаннем адметнасці дадзенага рэтіёна.

Немагчыма апісаць усю шматколерную палітру слуцкіх Каляд. Гэта япчэ і варожба моладзі пра будучы лёс, гульні (самая адметная з іх «ката пячы»), усялякія забавы: выкраданне падушак і брамак, высыпанне попелам дарожак ад хлопца да дзяўчыны, якія кахаюцца, і інш.

Памалу аціхаў калядны карнавал, таму што надыходзіла пара Вялікага посту перад Вялікаднем. Гэта перыяд сур'ёзны — не для забаваў і ігрышчаў. За калаўротам або кроснамі жанчыны толькі маглі співаць спакойныя, сумныя песні і балады.

Характэрна, што гэтыя балады на сюжэт «Была ў мамкі адна дачка...» і «Было ў мамкі дзеўязьць сынкоў» зафіксаваны на невялічкай тэрыторыі паміж Слуцкам і Любашню і, відаць, з'яўляюцца своеасаблівай жанравай прыкметай гэтага этна-культурнага арэала і распаўсюджаны не толькі на ўсход, як сказана выпieй, але і на поўнач ад Слуцка (вёскі Ушаловічы, Сярэднікі, Бокшыцы).

Веснавы цыкл адкрываўся на Случчыне Масленіцай. Але ў адрозненне ад суседніх раёнаў, Капыльскага і Клецкага, дзе гэты абраад з песнямі яшчэ памятаеца, у Слуцкім раёне ўпамінанні пра Масленіцу вельмі нязначныя. Нам вядома толькі адно невялікае апісанне абрааду праўодаў Масленікі на Случчыне: «У сані запрагаюць каня, а ззаду прывязваюць ступку, садзяцца на яе і таўкачом паганяюць. Часам замест ступкі прывязваюць маленькія санкі («сучку»), на якіх едуть з чырвонымі сцягамі, а часам да санак прывязваюць «ляльку масленікі». (Запісалі У. Мікіцінскі,

Р. Пяцэвіч і П. Ажэўскі ў в. Чапялі Салігорскага раёна.)

Традыцыя «гукання вясны» ў Слуцкім раёне таксама дрэнна захавалася. У в. Лучнікі моладзь «гукала вясну» песні:

Ой, вясна, ой, вясна,
К нам у Слуцак прыйшла.
Ой, вясна, ой, красна,
Што ж ты нам прыпісла?

А на свята Саракі там пяклі маленъкіх птушачак. Іх ablівалі салодкай вадой з макам і частавалі дзяцей. Бывала, пяклі хлеб і на верх клалі злепленых з цеста касу, барану ці саху.

Сустракаюцца на Случчыне часта вяснянкі: «Вол бушуе — вясну чуе», эпізадычна — «Да ўжо вясна тут-тут», «Да зелена, зелена на лузэ трава», «Благаславі, Божа, вясну клікаць», «Вясна мая вяснянка».

У вёсках Бокшыцы, Ушаловічы, Казловічы, Малышэвічы захавалася ў памяці унікальная слуцкая песня, якую ў народзе называюць «Пчолачка». Яна выконвалася на Звеставанні (25 сакавіка па старым стылі). Ваджэннем веснавога карагода ў гэтых мясцінах і абавязачна пачата вясны. З песні ўдзельніцы карагода, хадзілі вакол трох дзяўчынак або вакол трох калкоў. Як бачым тут адбылася трансфармацыя традыцыі. Першапачаткова хадзілі вакол дрэў (культ веснавой расліннасці): «На Благавешчанне браліся за руکі і хадзілі вакол яблыны, трэба вакол сасны, але ў сяле яе блізка не было». (Запісала Н. В. Матыліцкая ад Г. І. Сарокі, 1910 года нараджэння, жыхаркі в. Малышэвічы.)

У многіх вяснянках пачэсны абавязак адмыкання цяпла, сонейка выконваюць птушкі, пчолкі. Пацвярдженнем гэтаму служыць песня:

Да раілася пчолачка,
Пчолачка, пчолачка.
У вяршечку сосанкі,
Сосанкі, сосанкі.

А што птушачкам адводзіцца ў веснавой абрааднасці роля вестуноў вясны, то гэта жыццё абумоўлена, бо спрадвеку селянін уважліва назіраў за зменай у прыродзе — прылёт і паводзіны птушак быў для яго важнейшай прыкметай веснавога абанаўлення жыцця. Таму і ў песнях селянін пепасрэдна звязтаеца да птушак:

— Папытайце, дзевачкі, у ластавачкі,
У ластавачкі, у ластавачкі.
Да што ў Бокшыч робіцца,
Дзеецца, дзеецца.

Ластавачка нібы адказвас на гэта запытание:

— Семсот малайцоў жэніцца,
Жэніцца, жэніцца.
Семсот дзевачак замуж ідзе,
Замуж ідзе, замуж ідзе.

*Запісала Н.В.Матыліцкая ад А.В.Чарніцкай,
1914 года нараджэння, і Х.В.Гурыновіч, 1913 года
нараджэння, жыхаркі в. Ушаловічы.*

Тэма шлюбу займае ў веснавой пазіі сапраўды вялікае месца, бо вясна не толькі час абуджэння прыроды, але гэта і пара надзея селяшна на будучы лепшы ўраджай, а для маладых — гэта пара кахання.

На Вялікдень з віншавальнымі песнямі абыходзілі двары валачобікі. А па Случчыне ў шматлікіх вёсках іх называлі «кукобнікі» («кукольнікі»). Пэўна, гэта слова паходзіць ад слова «кукобіць» — збіраць.

І сапраўды ж, кукобнікі віншавалі гаспадароў са святам і атрымлівалі за гэта пачастункі, якіх назірвалася паступова ў торбе механошы шмат.

У сюжэтных адносінах валачобныя песні — гэта пераважна варыянты песен, вядомых і ў іншых рэгіёнах Беларусі.

Але звернем увагу на валачобныя песні, харектэрныя для Случчыны. Адна з іх адрасавана гаспадару, у якога «пан па каморы паходжае, ён свае сыночкі пабуджае»:

— І ўставайце, сынкі маладыя,
І да бярыце павады шаўкавыя,
І залыгайце валы, валы палавыя.
І запрагайце ў ярмы, у ярмы залатыя,
Загарыце зямлю на вяліку сям'ю.

Далей гаворыцца пра вечныя клопат селяніна-хлебароба, пра ўраджай, але, як звычайна ў валачобных песнях, у гіпербалізавальным выглядзе:

І каб вырас каласов з піражок.
Да і каб было ядро з вядро.

*Запісала Г.А.Барташэвіч ад М.М.Шэлег, 1910
года нараджэння, жыхаркі в. Бокшыцы.*

Земляробства — хоць і асноўны, але не адзіны занятак селяніна. У старожытнасці па Беларусі было развіта бортніцтва, а пазней — пчалірства.

Некаторыя валачобныя песні адрасаваны пчаліру. Гэта пацвярдждае і песня,

запісаная ў в. Бокшыцы. Яе дзеянне адбываецца ў зялёнай дуброве, што сведчыць пра занятак менавіта бортніцтвам. Гаспадар «вуллі стройць» ды Бога просіць:

Прынясі, Божа, пчаліную матку
І з дзеткамі, і з суседкамі.

*Запісала Г.А.Барташэвіч ад М.М.Шэлег, 1910
года нараджэння, жыхаркі в. Бокшыцы.*

Сюжэтай песьні, у якіх адлюстраваны клопаты пчаліра, наогул няшмат. Усе яны старадаўняга паходжання.

У цэнтральнай Беларусі з пашырэннем на Случчыну, Шклойшчыну бытаваў сюжэт, дзе разважлівая жонка ўгаворвае мужа не бедаваць над небывалым уронам, прычыненым іх двару бурай. У першай частцы песні апісваецца незвычайны выгляд гаспадарскага двара:

Пасярод двара залатая гара,
А на той гары, да на залатой,
Тыны-прытыны папрытыныены,
Сады-прысады папасаджваны,
Райскія пташкі папрынаджваны.

Раптам узнялася «шура да ў бура» і нарабіла шкоды:

Песенніца Фядора Гаўрук з в. Шалавічы. Здымак пачатку XX ст.

3 матэрыяльны і духоўны спадчыны

Усю тую гару да й раздула,
Тыны-прытыны паварочала,
Сады-прысады павырываля,
Райскія пташкі паразганяла.

Моція зажурыйцца гаспадар. І вось тут выступае на першы план вобраз гаспадыні з лепшымі рысамі беларускай жанчышы – разважлівасцю і мужнасцю ў цяжкіх абставінах. Гэта выяўляеца ў яе мудрым супрацьшэнні гаспадара:

— Да калі будзем жыці да быці,
Мы тут гару зноў панаўспляем,
Тыны-прытыны папрытыняваем,
Сады-прысады пана́саджваем,
Райскія пташкі папрынаджваем.

Запісаны ад К.Халь у в. Астрэйкі Капыльскага раёна.

Сапраўдным узорам народнай паэзіі і філасофіі з'яўляеца валачобная песня для шаненкі. Нездарма, гэта песня ў выкананні фальклорнага гурта «Ліцвіны»¹ прадстаўляе Беларусь у музычным кампакт-альбоме «Музыка Усходняй Еўропы» (ЗША). Гэты шэдэўр наэзіі і музыкі быў запісаны ў в. Белая Лужка:

Да было ў Юр'я тры дачушачкі.
Хрыстос уваскрос на ўвесь свет!***
Першая дачушка – тонка, высока.
Другая дачушка – бела, рум'яна.
Трэцяя дачушка – чорна, маленька.
Сабраліся к Юр'ю да Юр'евы зяці,
Сабраліся, рагаваліся.
З малодшага зяця насыяліся:

— Чаму твоя жонка чорна, маленька?
— Тонка былінка, чаму яна гнецца?
— Белая грэчка, чаму яна горка?
— Пчолка маленька — мёд саладзепькі?

Запісаны Н.В.Матыліцкай і У.Х.Бэрбераг ад В.Н.Дубовік, 1907 года нараджэння, і М.М.Дубовік, 1925 года нараджэння, жыхаркі в. Белая Лужка.

Увогуле трэба адзначыць, што на Случчыне склалася унікальная для Беларусі з'ява: тут бытуюць адначасова дзве традыцыі – калядаванне і валачобніцтва. Часцей за ўсё сусідуюць яны паводле прынцыпу ўзаемавыключэння. Але сустракаюцца і выпадкі, калі ў адной вёсцы мірпа «ўжыванца» і валачобніцтва, і калядаванне (вёскі Бокшыцы, Заполле, Азярцы і Сярэднікі).

Вялікае веснавое свята Юр'я (23 красавіка па старым стылі) урачыста святкавалася ўсімі на вёсцы. На Случчыне гэты дзень называлі коратка – раса. Паснедаўшы, ішлі на расу. На сваім жыцце сабіралася радня і пачыналася частаванне. Старыя аглядалі палетак.

У в. Сярагі памятаюць, што на Юр'я «качаліся» па жыцце для таго, каб добра жылося з гаспадаром.

З веснавым Юр'ем суадносіліся не толькі земляробчыя абраады (абходы палеткаў) але і жывёлагадоўчыя (першы выган сказкі ў поле).

І песні, якія спяваліся на расе, адлюстроўваюць частковая гэтыя абраады. Характэрнай пастычнай рысай юраўскіх песен, з'яўляеца старожытны матыў «адмыкання ключамі зямлі»:

Да за речкай, за Дупаем.*
Да мы Бога звелічаем.
— Падай, Божа, ад замкоў ключы.
Адамкі сырную зямліцу
Да на жыта, на пшаніцу,
Да на ўсякую жывіцу.

Запісаны Н.А.Радзугіна ад Г.Р.Валатоўскай, 1905 года нараджэння, жыхаркі в. Баравая.

Вобразу святога Юр'я, лічаць даследчыкі, папярэднічаў язычніцкі Ярыла – у славянскай міфалогіі бажаство веснавой урадлівасці і плоднасці жыцьця. У беларускіх песнях захавалася памяць пра Ярылу, толькі гэтыя функцыі перанесліся на пазнейшага хрысціянскага святога Юр'я (Георгія):

— Да святы Юрыю,
Да дзе ж ты бываў?
Што ж ты бачыў?
— Я па полю хадзіў,
Людзям жыта радзіў.
Я па хатах хадзіў,
Людзям дзяцей пладзіў.

Запісаны Б.В.Аўдзялюк і Л.С.Каляды ад М.В.Зык, 1892 года нараджэння, жыхаркі в. Амговічы.

На расу прыходзіла і моладзь, ладзіла гульні, спявала. І гэта адлюстроўвае песня:

Юр'ю дзень, Паўлаў дзень
Сабраў дзевачак на расу:
— Ой, дзевачкі, расуйце,
Да бацькавага жыта не псуіце.

Запісаны І.Вільгот ад Я.М.Быліновіч, 1899 года нараджэння, жыхаркі в. Стары Рабак.

¹Салісткай гэтага гурту ў 1991–1993 гг. была Н.В.Матыліцкая, аўтар артыкула, ураджэнка в. Грэск Слуцкага раёна.

Каляндарна-абрадавы фальклор Случчыны

А дзе моладзь — там жарты і кпіны
адзін з аднаго:

Разгуляўся Юр'еў конь.
Паваой, Юр'я, паваой.***
Разбіў камень капытом,
А ў камені ядра нет,
А ў хлонцаў прауды нет.
Разгуляўся Юр'еў конь,
Разбіў арэх капытом.
А ў арэху ядро ёсць,
Так у дзевак прауда ёсць.

Запісалі Т.Г.Часнакова ад М.П.Лосік, 1906 года нараджэння, жыхаркі в. Грэск.

Купальскія песні, адзін з самых прыгожых і паэтычна багатых раздзелаў каляндарна-песеннай паэзіі, на жаль, захаваліся толькі ў пепіматлікіх вёсках Слуцкага раёна.

Нават у в. Бокшыцы, дзе так добра памяталі іншыя каляндарныя абрады, сказаі: «Купалу не святкуюць, можа, калі даўна і святкавалі».

Але ў вёсках Азярцы, Замосце, Набушава, Папоўцы купальскія песні захаваліся. Адна з такіх песен адносіцца да вялікай групы пачатковага перыяду Купалля.

Звязаная з просьбай аб пагодзе звязаецца да Бога Купалка (Купалінка) у песні «Купала». Гэта адзін з цэнтральных образаў любоўных купалак, які, безумоўна, мае міфалагічныя карані. Яшчэ ў XIX ст. фальклорысты атаясамлівалі Купалу з сонцем. Першапачаткова слова «купала» азначала «агонь», «вогнішча».

Нездарма, Купала часта ў песнях падаецца залатагаловай. Напэўна золата тут ужывасцца не ў прымым значэнні. Гэта звязана з сонцем, што падкрэслівае сакральнае паходжанне самой Купалы:

Да сядзела Купала на плоці,
Да ясгалоўка ў золаті,
Да прасіла ў Бога пагоды.

Любоўныя матывы, у парыўнанні з аграрнымі, у купальскай абрадавай паэзіі гучань вельмі моцна, таму ў слуцкіх купалах тэма каханія і заліцання ю моладзі, асноўная. Апісваючы купальскае ігрышча, Купала гаворыць пра яго так:

Да дзе будуць музыкі іграпі,
Да дзе будуць дзяўчаткі спяваци,
Да дзе будуць сватоўя гукаці.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярбераў ад С.М.Казючыц, 1909 года нараджэння, жыхаркі в. Азярцы.

Наступная песня, акрамя сваёй адметнай мелодыі, цікава яшчэ і сваім сюжэтам, рэдкім для купальскіх песен. Гэта песня пра жанчыну, у якой памерла дачка:

Да пайшла Ціхоня па ваду,
Паставіла вядэрцы на бруську,
Сама стала мышца на пяску.

З кантэксту песні відавочна, што дачка ўтапілася, бо далей ідзе зварот маці да ракі, якая «забрала» яе дачушку.

Дарэчы, якія яркі вобраз створаны народнай паэзіяй, якое трапнае параванне Дуная з зяцем, што пібы заручыўся з дзяўчынкай! Такое параванне выразна перадае вялікае гора маці:

— Ой, Дунаю, Дунаю, зяцю мой,
Нашто маю Ціхоню ціха ўзяў?
Да што яе музыкі ня ігралі,
Да ёй дзяўчаткі не спявалі,
Да ёй сватоўя не гукалі.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярбераў ад С.М.Казючыц, 1909 года нараджэння, жыхаркі в. Азярцы.

Гэта песня цесна звязана з вядомай і распаўсюджанай на Беларусі баладай пра Ціхоню, якая, безумоўна, мае больш разгорнуты сюжэт. Так, у баладзе дзяўчына топіцца з-за нарушэння нейкіх маральных нормаў, часцей з-за таго, што «мяняла пярсцёнкі з дзяцюкамі». І дзяўчына вырашае лепш утапіцца (часам ёй раіць гэта старэйшы брат), чым жыць з такім сорамам.

Увогуле, многія міфалагічныя сюжэты балад захоўваюць даволі моцную сувязь з абрадавай паэзіяй і даюць магчымасць прасачыць працэс вылучэння балады з абраду.

Хочацца спыніцца асобна на выразе «сватоўя гукаць», які сустракаўся ў прыведзеных выпісіх песнях.

Мяркуеца, што гэтыя песні на Купалле мелі магічную функцыю — садзейніцаў будучаму шлюбу ўдзельнікаў абраду, або, гаворачы вобразна словамі песні, «гукалі сватоў».

Агульна вядома, што большасць магічных купальскіх дзеянняў (элементы абраду, варажба) былі прысвечаны ў асноўным вызначэнню суджаных, спадзяваннем на хуткі шлюб.

Да гэтай пары шмат у якіх вёсках Случчыны памятаюць, як варажылі дзяўчата на Купалле: «У 12 гадзін ночы трэба

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

было дзяўчыне пайсці на перакрыжаванне дарог («ростанцы») і, заклаўшы руکі за спіну, сарваць зубамі лісточкі трышутніка. Пры гэтым прыказвалі: «Трапатнік, галубчык мой, падскажы ты мне, з кім я буду век каратаць». Так паўтарыць тро разы. Бегчы дадому, ні з кім не гаварыць. Ноччу сасніца суджаны». (Запісала Н.В.Матыліцкая ад Г.М.Гузоўскай, 1911 года нараджэння, жыхаркі в. Боркі.)

На пытанне, чаму трэба менавіта рваць трышутнік, быў адказ: «Ён расце пры дарозе і ўсіх бачыць, усё ведае».

Перакрыжаванні надзяляліся здаўна ліхімі сіламі, якія вымушалі вандруніка блукаць, пакутаваць, часта гінуць. Тут, кажуць паданні, нячыстая сіла збівае са шляху.

Таму, хто выпраўляецца з дому, нельга пераходзіць дарогу. У гэтым угадваючыя старожытныя ўяўлешні: перакрыжаванні — месцы небяспечныя. Людзі імкнуліся нейтралізаваць адмоўнае ўздзеянне перакрыжавання ўстанаўлешнем крыжа-абярэга.

Але разам з небяспекай крыжовыя дарогі, лічылася, утрымлівалі таямнічыя веды, якія прыцягвалі здаўна чалавека. Менавіта таму, беглі дзяўчыты на Купалле па перакрыжаванне з надзеямі даведацца пра свой будучы лёс.

Як нідзін цыкл абрадавай паэзіі, купальскі прасякнуты гумарам. Песні, у якіх ярка выражаны паджартуюванне, насмешка, былі проста формай своеасаблівага заляцання. Жарты, насмешкі ў такіх песнях звычайна не злосныя, яны проста выклікалі ў дзяўчат і хлопцаў настрой узаемнай зацікаўленасці. Недарэмна ж народ стварыў прымайку: «Хто каго чубіць, той таго і любіць». Дык вось гэта цалкам датычыць жартуюных купальскіх песень»:

— Сёния Купала, заўтра Ян,
Да будзя, хлопчык, ліха вам.
— Да якое ліха ліхоя?

— Да пагоніца сучкі ў поля.

Да катора сучка рабенъка,
Да тая хлопчыкам паненка.

Запісала І.А.Жарнасек ад С.П.Хацько, 1906

года нараджэння, жыхаркі в. Замосце.

Як мы бачым, на Случчыне больш «перападала» хлоццам! Але кпіны гэтыя бяскрыўдныя дзялякуючы сваімі гратэскавасці і «безасабовасці» (высмейваеца цэлай грамада хлоццаў).

Найлепш захаваліся на Случчыне песні пары жніва, песні «лета», як іх тут называюць. Ды і сапраўды як ім не захавацца на ўрадлівай, асабліве на збожжавыя, слуцкай зямлі.

У мінульым стагоддзі ў сялян Віцебскай і Мінскай губерніяў актыўна бытаваў абрад пакрывання поля. Заключаўся ён у tym, што зранку, яшчэ да ўсходу сонца, на поле вышраўлялася маладая жанчына, якая нядаўна выйшла замуж, з некалькімі дзяўчатамі. Яна нажынала толькі адзін снапок жыта, які абмотвала ручком-наміткай. Потым падкідвалася яго ўверх. У в. Баравуха былі запісаны слова, якія або прамаўляліся, або спяваліся пры выкананні гэтага абраду:

Пакрыла ніўку
На добрую спажыўку.
Крыта, крыта
Поўнае жыта!

Запісала С.М.Сцяпанава ад Н.Ц.Пятніцкай, 1923 года нараджэння, жыхаркі в. Бараваха.

Гэты старожытны абрад, як мяркуюць даследчыкі, быў рытуалам пакланення духам поля, просльбай у іх пра добрыя начатак жніва і папярэднічай урачыстаму абраду зажыннак. Жанчына з в. Покрашава ўспамінае, як зажынала яе маці: «Перад начаткам жніва яна прыходзіла на поле і зжынала дзве жменькі жыта. Потым клала іх накрыж у начатку поля. Гэты крыж ляжалі да канца жніва. Жменьку жыта клала сабе за пояс, каб спіна не балела і згіпалася, як сцябло. Потым, перахрысціўшыся 3 разы, яна зжынала першы сноп і прыносіла яго дадому. Гэты сноп ставілі на покуці. Затым, пасля жніва, перад tym як засыпаць жыта ў засекі, гэты сноп абівалі пранікам і сыпалі па жмені ў кожны засек, прыгаворваючы: «Жыта на жыта, хлеб на хлеб». (Запісала В.Клішэвіч ад Ч.П.Вадаўгян, 1931 года нараджэння, жыхаркі в. Покрашава.)

На зажынках спявалі. На Случчыне бытаваў цалкам арыгінальны сюжэт песні:

Сам госпад Бог жыта зажаў,
Вялікія спапы звязаў.
А мой міленкі ў варот стаяў.
У ручках шапку трymаў:
— Ка мне госпад, ка мне,
У мяне гумно вялікае,
У мяне такі шырокія
І цапы медзяныя.

Запісала В.А.Жалеўіч ад К.Д.Бурак, 1904 года нараджэння, жыхаркі в. Васілінкі.

У цэнтры жніўных песень часцей за ўсё вобраз жняі. Мы чуем яе машалог-зварот да сонца, ветру, у якім гучашь перажыванні з-за цяжкай працы:

— Да павей жа, ветрычак,
Да дадай жа халадосці
Маёй ліхой маладосці,
Каб маё цела не пацела,
Каб дадому я не хацела.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярбераў ад Л.М.Барыссеіч, 1924 года нараджэння, жыхаркі в. Ульянаўка.

Жніўныя песні сямейна-бытавой тэматыкі прысвечаны ў асноўным узаемаадносінам нявесткі і свекрыў ці свёкра, дачкі і маці, жонкі і мужа.

Як правіла, старая маці, чакаючы дачку са жніва, шкадуе свою «крывіначку» і клапоціцца пра вячэр для яе, заўсёды спагадае добрым словам:

Да ўжо вечар вечарэя,
А мая мамка вячэрэя
Да ў ваконца паглядая,
Яна мяне ўспамінае:
— Недзе дзіця ў полі
Пры шырокую жа постаці,
Пры маладых прыганятых.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярбераў ад З.М.Казючиц, 1909 года нараджэння, жыхаркі в. Азярцы.

І зусім іншыя адносіны да нявесткі ў доме свекрыў, дзе няма, часцей за ўсё, спагады. Але часам, каб змякчыць гэтую адносіну мудрая народная песня прыбягае да гумару. Гэта песні пра свякроў, якая звалілася з плоту ў крапіву, а нявестка шкадуе не свякроў, а крапіву.

Або непрыязнасць гэтых адносін схавана на цалкам нерэальнай сітуацыі. Арыгінальная песня записана ў мястэчку Грэск:

Ах, сль мая зялёнай,
Свякроў мая падёнай
Загадала міс ў нядзельку рабіць*
Плаще адкымашь,*
Сядор мора праць,*
Верх лесу супыць,*
Па небу каціць.

Запісала Т.Г.Часнакова ад М.П.Лосік, жыхаркі в. Грэск.

Гумарам прасякнута і песня пра мужа і жонку:

Жонка мужа шанавала,
На папары прыпінала.

— Еш, мужу, папаріцу,
Да пі воду крынічную.
Папарная трава сътна,
Крынічная вада пітна.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярбераў ад В.Н.Дубовік, 1907 года нараджэння, і М.М.Дубовік, 1925 года нараджэння, жыхаркі в. Белая Лужа.

Яркая метафара (голос жняі ідзе дубронай) выкарыстоўваецца ў зачынах многіх песен. У жывапіні ж парных злуčэнняў «голос галасуе», «вечар вечарэс» надае мастацкую адметнасць жніўным песням.

Музычшая і слоўная пластыка жніўных песен дасягае незвычайнай гармоніі. Рытмаарганізацыя песен, распейная і запаволеная, надзвычай добра адпавядае стомленай хадзе жанчын з поля, іх голасу, які рэхам коціца па дуброве.

Сярод песен «лета» вылучаецца вялікая група сенакосных і песен пры збіранні ягад, грываў, а завершаюць «летні цыкл» дажынкавыя песні, радасныя і ўзнёслыя па сваім музычным і паэтычным гучанні. Гэта радасць з прычыны заканчэння цяжкай, але плённай працы. Сюды можна аднесці пастушынія песні: «А мы поле раком сышлі», «Да падзякуйма Богу», «Ой, у садочку цвіла ліліся», «Каціўся вянок з поля».

На дажынках быў звычай плесці вянок з каласкоў, аб гэтым гаворыцца ў песні:

Капіўся вянок з поля,
Дакаціўся да пакоя.
— Пусці, пані, да пакоя,
Я ўжо ў полі настаяўся,
Мяне ветрык напугаўся,
А дожджык накрапіўся,
А сонейка насвяцілася.

Запісала М.М.Пратасеня ад К.І.Гучок, 1913 года нараджэння, жыхаркі в. Залессе.

«Вянок», у іншых варыянтах «снапок», напамінае пра дажынкавы абрац на полі, калі вілі вянок з жытніх каласоў і рабілі апошні дажынкавы снон, якія неслі да гаспадароў у хату. Ішы сюжэт песні ўпамінае «бародачку». Значыць існаваў звычай «завіваць бараду». Паміж звітых чырвонай ніткай каласоў, заломненых да зямлі, клаці лусту хлеба з соллю — ахвяру духам ніўы.

Нераўнамерна захаваліся на тэрыторыі Случчыны абрацы і прымеркаваныя да іх

З матэрыяльной і духоўнай спадчыны

песні, але з захаваных да нашых дзён
апісанніёй і тэкстаў відаць арыгінальная
адметнасць і ненайторнасць гэтага гісторы-
ка-культурнага рэгіёна Беларусі.

H.B.Матыліцкая.

Запісана на Случчыне

Калядна-абрадавыя песні

КАЛЯДНАЯ (ХЛОПЦУ)

А ўшоў-перайшоў, каляда.*
Месці па небу, каляда.
А браў-перабраў, каляда.
Усе звёздачкі, каляда.
А выбраў сабе, каляда.
Ясней за сябе, каляда.
Рана ўсходзіць, каляда.
Позіта заходзіць, каляда.

Запісала А.В.Клішэвіч ад Г.А.Нагорнай, 1915
года нараджэння, жыхаркі в. Замосце.

КАЛЯДНАЯ (ЖАРТОЎНАЯ)

І прыехала каляда ўвечара!
Да па сівен'кім коніку,
Да па маляваным воіку,
Прывезла дуды ў рошце.
Паставіла дуды на стаўне,
А сама села на купе.
Палажыла цыцы на паліцы.
— Ох вы, дуды, іграйце,
Вы, дзяўчаткі, гуляйце.
Л вы, хлопцы, бяжыце
Пад вонкімі брашыце
Ой, дзяўчаткі, за сталом
А хлопчыкі пад сталом.
Ой, дзяўчаткі мяса ядуць,
Ой, хлопчыкі косткі грызуць.
А дзяўчаткі ў соль мачаюць,
А хлончыкі ў пясон качаюць.

Запісала А.Д.Кішко ад Л.М.Галавенчык, 1920
года нараджэння, жыхаркі в. Лазярцы.

ВЕСНЯВЫЯ

Да вілася ічолка
Вышай сосны вяршочку.
Прыехаў мой татачка з новага горада.
А я маладзенська не чула, заснула.
Я ж бы маладзен'ка коніка выпрагла,
Да завяла б каня ў стайніцу,
А свайго татачку ў святліцу.
Ды дала б коніку аброку,
А свайму татачку збан мёду.
Да віліся ічолкі
Да вышай сосны вяршечку,

*Кожны радок паўтараецца двойчы.

* * *

У артыкуле выкарыстаны запісы архіва Інстытута
мастацтвазнаўства, этнографіі і фальклору Нацыя-
нальнай акадэміі навук Беларусі, студэнцкага архіва
Беларускага дзяржаўнага універсітэта, фондаў Слуц-
кага краязнаўчага музея, матэрыялы архіва аўтара.

Ужо прыехаў мой свякратко

З новага горада.

Я маладзенська не чула — мопца заснула.

Я ж бы коніка выпрагла.

Да завяла б коніка ў цымпіцу.

Да дала б каню куст лазы,

А свайму свякратку збан смалы.

Запісала Н.В.Матыліцкая ад Г.І.Сарокі, 1910
года нараджэння, жыхаркі в. Малышэвічы.

— Гэй, памажы, Божа, Божа мілты,

Вясну-красну клікачь,

На ціхае лета,

На буйное жыта.

А дай жа ты, Божа,

Ды ў снаце — спорам.

А ў полі — вялікімі сціртамі,

А ў пуні — вазамі,

А ў млыне — намолам,

А ў таку — намалотам,

А ў дзялкы — падыходам,

А на стале сыпцю

Ды т добраму жыщю.

Запісалі Г.Грыбоўская і Г.Дубовік ад Л.А.Жук,
1911 года нараджэння, жыхаркі в. Папоўцы.

ВАЛАЧОБНАЯ (ПАНІЧУ)

— Стары-барадаты, чаму исжалаты.

Хрыстос вакрос па ўвесе свет!***

Як жа мін жаніща — дзяўкі замуж ня ўдуць.

Л калі й пойдзя — пасцелі ня сцеля.

А калі пасцеля, дак спаті не ляжа.

А калі й ляжа, дак яна не абдымя.

А калі ё абдымя, дак ня папалуя.

Калі папалуя, дак назад плюні.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярбераў ад
В.Н.Дубовік, 1907 года нараджэння, і
М.М.Дубовік, 1925 года нараджэння, жыхаркі
в. Белая Лужа.

ВАЛАЧОБНАЯ (ПАНЕНЦЫ)

Там на поплаўцы, да на мураўпы.

Вясна красна па ўвесе свет!***

Там дзяцючок да каня пасе.

Вясна красна к нам прыйшла!

А дзевачка да ў абед нісе.

Сядзьма, мая дзевачка, да паабедайма.
 Да загадаю да сем загадак,
 Калі адгадаеш — то мая будзяш.
 А не адгадаеш — дак бацькава будзяш.
 — А што ідзе да бяз повада?
 — А што расце да бяз кораня?
 — А што грэя да бяз поламя?
 — А што іграя да голас мая?
 — А што бела да ні бялёнка?
 — А што чорна да ні чарнёна?
 — А што расце да цвету нету?
 Вясна красна к пам прыйшла!
 — Камянь расце да бяз кораня.
 — Вада ідзе да бяз повада.
 — Сонца грэя да бяз поламя.
 — Скрыпка йтрас да голас мая.
 — Лебядзь бела да нія бялёнка,
 — Галка чорна да не чарнёна.
 — Папараць расце да цвету нету.

Запісалі Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бэрбераў ад 3.М.Казючыц, 1909 года нараджэння, жыхаркі в. Азяры.

КУПАЛЬСКАЯ

Купальна начка невялічка,
 Не выспалася дзевачка.
 У лес ішла — назяхала,
 Рвала ягады — драмала,
 Перабірала — заснула.
 Прыхехаў хлопец — не ўчула,
 — Уставай, дзевачка, годзе спаць,
 Ужо сваты на дварэ стаяць,
 Пара табе падарачкі даваць.

Запісаў А.А.Нашкевіч ад С.І.Акуліч, 1911 года нараджэння, жыхаркі в. Набушава.

ЖНІЎНАЯ

Ой, пайду я дарогаю,
 Э, гэй, ой пайду я дарогаю,
 Пушчу голас дуброваю.
 Няхай голас галасуя,
 Э, гэй, няхай голас галасуя,
 Няхай мая мамка чуя.
 Няхай мая мамка чуя.
 Э, гэй, няхай мая мамка чуя,
 Да мне вічэрү гатуя.
 — Яшчэ ж мая сім'я пі ўся,
 Э, гэй яшчэ ж мая сім'я пі ўся.
 Яшчэ ж маё дзіця ў полі.
 Япіц ж маё дзіця ў полі,
 Э, гэй, япіц ж маё дзіця ў полі,
 Пры вялікай пры постай,
 Э, гэй пры вялікай пры постай,
 Пры вялікіх прыганятах,
 Пры вялікіх прыганятах.
 Пры маладых, нежанатых.

Запісала Н.В.Матыліцкая ад Г.П.Савіч, 1906 года нараджэння, жыхаркі в. Шулякі.

ВОСЕНЬСКАЯ

Ліпачка кудравая
 Усю восень шумела.
 Яна шумела яна буяла,
 Усю ноч гаварыла:
 — Лісток мой шырокенъкі,
 Не кінь мене лішу.
 — А ліпачка кудравая,
 Рад бы цябе не кінуць:
 Узяліся буйныя вятры
 З лютымі маразамі,
 Напумелі, набуялі
 З табою нас разлучалі.

Запісала Н.Клішэвіч ад Л.І.Лешчанка, 1931 года нараджэння, жыхаркі в. Замосце.

ВЯСЕЛЬНЫЯ

Да чыс ж гэта заручынкі ранянькі?
 Да чыс ж гэта падарачкі белянькі?
 Маняччыны да заручынкі ранянькі.
 Маняччыны да падарачкі белянькі.
 — Да прашу цябе, мая мамачка, ия даці,
 Да хация мене адно лецяйка патрымаць.
 Я ж бы сабе кужалечку напрала,
 Я ж бы сабе да падарачкай наткала.
 Я ж бы іх да белененька пабяліла,
 Я ўсю сваю радзіначку адзяліла.

— Выйдзі, мамачка, паглядзі
 Да што ж мы табе прывязлі.
 Ці авечачку, ці ягня,
 Ці с усяго свету паняня,
 Да ні ў авечачку, пі ятня,
 Да с усяго свету паняня.

Запісала Н.В.Матыліцкая ад А.В.Чарніцкай, 1914 года нараджэння, і Х.В.Гурыновіч, 1913 года нараджэння, жыхаркі в. Ушаловічы.

Да хадзіла Танечка па двару,
 Да сеяла сваю красу.
 — Расці, расці, мая краса,*
 Тонкая да высокая,**
 Да корням глыбокая,**
 Лісцейкам да шырокая.
 Як я буду ў мамкі,*
 Дык я цябе аналю.
 Як я буду ў свякроўкі,*
 Дык я цябе з корням вырву,**
 За варота выкіну.
 Няхай цябе валы з'ядзяць,*
 Няхай цябе коні стопчуць.
 Валы з'ядзяць палавыя,*
 Коні стопчуць вараныя,
 Валы з'ядзяць бушчуочы,*
 Коні стопчуць гарцуочы,**
 Кавалеры танцуочы.

Запісала Н.В.Матыліцкая ад Г.М.Гузоўскай, 1911 года нараджэння, жыхаркі в. Боркі.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

Балада

Адираўляла маці сына
На чужую старану да жаніціся.
Да німа гадок, да німа другі,*
На трэйі гадок едзе мой сынок.
Едзе мой сынок і з нявестаю.
Да выйшла маці да іх прымамі.
Наласяла сыну чырвонага віна.*
А нявестацы белае атруты.
Сын яе да й усё пазнаў,
Чырвоная віно пад кана выліў.*
Белую атруту напалаам вышпіў.
Ведала, маці, да як прымамі,
Дык ведай, маці, дзе пахаваці.
Пахавала сына каля цэркавы,
А нявестачку ў — прошоў цэркавы.
На сыну вырас зялёны явар,
На нявестацы — бела бяроза.
Раслі яны, раслі — пахіліся,
Цераз цэркаву сапчапліся.
— Рубі, мапі, дрэва, калі рубіцца,
Не разлучай дзяцей, калі любяцца.

Запісала Н.В.Матыліцкая і У.Х.Бярбераў ад
3.М.Казючы, 1909 года нараджэння, жыхаркі
в. Азяры.

Песня старцаў, якая выконвалася пад ліру

Уся зямля затрасецца,
Белы камень распадецца.
Святы Міхail з неба сыдзя
У сямігласну трубу трубіць,*
Усіх мёртвых ён вазбудзіць:
— Уставайця, нягрэшныя,
Уставайця, прагрэшныя.
Нігрэшныя йдуць вясельца,
А грэшныя йдуць сільна плачуць.
Сільна плачуць і рыдаюць.
Атца ў матку праклінаюць:
— Бадай вы, атцы, ні вакрэслі,
Чаму вы нас ні навучалі?
Па божых царк'ях ня вадзілі,
Мы божых слоў ня слушалі.
Ты нас усё вучыла хораша хадзіць,
Чаму ні вучыла, як Богу служыць,
Ты нас усё вучыла, як разбагаціць,
А цяпер прыдэцца всі у вагні гарэць.

Запісай У.Х.Бярбераў ад С.Я.Мяцельскай, 1911
года нараджэння, жыхаркі в. Калога.

Падрыхтавала Н.В.Матыліцкая.

Калыханкі

Люлі, люлі, люлечкі,
Паеў каток дулечкі.
Пайлоў у лаўку
Ды ўзяў два абаранкі,
Пайлоў на мясіечка
Ды ўзяў маніспечка.

* * *

А, а, люлі,
Усе дзеткі паснулі,
Адзін Іванка не спіць.
Не спіць, не гуляе,
Ні з катком размаўляе.
Пабег каток на млынок,
Нашоў сабе маніспечка,
Усім дзеткам не паказаў
Аднаму Іванку даў.

Запісай А.К.Сержуткоўскі ў Слуцкім павеце.

А-а, люлі, люлі,
Прылящелі куры,
Селі па варотах
У чырвоных ботах,
Сталі сакатаці.
Чаго куркам даці?
Ці ячменю жмэню?
Ці жыта карыта?
Ці бобу каробу?
Трэба даць ім грэчкі,
Каб неслі яечкі.

Запісай Р.В.Родчанка ў в. Еўлічы.

А-а, спаць, спаць,
А ты, коцік, варчы, плач.
А ты, Зоська, засні, спаць.
А ты, коцік, не хадзі,
Мне Зосечку не будзі.

Запісай Р.В.Родчанка ў Слуцку.

Ходзіць коцік па палах,
Носіць сон у кашалях.
Ходзіць коцік па капусце,
Носіць сон у белай хусце.
Бабка коціка дагнала,
Сон для дзетачак забрала.
А ты, коця, — вон, вон,
А на дзетак — сон, сон.

* * *

Люлі, люлі, бай, бай, бай,
Мой сыночак засыпай.
Пайшоў коцік на таржок,
Купіў коцік піражок.
Пабег коцік на рэчку,
Прынёс перапечку.
Ніхай коцік не варчыць,
А дзіцяцька спіць, маўчыць.

* * *

Баю, баюшкі, баю
Не лажыся на краю.
Прыйдзе шэранкі ваўчок,
І ўкусіць за бачок.

* * *

Памарозіў коцік лапкі,
Палез коцік на палаткі.

Сталі лапкі грэцца,
Недзэ катку дзецца.
Дайце катку тапкі,
На абедзьве яго лапкі.

Запісала Г.А. Залеская ў в. Казловічы.

Пайшоў коцік пад масток,
Злавіў рыбку за хвасток,
І не знае, што рабіці
Ці самому з'есці,
Ці малому дзіцятку занесці.

* * *

Люлі, люлі, птушкі ўсе паснулі,
Адна Анейка не спіць.
Прыляцелі птушкі,
Селі на вароты
У чырвоных ботах,
Сталі пчабятаці.
Што ім есці даці?
Занясу ім грэцкі,
Хай нясуць Анейцы яечкі.

Запісай І.Р. Пісарык у в. Мусічы.

Дзецям часта замест калыханкі «рабілі ласіцу, ластаўку», г.зн. паволі гладзілі ўсё цельца дзіцяці, ці ручку, ці ножку і пры гэтым гаварылі працяжна, нараспей:

Ластаўка, ластаўка,
Дзе ты была?
— У Бога.
Што рабіла?
— Проса мяла, пута ткала.
Дзе паклала?
— Пад лаўкай.
Чым накрыла?
— Каравай.
Дзе сала?
— Кот схаміў.
Дзе кот?
— У падпечча пабег.
Дзе падпечча?
— У агні згарэла.
Дзе агонь?
— Вада затапіла.
Дзе вада?
— Вол вышіў.
Дзе вол?
— На мора пайшоў.
Дзе тое мора?
— Кветкамі зарасло.
Дзе кветкі?
— Дзяўчаты парвалі.
Дзе дзяўчаты?
— Паны набралі.
Дзе паны?
— Пайплі па вайну.

Дзе вайн?
— Насярод кучкі г...а.

Запісала Г.А. Залесская ў в. Казловічы.

Дзіцячыя забавы

САРОКА-ВАРОНА

Сарока-варона
Па прыпечку скакала,
Дзеткам кашу мяшала.
І гэтаму дала (гаварылі 4 разы, датыкаючыся да пальчыка дзіцяці),

А гэтаму не дала (лёгенька білі па мезенаму пальчыку).

Ты мал,
Круп не драў,
У печы не паліў,
Вады не насіў,
Дзяжкы не мясіў,
Дроў не калоў.
Табе і не дам.

Запісала Т.І. Шахновіч, сустракаецца амаль ва ўсіх вёсках Случчыны ў розных варыянтах.

Сарока, сарока,
Прыляцела здалёка.
Пан кака: заб'ю.
Яна кака: не бі,
Буду табе ў прыгодзе,
Дзеткам кашу варыць.
Гэтаму дам,
А гэтаму не дам.

Дзяўчынкі ў традыцыйным адзенні. Вёска Лучнікі, пачатак XX ст.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

Круп не драў,
Дзяжы не мясцў,
Па ваду не хадзіў.

Запісаў А.К. Сержпухоўскі на Случчыне.

ЛАДУШКІ-ЛАДКІ

(гаворачы, бралі ручкі дзіцяці і пляскалі ў далонькі)

Ладушкі-ладкі,
Дзе былі?
— У бабкі.
А што елі?
— Кашку.
А што пілі?
Брашку.
Дам вам сыркавашкі,
Бярозавай брашкі,
Шіражкоў у маку
І розных прысмакаў.

Запісаў І.Р. Пісарык.

Ладкі-ладушки,
Прыляцелі птушкі,
Селі на варотах
У чырвоных ботах,
Сталі пчабятаць:
Каму боты даць.
Не давайма ботаў
Ні сабаку, ні кату,
Ды падзенем боты
Маленькаму (імя) Ігнатку.

Запісаў А.К. Сержпухоўскі.

Большанькія дзеци, калі ішоў даждж,
выскоквалі пад яго і прыгаворвалі:

Дажджык, дажджык, секані
Бабу з поля прагані.
Баба будзе ўцякні,
Яе будзем даганянь.

* * *

Дажджык, дажджык, перастань
Я паеду на Іарданъ.
Богу маліцца,
Красты пакланіцца.
А ў Бога сірата
Адчыняе варата.
Ключыкам, замочкам,
Шоўковым платочкам.

Запісала Л.Заяц у в. Еўлічы.

Загадкі

Дзесяць братоў у дзве шкуры адзетыя.
(*Рукі ў рукавіцах.*)

Зверху гола, знізу калматы, цяплом
багаты. (*Кажух.*)

Прыйшоў гусь ды пад лаўку — шусь.
(*Ногі.*)

Запісаў І.Р. Пісарык у в. Лучнікі.

Поўна бочачка віна, ані вянцоў, ані дна.
(*Яйцо.*)

Маленькія лапкі, у лапках драпкі.
(*Кот.*)

Сярод хаты вісіць чорт лупаты. (*Лямта.*)
Чырвон чырванец, у сярэдзіне камяніц.
(*Вішня.*)

Запісала В.С. Відлога ў в. Лучнікі.

Поўна хата вераб'ёў. (*Сучкі на столі.*)
Стаіць стог сена. Пяць бяруць, пяць
уцякаюць. (*Кудзелю прадуць.*)

Хто ўвесы век хоць няхворы, а стогне?
(*Свіння.*)

Запісаў І.Р. Пісарык у в. Мусічы.

Бягуць два псы на абганкі, нос задраў-
шы угору. (*Лыжы.*)

У лес ідзе, дадому глядзіць, дадому
ідзе — у лес глядзіць. (*Сякера.*)

Запісаў І.Р. Пісарык у в. Маяк.

Вісіць сіта пе рукамі шыта. (*Павуціна.*)
Гліняны конь, у сярэдзіне агонь, ўпала
мне на яго спіне. (*Печ.*)

Каля ямы ўсе з кіямі. (*Ядуць з місکі.*)
Ляжыць Рыгор паміж гор, каб устаў,
дых неба б дастаў. (*Шлях.*)

Пасярод двара стаіць капна, спераду
рогі, ззаду мятла. (*Карова.*)
У лесе радзілася, на вяселле згадзілася.
(*Скрыпка.*)

У дзень спачывае, а ў начы лятае.
(*Сава.*)

Запісаў Р.В. Родчанка на Случчыне.

Прыказкі і прымаўкі

Адна галавешка і ў печы пе гарынць, а
дзве і ў полі пе гаснуць.

Адным пальцам вузла не развязаш.
Без муکі няма і навукі.
Без праводу і войска гіне.
Будзе ў голаму за пазуху.
Восенню нагою, зімою рукою.
Воўк воўка яшчэ нідзе не з'еў.
Гаворыць, як лістам сцеле.
Гатовы кавалак і гультай засмажыць.
Госць першы дзень — залаты, другі —
медзь, а трэці — дадому едзь.

Гультай не любіць тры пары: уранні —
росна, удзень — млюсна, увечары — камары.

Даваць дас, але з рук не выпускае.
Даў Бог цяля, да хлева няма.

Два друга — рэмень і папруга.
Дзе сасна не стаіць, а па свайму бору
шуміць.

Добрае чуваць далёка, а благое япчэ далей.

Добрая дарога — карацейшы шлях.
Добрая слава даражайшая за багацце.
Дурнога салаўя — дурная песня.
Еш покуль рот свеж.

З лічка не піць малачка.

Зарадзіў драсён, не будзе красён.

Злазь з даху, не псуй бляху.

І баран бы касіў, каб хто косу насіў.

Калі хочаш працасці, то пачпі красці.

Карова — мамка, свіння — ямка.

Кожны двор і кожна хата мае прыказак багат.

Крупінка крупінку ганяе, покуль шыю не зламае.

Кукушка не птушка, нявестка не дачушка.

Лепей вучоны, чым залачоны.

Лёгка думаць, цяжка рабіць.

Любіць увесце свет лагоды прывет.

Масла пагасла, сырьи патаплі.

На галаве строй, а ў хаце хоць з лапатай.

На Купалу, што зрабіў — усё прапала.

На полі гтайка, пастале скарынка.

На святога Ілло я ў печ увалю.

Не дай Бог у чужой хаце жыць, у чужой печы паліць.

Не той багата ведае, хто многа гаворыць.

Не ўсё сонца, што ў ваконца.

Не чын паважаюць, а чалавека па яго праўдзе.

Нікто не ведае, як хто абседае.

Няма кахання без прытуляння.

Няма тае хусты, каб завязаць людзям вусны.

Па-рознаму па бацьках плачуць: хто ў кулак, а хто піяк.

Пасля смутку дасць Бог радасць.

Покуль Бог у вароты, дык чорт цераз плот.

Пррапала кароўка, хай прападзе і вяроўка.

Пусціў Бог Мікіту на валакіту, дак трэба валачыцца.

Рабі, нябожа, дык і Бог паможа.

Рахуба не згуба.

Свайго не меўшы, сядзі не сўшы.

Святы Юрай халодненкі, святы Пятропак галодненкі, а святое Ілья харопшае і багатает.

Сем год мак не радзіў, а голаду не было.

Сказанага слова да губы не вернеш.

Случакі-мацакі, аднак і пяскіжцы не палахліўцы.

Справа не забава.

Страчанага дня вясною не купіш.

У вочы мілым тварам, а за плечы крутым варам.

У вочы «саколлю», а за вочы соллю.

У кожнага пана свае вар'яці.

У месце Слуцку ўсё не па-людску.

У няўмечкі не баляць ні ручкі, ні шлечкі.

У сваім краі, як у раі.

У сіраце даварыцца і ў жываце.

У Слуцку ўсё па-людску.

Усюды добра, а дома найлеш.

Хай багаты дзівіцца, чым бедны жывіцца.

Хлуснёю свет пройдзеш, а назад не вернешся.

Хто добрага чалавека мінае, той шчасця не мае.

Хто ідзе нацянкі, той губляе дзянькі.

Хто мняе, у таго хамут гуляе.

Хто поле троіць, той хлеб кроїць.

Хто тры разы арэ, той тры счаны бярэ.

Чужына — не родна маці, хлеба не дасць.

Шапка з заломам, а ў галаве салома.

Шукай жонку не па ігрышчы, а на ржышчы.

Шчыраму сэрцу і чужая болька баліць.

Як мaeш дачку, дзяржкы гарэлку ў глячку.

Як чутна, дык гэта Мусі, у нас бывае так на цэлай Беларусі.

Якая гаспадыня, такі і парадак.

Як шырока плячэ — і тупіца сячэ.

Яму кажаш «голена», а ён «стрыжана».

Запісалі ў розны час у Слуцку, вёсках Агароднікі, Балотчыцы, Бранавічы, Бязверхавічы, Кірава, Леткавічына, Дунікі, Малая Падзэр, Маяк, Падлесце, Сярагі і іншых населеных пунктах Случчыны Г.А.Барташэвіч, В.Валетка, В.С.Відлога, В.Вітка, А.Гурскі, К.С.Кабашнікаў, А.Мароз, Е.С.Мяцельская, І.Р.Пісарык, Р.В.Родчанка, В.А.Салько, А.К.Сержптуоўскі, П.В.Шэйн.

Трапінныя выразы

Быў на кані і пад канём.

Дайце мёду атруціцца, кілбасы — павесіцца.

Дуршо палец у рот не кладзі.

Душа меру знае.

Зяць, каб узяць.

Памяняў цыбулю на галошы.

Сагнуўся, як свіны тата.

Сказаў, як звязаў.

Сляпіцца лезе ў вочы.

Утаміўся, аж язык высалапіў.

Чорны, як чыгунок абсмалены.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

Язы́к, як калаўрот.

Як споп на галаву.

Запісала А.К. Сержпutoўскі, Р.В. Родчанка,
В.С. Відлога, І.Р. Пісарык.

Вясельныя прыказкі

Дару вам жменю медзі, каб былі дзеци,
як мядзведзі (іры гэтых словах сыпалі
медныя гроши).

Дару пук валакна, каб цераз год маладая
кальску валакла.

Дару лук са стралой, каб не бегаў да
другой.

Запісала В.С. Відлога ў в. Бранавічы.

Дару гроши медныя, каб ніколі не былі
бедныя.

Дару пару галубоў, каб была паміж
вамі любоў.

Дару гваздзікі, бо не купіла розы, каб
коханы дзень муж прыходзіў цвярозы.

Дару гроши і кветачкі, каб былі харошыя
дзетачкі.

Дару чатыры лучынкі, каб нараджаліся
дзяўчынкі.

Дару вам серабро, каб было ў даме добро.

Запісала В.С. Відлога ў Слуцку.

Дару кош буракоў, каб была паміж вами
любоў.

Дару чатыры падушачкі, каб мелі чатыры
дачушачкі.

Запісала В.С. Відлога ў в. Лучнікі.

Колькі ў лесе пянёчкаў, каб столькі
было сыночкаў.

Запісала В.С. Відлога ў в. Бокшыцы.

Вот вам фунт воўны, каб быў жывот
поўны.

Запісала І.Мурашка ў в. Бязверхавічы.

Жадаю, каб у кожнай фортачцы ды па
мордачцы.

Запісала В.С. Відлога ў в. Сярагі.

Захавальнікі фальклорных скарбаў

Ніжэй прыводзіцца звесткі пра нашых
землякоў, ад якіх у розныя часы былі запі-
саны ўзоры народнай творчасці Случчыны.

Дзякую Вам, людзі, што, начуўшы ад-
нойчы ад сваіх продкаў казку чароўную,
паданне сівое, песню самотную ці то слова
трапяцкое... вы сплялі ланцужок да спад-
чыны цашай.

БАЙКО П.Я., 1916 г.н., в. Гольчыцы.

БАРАНОЎСКАЯ Ядвіга, 1922 г.н.,
Слуцк.

БРАЎСЕВІЧ М.М., 1907 г.н., в. Мя-
лешкі.

ВОЎНА Ганна Іванаўна, 1900 г.н., в.
Вызпа, жыхарка Слуцка.

ГУПАЛОВІЧ Таццяна Лук'янаўна, 1923
г.н., в. Сярагі.

ГУРБО Алена Васільеўна, 1888 г.н.,
жыла ў Слуцку.

ГУТКОЎСКАЯ Яніна Адамаўна, в. Ма-
кавішча.

ГУЧОК Кацярына Ільінічна (1913 –
1984), н. у в. Балотчыцы, жыла ў Слуцку.
Спявала вяснянкі, пя traўskія, велікоднія,
калядныя, зажынкавыя і дажынкавыя, ся-
мейныя, бытавыя і ішчыша песні. Запісана ад-
зе звыпі 100 песенъ, многія з якіх апублі-
каваны.

ЗАЯЦ Разалія Фёдараўна, 1932 г.н., в.
Дзесіціны, урач, жыхарка Слуцка.

КАСЯНЮК Вера Паўлаўна, 1924 г.н.,
в. Лучнікі, жыхарка в. Бранавічы.

КЛЯШЧУК С.І., 1900 г.н., Слуцк.

КУДЗЁЛКА Хвядора, 1920 г.н., в. Пок-
рашава.

КУЛЯШЭВІЧ Дамініка, казачніца і за-
хавальніца народных гістарычных песенъ.
Жыла ў Слуцку ў канцы XIX — пачатку
XX ст. (бабуля пісьменніка і грамадскага
дзеяча Беларусі Я.Дылы).

КУПЧЭНЯ Марыя, в. Гольчыцы.

ЛАНЕЙКА Агаф'я Міхайлаўна, 1909
г.п., Слуцк.

ЛАСЕВІЧ Настасся Савельеўна, 1910
г.н., в. Казловічы.

ЛЯХ М.Ф., 1886 г.н., в. Агароднікі.

МАМЧЫЦ Ганна, в. Замошша.

ПАГАРЭЛЬСКАЯ В.Ф., 1881 г.н.,
жыла ў Слуцку.

ПРАТАСЕНЯ Ніна Нікіфараўна, 1932
г.н., в. Казловічы.

ПЯНЬКОВА Н.А., Слуцк.

САВАНОВІЧ Лізавета Рыгораўна, н. у
в. Лучнікі, жыхарка в. Бранавічы.

СЕМЯНЕНЯ Марыя, Слуцк.

ТРУХАН Лукаш Трафімавіч (1884 –
1972), Слуцк, настаўнік, займаўся края-
знаўствам.

ЦЯГАКА Ф.Ц., 1910 г.н., в. Бялевічы.

ЧУХОНСКІ П.З., 1909 г.н., в. Ячава.

ШУБА Зінаіда Іванаўна, в. Еўлічы.

ШУБА Лідзія Іванаўна, 1928 г.н., в.
Еўлічы, настаўніца, жыхарка Слуцка.

ЯНКОВІЧ Іван Сямёновіч, 1920 г.н.,
Падліщи, жыхарка Слуцка.

Падрыхтавала В.С. Відлога.

Гісторыя вывучэння і харкторыстыка гаворак Случчыны

Слуцкія гаворкі не існуюць ізалявана ад усяго масіву беларускай мовы, яны ўваходзяць у сістэму паўднёва-заходняга дыялекту і ўтвараюць адну з асноўных яго груп. Трэба адзначыць, што слуцкія гаворкі (як і гістарычная Случчына) не амбіядкоўваюцца тэрыторый Слуцкага раёна, яны пашыраны і ў Салігорскім, Любанскам, Капыльскім, Старадарожскім, Глускім і інш. раёнах.

Паводле занальнага падзелу, які складваўся значна пазней, слуцкія гаворкі ўваходзяць у цэнтральную дыялектную зону і таму актыўна ўдзельнічалі ў фарміраванні сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Сваю ролю ў гэтым працэсе адыгралі і пісьменнікі-случкі. Аднак ад літаратурнай мовы, а таксама ад дыялекту паўночна-ўсходніяй часткі Беларусі ў мясцовых гаворках маюцца істотны адрозненні. Шматлікія моўныя асаблівасці Случчыны здаўна прыцягвалі ўвагу даследчыкаў. Пра гэта сведчыць разнастайныя лінгвістычныя працы, самыя раннія з якіх датуюцца XIX ст.

Упершыню мы сустракаем звесткі пра слуцкія гаворкі ў 1880-я гады. У 1887 г. у Санкт-Петрапургу выйшлі ў свет «Матэрыялы для вывучэння быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходніга краю» П.В.Шэйна. У гэтым зборніку было зафіксавана амаль 40 песен з в. Падлессе (запісаў іх вучань Слуцкай гімназіі) і 2 песні са Слуцка. Гэтыя этнографічныя матэрыялы для мовазнаўства цікаўны адлюстраваннем некаторых тыповых асаблівасцей мясцовай гаворкі: наяўнасці дыфтонгаў¹ *ю*, *іе* і адсутнасці падвялення зычных (*наша пана*) і інш. Аднак аканне і цвёрдасць р тут не абавязчаліся. У 1889 г. у Маскве былі апублікованы нататкі М.А.Янчука «Па Мінскай губерні (Нататкі з паездкі ў 1886 г.)». Аўтар адзначыў, што ў Слуцкім, Ігуменскім, Мінскім і Бабруйскім паветах *ѣ* (ящ), *о*, *ё* вымаўляюцца як дыфтонгі *іе*, *ю*, *юо*, а замест л мяккага ўжываецца л цвёрды (*сілно*, *болно*, *палицы*), але апошніе не складае агульнага правіла пават для гэтых мясцовасцей.

Пачаткам уласна лінгвістычнага вывучэння слуцкіх гаворак можна лічыць 1892 г., калі

ў Санкт-Петрапургу А.І.Сабалеўскі ў альманаху «Жывая старина» надрукаваў «Нарыс рускай дыялекталогіі», 2-ю частку якога прысвяціў беларускім гаворкам. Тут ён вылучыў у паўднёвую группу гаворак Мінскай губерні Слуцкі, Бабруйскі, Ігуменскі, Мазырскі паветы і паўднёвую частку Мінскага. Паўднёвая гаворкі, паводле А.І.Сабалеўскага, харкторызуецца няпоўным аканнем, дзеканнем, дыфтонгамі *ю* і *іе*, цвёрдым р і часам цвёрдым л. У 1897 г. А.І.Сабалеўскі перавыдаў сваю працу асобна пад назвай «Воцыт рускай дыялекталогіі», дзе павялічыў колькасць прыкладаў са Случчыны (з в. Малыя Млынкі і маёнтка Рачкавічы), якія былі ўзяты з 2-га тома «Матэрыялаў...» П.В.Шэйна.

Аднак этнографічныя матэрыялы не задавальнялі патрэбы мовазнаўцаў. Тому па даручэнні Петрапургскай акадэміі навук прафесар Я.Ф.Карскі для лінгвістычнага вывучэння этнічнай тэрыторыі Беларусі падрыхтаваў «Праграму для зборання асаблівасцей беларускіх гаворак». Яна была выдадзена ў Санкт-Петрапургу ў 1896 г., двойчы ў 1897 г. і разаслана па розных кутках Беларусі.

Першай манаграфіяй, прысвечанай слуцкім гаворкам, былі «Матэрыялы для вывучэння беларускіх гаворак. Слуцкія гаворкі», дасланыя Н.І.Чудоўскім і апублікованыя ў 1898 г. Аўтар адзначыў, што слуцкім гаворкам харкторны дыфтонгі, паралельнае ўжыванне слоў з падвоенымі зычнымі і адсутнісцю падвялення (*свіній*, *вяселле* і *свінія*, *плацé*), чаргаванне галосных, аканне, яканне, дзеканне, цеканне, адсутнісць цокання, зацвярдзенне л у некаторых выпадках (*сілно*, *волно*), ужыванне прышазоўніка для ў значэнні 'каля', формы парнага ліку назоўнікаў жаночага роду *дзве нозіе*, *карбве* і інш.

Азнаёміўшыся з матэрыяламі П.В.Шэйна і Н.І.Чудоўскага Я.Ф.Карскі летам 1898 г. накіраваўся ў вёскі Баслаўцы і Падлессе, каб асабіста пераканацца ў наяўнасці дыфтонгаў у гаворках гэтай мясцовасці. У 1898—1900 гг. паводле вынікаў паездкі з'явіліся публікацыі ў

¹Дыфтонг — спалучэнне двух галосных гукаў, якія вымаўляюцца як адзін склад.

З матэрыяльной і духоўнай спадчыны

«Варшавских университетских известиях», «Русском филологическом вестнике», «Известиях Отделения русского языка и словесности» Радзіўскай АН, «Материалах для изучения белорусских говоров». Звесткі пра дыфтонгі не пацвердзіліся, аднак Я.Ф. Карскі адзначыў такія характеристыя асаблівасці слуцкіх гаворак, як саканне (*наёуса, напіуса*), адсутнасць падваення зычных перад ј (*зéлье, вясéлье, судзъя*), родны склон замест вінавальнага ў неадушаўлённых назоўнікаў (*знайшоў грýба, мае рублý*), формы множнага ліку з канчаткам -ом (*служыць панóм, гаспадáром*) і -ox (*у штанóх*), пераход пешацкі нога о ў закрытых складах наслія націску ў у (*у нóвый хаце, у жóйтум пяскu*), гук ј (й) наслія губных зычных (*мийт, памýр, павійú, але мяса*) і інш. Вартасць назірання Я.Ф. Карскага заключаецца галоўным чынам у тым, што ён заўважыў шэраг асаблівасцей гэтай гаворкі, пра якія тады яшчэ не ведалі спецыялісты. Гэтыя звесткі Я.Ф. Карскі выкарыстаў пазней у 1903—1904 гг. у сваёй фундаментальнай працы «Беларусы».

У 1907 г. у Санкт-Пецярбургу выйшлі «Беларуская народная песні», запісаныя С. Малевічам у паўднёва-заходнія частцы Слуцкага павета (цяпер Нясвіжскі раён). У прадмове змешчаны кароткі нарыс белорускіх гаворак. Адзначана закрытае ô (г.зн. о з адценнем у), дыфтоиг ū, ішоўнае аканне, формы вінавальнага склону неадушаўлённых назоўнікаў паводле аналогіі з адушаўлённымі (*узя́й кія, убачы́й дуба*), а ў множным ліку — наадварот (*ганieция авечki, напужайця дъязяўkіe*), будучы складаны час (*брацьму, брацьмеш і г.д.*) і інш. У 1915 г. у Петраградзе выйшла кніга І.А. Сербава «Беларусы-сакуны», дзе апрача этнографічных назіранняў змешчаны граматычны нарыс гаворак вёскак Жыцін, Юравічы, Крамок, Церабут, Шыгкавічы, Ляўкі, Дражын, Падарэссе, Залужжа (цяпер Старадарожскі р-н, а да пачатку XVII ст. тэрыторыя ўваходзіла ў Слуцкае княства). Нарыс з'яўляецца адказамі на пытанні «Праграмы...» Я.Ф. Карскага. Адзначаны гук ц у словах тыпу *лісіцка, маладзіцка*, часам гіперразвянчэнне щ (*маладой Палажкі, гаўяды на пажу жану*), канчатак -ма ў 1-й асобе загаднага ладу множнага ліку (*éжма, пакрышыма*) і інш.

У 1911 г. А.К. Сержптуўскі выдаў

асобна «Граматычны нарыс беларускай гаворкі вёскі Чудзіна Слуцкага павета Мінскай губерні», у якім на падставе сабраных матэрыялаў адзначаны наяўнасць екання (*пбес, каледá*), іяпоўнага недысімілітываўнага акання (*мілаго, гнездзéчко*), адсутнасць падаўжэння зычных (*судзъя, Ілья*), спрашчэнне груп зычных у словах тыпу злось, шэсь, сакаше (*напіса, абрабáласо*), цвёрды л (*пáлыцы, відзíцы*) і шмат інш. Аўтар прыводзіц таксама цікавыя факты народнага сінтаксісу. Адметны гэты нарыс даволі багатымі матэрыяламі для слоўніка (каля 2500 слоў і фразеалагізмаў). На жаль, слова падаўнені без тлумачэння значэнняў, толькі аб'яднаны ў групы (назвы вонраткі, ежы і г.д.). Незвычайнай дакладнасцю перадачы моўных асаблівасцей вызначаюцца «Казкі і апавяданні беларусаў-паленшукоў», якія выйшлі ў тым жа годзе, і «Казкі і апавяданні беларусаў з Слуцкага павета», выдаўненых у Ленінградзе ў 1926 г.

Найбольш плёны перыяд вывучэння беларускіх гаворак пачаўся ў 1920-я гады ў сувязі з палітыкай беларусізацыі. Была створана Беларуская наўкукова-тэрміналагічна камісія, на базе якой у 1922 г. узнік Інстытут беларускай культуры. Тады ж пачалося надзвычай інтэнсіўнае зборанне беларускіх дыялектных матэрыялаў. Гэту работу ўзначаліла Камісія па ўкладанні слоўніка жывой беларускай мовы Інбелкульта. Былі выдадзены «Інструкцыя для зборання народнага слоўніка» (Мінск, 1925), шэрштак інструкцый для зборання тэрміналагічнага матэрыяла. На вялікі жаль, усе сабраныя матэрыялы і фонды народнай тэрміналогіі загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

Фактычна ў гэты ж час на землях, якія тады ўваходзілі ў склад Польшчы, вывучаў заходнебеларускія гаворкі Л. Асоўскі, польскі вучоны, які вырас на Случчыне, некаторы час нават вучыўся ў Слуцкай гімназіі. Паводле сабраных матэрыялаў Л. Асоўскі падрыхтаваў артыкулы аб паасобных з'явах у белорускіх гаворках. Адзін з іх ён прысвяціў разгляду паўднёвабеларускіх дыялектных формаў дзеясловаў тыпу *ідом, будам* у 1-й асобе множнага ліку з цвёрдым зычным перад канчаткам. Як вядома, такія дзеяслоўныя формы з'яўляюцца адной з харектэрных нарыс слуцкіх гаворак.

Але найбольш сістэматызавана была абследавана тэрыторыя Случчыны, калі збіраліся матэрыялы для «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы» (ДАБМ; выйшаў з друку ў 1963 г.). На тэрыторыі сучаснага Слуцкага раёна ў 1949 г. і па дапоўненай «Программе па вывучэнні беларускіх гаворак і збіранні звестак для складання Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы» (1950) у 1955—1958 гг. пад кіраўніцтвам Інстытута мовазнаўства АН БССР Л.Ф.Шаталавай, А.А.Крывіцкай, Б.С.Лапавым, Л.Н.Краско, А.І.Владыка, В.Хацкевіч, П.П.Шуба, Р.С.Жываткевіч і інш. было абследавана 8 населеных пунктаў: Жукі, Гольчыцы, Амговічы, Бокішыцы, Старцавічы (цяпер Знамя), Мялешкі, Сорагі.

Акрамя лінгваграфічнага даследавання былі зроблены і манаграфічныя апісанні мовы асобынных частак тэрыторыі Беларусі. У прыватнасці, даследаваннем фанетыкі і марфалогіі слуцкіх гаворак займаўся М.В.Бірыла. Вынікам яго працы сталі дысертатыя (1953) і публікацыі (1954 і 1957).

Наступным этапам дэталёвага даследавання стану гаворак Беларусі (але ўжо ў галіне лексікі) стала стварэнне «Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак» (ЛАБНГ), які выйшаў у 5 тамах у 1993—1998 гг. Дзеля гэтага ў Слуцкім раёне ў 1974 г. Н.Т.Вайтовіч, Я.М.Рамановіч і А.І.Чабярук абследавалі вёскі Амговічы (запісы зроблены ад В.В.Коршак, М.Л.Коршак, Г.П.Малецкага, В.С.Пенязь, К.І.Пенязь) і Ісерна (запісы зроблены ад А.С.Бялько, С.П.Горбача).

Даследаваннем слуцкага екаючага вымаўлення займаўся А.А.Крывіцкі, які прысвяціў гэты адметнасці слуцкіх гаворак асобын раздзел у «Фанетыцы беларускай мовы» (1984).

Такія абагульняючыя працы, як ДАБМ і ЛАБНГ, не толькі пашырый звесткі аб сучасных лінгвістычных адметнасцях тэрыторыі Случчыны, але і пашвердзілі тая прыватныя назіранні, што былі зроблены папярэднімі даследчыкамі. Для слуцкіх гаворак (найперш на тэрыторыі

сучаснага Слуцкага раёна), як сведчаць матэрыялы ДАБМ, харктэры наступныя рысы:

I. Фанетычныя

1—2. У фанетычных адносінах Случчына неаднародная. З аднаго боку, мы маём недысімілятыўнае¹ аканне і яканне (*абзадачыць, азяліць*), але таксама еканне (*сестрá, лебедá*), і адрозніванне галосных **о** і **а** ў канцавым адкрытым складзе пасля цвёрдых зычных (т.зв. *пяпоўнае аканне*) па поўдні гаворак (*малавáто, пйáтаго*).

3. Наяўнасць закрытых галосных **б** (на месцы гістарычнага **о**) і **е** (на месцы гістарычнага **ѣ**) пад націскам у закрытых складах (*газéўка, утрóх, дзéўка, пéць*), а ў некаторых слуцкіх вёсках у сярэдзіне XX ст. яшчэ адзначалася дыфтангічнае вымаўленне гэтых галосных у такіх жа ўмовах (*дúом, лíес*). Аднак такія вымаўленні не з'яўляюцца цяпер агульным правілам для даных гаворак.

4. Зацвярдзелы гук **р** (*рéмень, радóўка*).

5. Наяўнасць ј пасля цвёрдых губных зычных перад галоснымі **а**, **о** (*пýацца, аўjбс, кубíблак, сéміа*).

6. Адсутнасць падаўжэння зычных у становішчы паміж галоснымі (*збóже або збóжа; съвія*). Ужываюцца таксама і слова з падаўжанымі зычнымі.

7. Захаванне мяккага **л** у аснове цяперашняга часу дзеясловаў 1-га спражэння (*сыплеш — сыплюць*).

8. Цвёрды зычны **с** у афіксе зваротных дзеясловаў (*прыглéдса, спажывéсса, упраўлюса*).

9. Слова *ёсць* з галосным **е** [*есъ(ць)*].

10. Галосны **ы** ў слове субота (*сыбота*).

11. Вымаўленне займенніка *ўсё* як *усе*.

12. Наяўнасць гука **і** ў адмоўі **не** (*ні буду*).

13. Сустракаеца цвёрды **л** замест мяккага (*суцéлна, пíлнавáць*).

14. Вымаўленне ў шэрагу населеных пунктав зычнага **ц** у словах тыну *маладзíцка, паліцка, рукавіцка*.

15. Сустракаеца ўсечаная форма 3-й асобы адзіночнага ліку дзеяслова *казаль* (*ка*).

¹Недысімілятыўным аканне называецца тады, калі галосныя **а**, **о**, **э** не пад націскам вымаўляюцца як **а** незалежна ад таго, які галосны знаходзіцца пад націскам. З'яўляецца нормай беларускай літаратурнай мовы. Адпаведна недысімілятыўнае яканне — наяўнасць у 1-м складзе перад націскам я незалежна ад таго, які галосны пад націскам.

З матэрыяльной і духоўнай спадчыны

II. Марфалагічныя

1. Двухскладовы канчатак творнага склону адзіночнага ліку ў назоўніках жаночага роду на -а, дзе ўжываецца пры цвёрдай аснове канчатак **-ю** і яго ненацкіны варыянт **-аю** (*сцяною, хатую*), а прымякай і зацвярдзелай асновах **-ю**, **-ею** (**-эю**) (*мяжою, замлею, гразею, душэю*).

2. Форма назоўнага склону множнага ліку назоўнікаў ніякага роду з канчаткам **-а** (*сёла, вóкна, парасята*).

3. Форма назоўнага склону множнага ліку назоўнікаў жаночага роду **жанкі, хусткі**.

4. Форма давальнага склону множнага ліку назоўнікаў з канчаткам **-ом** (*лясом, дамом, гарадом*).

5. Форма меснага склону множнага ліку назоўнікаў з канчаткам **-ах** (*на бугрох, па хлявох, у дамох*).

6. Формы на **-а** ў назоўным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў, якія абазначаюць маладых істот (*цяля, лягні, дзіця*).

7. Канчаткі меснага склону адзіночнага ліку **-ом, -ум (-ю)** у прыметніках і займенніках мужчынскага і ніякага роду (*у чужом, на сухом, аб маладом, на ём, на том, на ўсём, на самом, на маём, на тваём, на сваём, у жоўтум, у вялікум, у харошум, на гэтум, на кóжнум, на нашум, на вашум, у сітом*).

8. Сцягнутыя формы прыметнікаў жаночага роду назоўнага і вінавальнага склонаў адзіночнага ліку (*квéтачка, кругленка, сукбнна перабіранка, на шыроку ногу*).

9. Двухскладовы канчатак роднага склону адзіночнага ліку **-ое, -ье, -ае** ў прыметніках, указальных, азначальных, прыналежных займенніках і парадкавых лічбніках жаночага роду (*маладбе, новае, сіняе; таё, такбе, гэтае; усяе, усáкае, самое, кóжнае; маё, тваё, сваё, нашае, вáшае; другое, пýтамае*).

10. Канчатак **-мо (-ма)** у 1-й асобе множнага ліку дзеясловаў (*гледзімо, баймоса*).

11. Форма 2-й асобы множнага ліку цяперашняга часу з канцавым націскным **-е** (*несяцé, берацé*).

12. Ненацкіны канчаткі 3-й асобы множнага ліку дзеясловаў II спражэння цяперашняга часу **-аць (-яць)** (*хóдзяць, носяць, кóрмязць*).

13. Форма 3-й асобы адзіночнага ліку

дзеясловаў I спражэння цяперашняга часу без канцавога **-ць**: *ідзé, бярэ, кáжа*.

14. Канчатак 2-й асобы множнага ліку загаднага ладу дзеясловаў I спражэння з націскам на канчатку **-еце (эце)** (*рабéце, вязéце, кладзéце, сывішэце*).

15. Формы 1-й асобы множнага ліку дзеясловаў I спражэння цяперашняга і будучага простага часу з канчаткам **-ом** (*ідом, кладбом, пякбом*) і **-ам** (*будам, пойдам, стánam*).

16. Злітная, сінтэтичная форма будучага часу (*рабіцьм, крычацьмеш*).

17. Ужыванне формы роднага склону неадшуаўлённых назоўнікаў у значэнні вінавальнага: *знейшоу грыба* (ужываецца і форма *знейшоу грыб*).

18. Форма вінавальнага склону ў значэнні роднага ў множным ліку назоўнікаў, якія абазначаюць жывёл (*пáсыців коні, пакралі авéчкі*).

19. Форма 1-й асобы множнага ліку загаднага ладу на **-мо (-ма)** (*стаńьма, сядзьма*). Побач з такімі формамі ўжываюцца формы на **-ем**: *абабём, съпем*.

20. Захаванне формаў парнага ліку ў назоўнікаў жаночага роду (*дзъве, тры хáце*). Ужываецца і форма множнага ліку: *дзъве хáты*.

21. Канчатак **-э** ў давальным і меснім склонах назоўнікаў тысу *дачка, клáдка, бóчка (на клáцце, даць дацб)*.

22. Нікі род і канчатак **-а** мае назоўнік *яблыка*.

Адметнасць слуцкіх гаворак складаюць і некаторыя асаблівасці націску.

23. Націск на аснове ў форме вінавальнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў жапочага роду на **-а** пры канцавым націску ва ўсіх іншых склонах адзіночнага ліку (*нóгу, вóдбу*).

24. Націск на аснове ў форме меснага склону множнага ліку назоўнікаў *людзí, грúдзí, сáні, лáтci (аб людзяx, у грúдзяx, у лáтцаx)*. Ужываюцца і формы з канцавым націскам.

25. З націскам на першым складзе месцамі ўжываецца слова *зágадка*.

Мае сваю адметнасць і лексіка Случчыны. Паводле ДАБМ, толькі ў гаворках каля Слуцка апрача слоў *ржэ* і *рагоча* зафіксавана слова *рэхча* (пра каня). У значэнні 'вага ў студні з жураўлём' тут выступае слова *пруглó*. Толькі на гэтай тэрыторыі зафіксавана слова *жўпіц*

Гісторыя вывучэння і харкторыстыка гаворак Случчыны

'гаварыць'. Для агульнай назвы жывёлы захавалася старажытнае слова *гавáда* (*гаўядা*). У мясцовых гаворках пашыраны наступныя слова: *цáйнік* 'сцёблы і лісце бульбы', *гурт* 'калектыўная дапамога ў сельскагаспадарчай працы', *сашнік* 'лемеш у плузе'. Паралельна са словам *гаспадár* ужываюцца лексемы *хаджáiн*, *хадзjáin*. Для падзывання кароў выкарыстоўваюцца слова *псéйка-псéйка*, авечак — *шут-шут-шут*. У значэнні калі ўжываюцца прыпазоўнікі для, *ля* (для *плóту*), а таксама выкарыстоўваюцца канструкцыі з прыназоўнікам *паўз*.

Нягледзячы на тое, што сёння ў ЛАБНГ адлюстравана і прааналізавана лексіка Случчыны, не ўсё маглі ахапіць даследчыкі. Таму гэта галіна патрабуе свайго наступнага вывучэння і сваіх энтузіястаў для збірания матэрыялаў для слоўніка слуцкіх гаворак.

ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-АЦЭНАЧНЫЯ НАЙМЕННІ ЧАЛАВЕКА Ў СЛУЦКИХ ГАВОРКАХ

Аўтар выказвае падзяку П.А.Місько і С.Л.Шпаку за дапамогу ў зборніні матэрыялаў.

АБШАРПÁНЕЦ *м.* Абарваны хлапчук. *Алушарпáнцам* бегае, німа калі даглédзець бо...

АПІВÚДА *аг.* Горкі п'яніца. *Апівúда...* дзень у, дзень п'е і п'е.

АСУШАК *м.* Вельмі худы чалавек.

БРЫНДА *аг.* Неакуратны чалавек, які ідучы заўсёды запэцкае ў гразь ніз адзення. *От брында!* Як ідзе — усе штаны забрындае.

БЭЛІК *м.* П'яны чалавек. *А гэта што за бэлік ляжыць пад плотам?*

ВІСКЛЯ *аг.* Малое дзіця, якое шмат плача, віштыць. *Ну і віскля...* *I* калі ты ўжэ накрычысса?

ВІНАГРАДАЧКА *ж., ласк.* Ласкавы зварот да дзяўчыны, жанчыны. *Мая ты вінаградачка!* Ты зайшла ў хату, то мие такая радасы!

ВЫДРЫГÁНЕЦ *м.* Той, хто абы-як скача. *Выдрыгáнцы* гэтыя... *Ніводнага танца ні ўмеюць танцаваць.*

ВЫРАСТАК *м.* Хлопец, большы за падлстка. *Цыбáты ўжэ, добры вýрастак...*

ГАЛАМО́ЗДАК *м.* Коратка паstryжаны.

ГАМЗÁ *ж.* 1. Авечка. 2. метаф., зневаж. Дурны чалавек. *Гамзá дурная, куды лезяш?*

ГАНГÁРА *ж.* Хтосьці ці штосьці вялізнае, няўклюднае. *Божа мой, ну і гангáра...* У дэзверы мо ні ўлезя.

ГАРБÉЛЬ *м.* Гарбаты чалавек.

ГАРДУХА *ж.* Ганарыстая дзеўка. *Гардúха, з усяго раёну ні можа сабе хлопца выбраць, каб роўня была.*

ГУБÉНЯ *аг.* Таўстагубы чалавек.

ДАЎБÉНЯ *аг., зневаж.* Бесталковая істота. *От, даўбéня, пéўна ты мяне ні пазнала!*

ДЗÉБА *аг.* Чалавек з доўгім носам.

ДЗЕВЯЦIРУЧКА *ж.* Хуткі, прадукцыйны ў разнастайнай працы чалавек. *Зазнáла гора адна... Круціласа, як дзевяцiрúчка якая.*

ДРАЧ *аг.* Чалавек з дрэнным, заядлым характарам. *Гéта такi ўжэ драч, што съвет нi бачыў.* З ею лети ні займаца.

ДЫЁМИНА *аг.* Высокі чалавек. *Ну ѹ дыёмина... У дэзвярóх лець нi склаўса, каб зайсьць.*

ЖАВÁЧКА *ж.* Жанчына са сварлівым характарам. *Дзіва што ад яе прымакі ѿсе паўцяжáлі* — яна такая жавáчка, што піхто з ею ні ўжыве.

ЖÓГЛА *ж.* Тоё, што і жавáчка, але яшчэ горш.

ЗАСЯДÁЛА *аг.* Той, хто шмат засядзе. *Засядáлы гéтыя, нічога вырашыць нi могуць, а ѿсе сядзяць.*

ЗАЯДА *аг.* Той, хто зядаетца, заюшаеца. *Няйдзі ты за гэтага зайду!* *Хіба ж гэта чалавек? Нагаруёсса.*

ЗГРЭБАЧ *аг., метаф.* Няўклюда. *Згрéбач ты малы...* *Нi пройдзеш, кап што нi скінцуць.*

ЗДАРАВÝКА *аг.* Дужы, здаровы, тоўсты чалавек. *Гэты здараўяка адной рукой цібэ паткіне.*

ЗДЫХАТА *аг.* Слабы, хваравіты чалавек.

ЗДЫХЛÍК *м.* Тоё, што і здыхатá.

ЗДЫХЛЯ *аг.* Тоё, што і здыхлік.

ЗДЭРАЎ *аг.* Тоё, што і здараўяка.

ЗЛОМАК *м.* Тоё, што і здыхли.

ЗМЫДЛÍК *м.* Нехта ці нешта малое. *I дзе яна гэтага змыдліка вышчаміла сабе?*

КАВЯРЗÁ *аг.* Дзіця, якое невыразна, перакручана вымаўляе слова. *Кавярзá гэты...* *Толькі «мама» і гаворыць чыста.*

КАЛАДÁН *м.* Тос, што і здараўяка.

КАМÉЛАК *м.* Мажны, сыты хлопчык. *У-у, камёлак які, ні падніць!*

КАПЫРЗА *аг.* Упартая, заядлае, кап-

рызнае дзіця. Капірза гэты, ужэ надзымуў губы? Ідзі за стол, а то паўрэзаў отό дам.

КУРТА ж. Жанчына або дзяўчына малога росту. З гúрту выбраў кúрту.

ЛАХУДРА ж. Неахайнай дзеёўка, жанчына (асабліва ў прычосцы). Ну ѹ лахудру Ляксей прывёз — ні сабе паглядзець, ні лóдзям паказаць.

ЛÉМЗА ж. Замаруджаная, неахвочая да працы жанчына. От ты скажы, ён відны быў хлопяц, а гéдаку лéмзу сабе ѿзяў.

МÉШАЛКА ж., метаф. Бесталковая жанчына, у якой усе валіща з рук, якая ўсім замінае. От, мéшалка гэтая! Нічога зрабіць ні ѹмее!

МАЛАХÓЛЬНЫ субст. прым. Дурнаваты чалавек. А-а, што з гэтym малахóльным гаварыць — сабе даражэй стане.

НАВÓДНЫ субст. прым. Прыпілы, петутэйшы. Цяперака ѹ нас у сяле поўна ѿсякіх павóдных.

НАВÓЙ РЫЖЫ словазлуч. Чалавек з рудымі валасамі.

НЯВÉРА аг. Недаверлівы чалавек. Эх ты, нівера. Я ш i пабажыца магу!

НЯДÓКРАТКА ж. Ганарлівая, якую нельга зачапіць. А-ей, такая нідóкратка! Пальцам бо яе ні зачапі!

НЯХЛЮДА аг. Неахайны чалавек. Ніхлюда ты! Сам сябе апратачь ні можаш!

ПАДЖЫГÁНЕЦ м. Няўрымслівы хлопчык ці падлетак.

ПАДШПÁРАК м. Падлетак. Добры ѿжэ патшпáрак, памагае. Цэла лета авечак пásцьцю.

ПАКІДЗЬКА аг. Нікчэмны, ні па што не здолны чалавек. Што я, пакіцька які-небудыць? За чалавека мяне ні лічыця?

ПЕРАСТАРАК м. Стары халасцяк, бабыль. Перастáрак, хто за яго пойдзя.

ПЕРАХÓДНЫ прым. і субст. прым. Нервовы, псіхічна неўраўнаважаны чалавек.

ПÓДЦАРАК м. Не самы вялікі чын. Ни так страшны цар, як пóццаркі.

ПРАЙВА аг. Чалавек, які выпадае з агульнапрынятых нормаў паводзін. Ведаю я яе. Прایва — пашукаць.

ПРЫБЛÚДАК м. Нетутэйшы. Прыблúдак нейкі і п'янтос... I чаго старыня падбірае ѿсякіх? Спіцаўства знайшоў...

РАБЭЙЗА аг. Рабы чалавек.

РАЗДУРА аг. Раздуранае дзіця. Раздúра гэтая — малако на губах пі апсохла, а ѿжэ свае прáва прáвіць, патрабуя.

РАЗЯВÉНЯ аг. Разявака. Ехала разяўёня да мне аглобляю ѹ рот! (жарт).

РАСКІДÁХА аг. Тоё, што і раскідáч.

РАСКІДÁЧ м. Той, хто не апчаджае грошы. Ат, ні будзя з яго гаспадара. Такі ѿжэ раскідáч, ніколі капейка ѹ кішэні ні затрымаецца.

РОЗДУР аг. Тоё, што і раздúра.

САЛАПÉКА аг. Той, хто высалаплівае язык. Ах, ты салапéка малая! А ну схавай язык!

СЛІМЗÁК м. Недарослы, малы хлопец. Ці табе хлопцаў німа, што ты з гэтym слімзаком ходзіш?

СЛІНЬКО н. Малое дзіця, у якога цячэ сліна. Ну і слінько... Ні навыцирáца, мокрая і мокрая барада.

СÓВАНКА ж. Той, хто соваецца туды-сюды без справы.

СУХАРЭБРЫЦА ж., метаф. Худая, хваравітая жанчына.

ФЫРА ж. Задавастая, фанабэрлівая жанчына, дзяўчына.

ЦМОКАНКА ж. Той, хто цалуе, цмокаючы. Ну, годзі ѿжэ цмокаць, цмоканка малая.

ЦІБЛІК м. Тоё, што і слімзак.

ЧАРАВЁЛЬ м. Тоўсты чалавек з вялікім жыватом. А хіба тым чаравялем апходзіць, што людзям цяшка?

ШЛІОНДРА ж. Неахайнай жанчына.

ШЛЯГА аг. Высокі чалавек.

ШУЛА аг., метаф. Таўстун.

ШЧЫРАК м. Нехта ці нешта моцнае, здаровае.

ШЭЙГАЛКА ж. Марнатраўца (пра жанчыну). Ты такая шéйгалька, што табе колькі ні дай грошай, то рашишэйгаеш.

М.П. Сідаровіч.

Вёскі слуцкіх выбранцаў

У 2-й палавіне XVI ст. з сялян выпадае з агульнапрынятых нормаў паводзін. Ведаю я яе. Прайва — пашукаць.

служылых — прыгожых, зграбных, росльых, ахвочных да вайсковой службы хлопцаў — выбіралі ѹ каралеўскіх маёнтках з разліку 1 чалавек ад 20 двароў. Магнаты стваралі атрады выбранцаў і ѿ сваіх войсках,

падбіраючы маладых мужчын з вольных людзей, сялян, дробнай шляхты.

На Беларусі выбранцы былі ў Крэўскім старстве, Брэсцкай, Гродзенскай, Магілёўскай эканоміях. У 2-й палавіне XVII ст. яны засталіся толькі ў слуцкім гарнізоне, дзе неслі службу як пехацінцы, мушкетёры, грэнадэры. Іх разам з сем'ямі пасялілі недалёка ад горада ў вёсках Агароднікі, Бранавічы, Варкавічы, Лучнікі, Падзёры, Сярагі, апусцелых пасля руска-польскай вайны 1654—1667 гг. У залежнасці ад чыту выбранцы карысталіся зямельнымі надзеламі ад 10 да 25 га, якія пераходзілі ў спадчыну толькі на мужчынскай лініі, мелі прывілеі ад каралёў і магнатаў, вызываляліся ад павіннасцей, не плацілі падаткаў. З 1659 г. лічыліся ў войску Вялікага княства Літоўскага, на самай жа справе былі васаламі магнатаў. У 1808 г., праз 15 гадоў пасля 2-га падзелу Рэчы Паспалітай, калі ўжо Слуцк адышоў да Расіі, Дамінік Радзівіл — прадстаўнік найбуйнейшага роду на Беларусі, Украіне і ў Літве — вырашыў выбранцаў перавесці на памішчыну. Тыя ўзбунтаваліся, пачалі адстойваць свае права на волю і зямлю, скардзіцца мінскаму губернатару, нават судзіліся — спачатку з Радзівіламі, а потым з іх нашчадкамі Вітгенштэйнам. Суд цягнуўся даўга. Справу разглядалі ў розных інстынцыях Расійскай імперыі. Нарэшце, у 1834 г. цар Мікалай I падпісаў рашэнне дзяржаўнага савета, якое прызнала выбранцаў вольнымі, але землі іх — памешчыцкімі. У 1846 г. Слуцк і выбранецкая паселішча выкупіла дзяржава. Так і засталіся жыць слуцкія выбранцы ў шасці вёсках: ні шляхціцы, ні мужыкі. Трымаліся яны з годнасцю, не бралі жонак з суседніх вёсак і не алдавалі туды дачок замуж. Аж да XX ст. захоўвалі асаблівасці свайго побыту, нават адзенінем вылучаліся сярод павакольнага люду.

Усе шэсць выбранецкіх вёсак былі цесна звязаны з жыццём і заняткамі былой ваенна-служылай групы людзей. Гэта сувязь прасочваецца і ў назвах.

АГАРОДНІКІ. Назва паходзіць ад слова «агароднікі» — сяляне, паселенія феадалам на невялікіх участках зямлі і абавязаныя выконваць на яго карысць розныя павіннасці (вывозіць гной, араць, касіць, сеяць, збіраць ураджай, малаціць і інш.). У XVIII — 1-й палавіне XIX ст.

агароднікамі называлі таксама вяскоўцаў і mestachkoўцаў, якія мелі толькі хату і агарод.

БРАНАВІЧЫ (націск замацаўся пад уплывам польскай мовы). У аснове слова «брона» (барана) — землеапрацоўчая прылада. Бранавічы — людзі, якія баранаўвалі зямлю, баранавалокі. Сувязь са словам «брама» малаверагодная: па-першае, айконім бытую толькі ў форме Бранавічы; па-другое, людзей, што ахоўвалі браму, — спецыяльнае збудаванне ў сяне, якое закрывала ўваход у горад, — называлі брамнікамі. Калі ўлічыць, што сярод мясцовых жыхароў айкопім бытаваў і ў форме Бранявічы, то напрошваеца сувязь з польскім словам «брон» — зброя, прылады і прадметы для самаабароны або нападу на праціўніка. Бранявічы — людзі, якія выраблялі зброю, збройнікі. З гэтym тлумачэннем можна згадзіцца: па-першае, сяляне-земляробы, як правіла, не былі плугарамі ці толькі баранавалокамі, яны і аралі, і баранавалі, і сеялі, і збіралі з поля; па-другое, ваенна-служылым патрэбна была зброя. Дарэчы, асобныя з іх (у тым ліку і слуцкія выбранцы пасля 1793 г., калі ў выніку 2-га падзелу Рэчы Паспалітай Слуцк адышоў да Расіі) зброяю і амундзіраванне куплялі за свае грошы.

ВАРКАВІЧЫ (націск замацаўся пад уплывам польскай мовы). У аснове слова «ворка» — аранне, апрацоўка зямлі рознымі плугамі. Воркавічы — людзі, якія аралі зямлю, плугары. Сувязь са словам «варта» малаверагодная: па-першае, айконім бытую толькі ў форме Варкавічы; па-другое, людзей, якія што-небудзь ці како-небудзь вартавалі, называлі вартаўнікамі.

ЛУЧНІКІ. Назва паходзіць ад слова «лучнікі» — ваенна-служылые людзі, узброеныя лукамі, а таксама рамеснікі, якія рабілі лукі.

ПАДЗЁРЫ. Калі ж згадзіцца з формай Падзёры, якую знаходзім у беларускіх эпіклапедычных выданнях, то можна дапусціць: у аснове польскага слова «падок» — агароджанае месца, дзе стаяць коні перад скачкамі. Значыць, падзёры — даглядчыкі коней, конюхі. На карысць такога тлумачэння і тое, што большасць вёсак слуцкіх выбранцаў называюцца словамі, якія абазначаюць людзей паводле роду іх заняткаў.

СЯРÁГІ. Сярод васенна-служылых былі выхадцы з вольных людзей, сялян, дробнай шляхты. Выходзіць былі і мужыкі, якія, пакуль сталі ваенна-служылымі, наслід сярмягі — верхняе адзенне з сівога (шэрага) саматканага сукна. Мундзіры і штаны ў іх таксама былі сівыя. Тут і ўзніклі сярагі — іранічнае назва ваенна-служылых з мужыкоў, якія ў сацыяльных адносінах стаялі ніжэй за вольных людзей і шляхту,

або сялян-краўцоў, якія займаліся не таюй ужо і сур'ёзной справай, у параўнанні з ваенна-служылымі: шылі сівыя світкі і мундзіры.

Вёскі слуцкіх выбранцаў узніклі на Случчыне як паселішчы сялян, якія забяспечвалі свайго феадала ўсім неабходным.

Я. Рапановіч.

З тапанімічных паданняў Слуцкага раёна

Прыведзеныя ніжэй узоры тапанімічных паданняў Случчыны захоўваюцца ў фальклорным архіве Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка.

Запісаны яны ў розныя гады ў час фальклорнай практикі студэнтаў.

Азерцы (АЗЯРЦЫ)

Каля в. Белы Бор, паміж балотамі, калісці працякала рэчка Іспалока. Разліваючыся вясною, яна ўтварыла невялікае возера, а так як пасяленне было створана на высокім месцы каля гэтага возера, то і вёска пачала называцца Азерцы.

Запісала Вольга Пятніца.

Белы Бор

Непадалёку ад Гацку быў выкуплены кусок зямлі. Знаходзіўся ён сярод прыгожага бору, у якім раслі маладыя і стромкія дрэвы, а таксама тут было шмат белых грыбоў. Гэта вёска пачала называцца Белы Бор.

Запісала Вольга Пятніца.

Васілінкі

Харошыя там землі. Самыя лепшыя ў калхозе. Людзі багацей жывуць, чым у нас. Чаму Васілінкі? Дык жа кажуць, што первы там Васіль пасяліўся. Там і цяпер Васілёў многа. Но адны Васілі пашы.

Запісай Андрэй Рогаль ад М.І.Гурыновіч, 60 гадоў, жыхаркі в. Малоткава.

Гацук

У 1900 г., а можа і раней, 7 сямей выкупілі ў князя Радзівіла 7 кускоў зямлі на высокім месцы ў лесе, сярод балот. Лес выкарчавалі, і на гэтым месцы ўзнікла пасяленне, якое стала называцца Гацук. Назва пайшла ад слова «гаць». Вакол было непраходнае балота, але з цягам часу балоты пачалі асушаць і пракладваць там дарогі.

Запісала Вольга Пятніца.

Гольчыцы

Магчыма, назва вёскі паходзіць ад прозвінча Гольцаў. Але ёсьць яшчэ адно меркаванне. З вуснаў старажылаў пачула, што некалі па тэрыторыі, дзе зараз стаіць вёска, працякала рака Голька.

Запісала Ганна Сурмачэўская.

Грэск

У аснове назвы, мабыць, слова Арэса, але Грэск знаходзіцца ўдалечыні ад гэтай ракі. У народзе бытуе больш простас раскрыштё назывы. Людзі кажуць, быццам у старажытныя часы на гэтай тэрыторыі сеялі і вырошчвалі многа грэчкі. Адсюль і Грэск, а мясцовых жыхароў называлі грэччанамі.

Праз Грэск працякае рака Сова. Раней яна была шырокая, паўнаводная. З пакалення ў пакаленне перадаецца цікавая легенда. Быццам, жылі ў паселішчы бедны, «шросты» юнак і прыгажуня-дзяўчына Святаслава. Была яна родам не з «простага люду». Маладыя пакахалі адзін аднаго. Казалі, такой цудоўнай пары трэба было яшчэ пашукваць. Але не доўга прыйшлося ім счастціцца. Дазвалася пра іх сустрэчы маці Святаславы. Вельмі была яна абурана, калі даведалася, што дачка сустракаецца з «мужыком-лапатнікам», і вырашила хутчэй алдаць замуж за багатага. Не вынесла такога «прыгавору» дзяўчына і пайшла тапіцца. Прыйбег да рэчкі і яе каханы, але не паспей яе выратаваць, было ўжо позна. Доўга стаяў на беразе ракі юнак і клікаў Святаславу. А рэха адносіла яго кліч: «Святаслава. С-вятасл-ава. Свята-слава-Сава». З таго часу і пачалі людзі называць рэчку Савай. Некаторыя яшчэ гавораць, што адзін раз у год, менавіта восенню, унаучы, можна пачуць ледзьве гучны голас пібы таго хлоща, які

З тапанімічных паданняў Слуцкага раёна

паўтарас імя сваёй каханай. І калі ўлюбёная цара начуе гэты голас-шэпт, то заўсёды будзе разам, нішто і ніхто іх не разлучыць.

Запісала Наталля Сцец.

* * *

Даўно ўжэ ў нашай вёсцы людзі вырошчвалі рознае. Але самы вялікі даход прыносілі грэцкія арэхі. Людзі ўсё садзілі і садзілі такія дрэўцы, а пасля арэхі прадавалі, малі ад гэтага гроши. Сначала сушылі арэхі, а патом прадавалі. Ну патом вёску назвалі Грэскам, мабыць жа з-за грэцкіх арэхай. Г шчас у Грэску ёсьць некалькі дрэўцаў з грэцкімі арэхамі.

Запісала Алена Майко ад Н.П.Давідоўскай, 1920 года нараджэння, жыхаркі в. Грэск.

Нівязцы

Даўным даўно на невялікім узгорку, сярод балот, стаяла некалькі хат, якія ўтварылі вёсачку. Яна была відаць здалёк, і таму людзі, якія ішлі сюды, арыентаваліся на ўзгорак і ніколі не вязлі ў балоце. Ну вось і людзей гэтай вёскі пачалі зваць невязцамі — тыя, хто не вязне ў балоце.

Запісала Таццяна Тарасеня ад В.А.Кароннай, 68 гадоў, жыхаркі в. Цяраспаль.

Паўстынь

Калісці было невялікае паўстание. Адзін з наўстанцаў уцёк сюды, пабудаваў сабе замлянку, а пазней хату.

Запісала Іна Бырліба ад Г.С.Сакавой, жыхаркі в. Рабак.

Старцавічы (цяпер в. Знамя)

Гэтая вёска размешчана непадалёку ад Сярэднік, але ўжо тут сяліліся людзі, у якіх нічога не было. Некаторыя з гэтай вёскі пават хадзілі жабраваць. І іх называлі жабракамі або старцамі, а мястечка, дзе яны сяліліся, Старцавічамі. Але ў савецкі час, мабыць, исхта палічыў, што такая назва ганьбіць вёску, і яе перайменавалі ў Знамя.

Запісала Таццяна Тарасеня ад В.А.Кароннай, 68 гадоў, жыхаркі в. Цяраспаль.

Сцяпкова

Старэйшыя людзі рассказвалі, што прыйшлі некалі даўным-даўно сюды людзі і пасяліліся во тут, недалёка ад Грэска. Яны многа хадзілі ўсюды, думалі, што можа пічасце дзе пойдуць. Сразу яны ўсюды жылі: і ў лесе, і ў пустыні, і ў сцяпях. Ліцы ў гэтых людзей былі красныя, як абветраныя гэтым сцяпным ветрам. Людзей

пачалі называць сцяпкоўцамі, а іх вёску патом, пазней, Сцяпковам.

Запісала Алена Майко ад Л.П.Майко, 1927 года нараджэння, жыхаркі в. Сцяпкова.

Ульянаўка

Раней гэта была вялікая вёска, жылі тут і багатыя, і бедныя. У адной невялічкай хатцы жыла бабулька Ульяна. Усе жыхары яе вельмі любілі. Яна была добрая. Ніколі нічога не шкадавала, а яшчэ была занята. Летам збрала розныя травы, каб вылечваць людзей. Побач з яе хатай стаяў прыгожы, вялікі дом, дзе жыў самы багаты чалавек. Яго жонка доўга не мела дзяцей. І вось аднойчы яна паведаміла, што ў яе будзе дзіця. Колькі радасці было! Прайшоў год. Дзіця цяжка захварэла. Ніхто не ведаў, што ў яго такое. Пазвалі бабку Ульяну. Яна ўзяла гэтае дзіцё і панесла к сабе дамоў. Ніхто не бачыў, чым і як яна лячыла, але вылечыла. І вось у яе чесць і назвалі вёску Ульянаўка.

Запісала Ірына Барысевіч.

Ушаловічы

Даўней калі Ушалоў лясок быў і рэчачка ніштаватая цякла. Казалі людзі, у ляску ведзьмы жылі. Яны там ноччу шалы (балль, празмернае вяселле) вытваралі. Вечер тады падымаліся, а лес шумець пачынаў. Месца там пекае плахое было. Сяло на ўзгорку стаяла, а гразі-та было. Пройдзе во малосенькі даждж, а ў гразі ўжэ пашці што танулі. Нядобрае месца.

Запісала Андрэй Рогаль ад М.І.Гурыновіч, 60 гадоў, жыхаркі в. Малоткава.

Цараўцы (цяпер в. Кірава)

Па расказах старых людзей, вёска атрымала гэту назву таму, што цар, аглядаочы свае землі, засяродзіў увагу на прыгажосці месца і працавітасці людзей. Ён адпачываў на беразе Случы 6 дзён. Месца гэта пачалі называць царскім, а з гадамі — Цараўцы.

Запісала Наталля Мелянчук.

Цяраспаль

Наша вёска раней называлася Боцьвіна, таму што яна была ўласнасцю пана Боцьвіна. Але ў савецкі час яе перайменавалі ў Цяраспаль. Каб дайсці да нашай вёскі ад Брэсцкай шашы, то трэба перайсці поле. Праз гэтае поле праклалі дарогу. Ну вось адсюль і ўтварылася слова Цяраспаль.

Запісала Таццяна Тарасеня ад В.А.Кароннай, 68 гадоў, жыхаркі в. Цяраспаль.

Публікацыя У.А.Васілевіча.

3 гісторыі населеных пунктаў

СЛУЦК, горад абласнога падпарадкавання, цэнтр Слуцкага раёна, на р. Случ і яе прытоку Бычок. Знаходзіцца ў цэнтральнай частцы Беларусі, на поўдзень ад Мінска. З часоў першага ўпамінання ў «Аповесці мінульх гадоў» (1116) назва горада гучала па-рознаму: Случаск, Слуцак, Слуцк. Паходзіць, напэўна, ад назвы ракі. Случ — славянскае слова, вытворнае ад слова «лук» (злуч, злучына). Тэрмін шырока прадстаўлены ў пісьмовых дакументах, дзе «случий — изогнутый», ад гэтага і слова «лук» — від зброй. Рака Случ мае шмат лук, выпінаў — адсюль і яе назва.

У XII ст. цэнтр удзельнага княства, у складзе Турава-Пінскага, у канцы стагоддзя цэнтр утворанага Слуцкага княства. У XIV ст. у складзе Вялікага княства Літоўскага, з 1569 г. у складзе Рэчы Паспалітай. У XVI ст. горад складаўся з трох частак: Стары горад («Старое места») — самая старажытная частка, размягчалася на правым беразе Случы (былі 2 замкі); Новы горад («Новае места») — левабярэжная паўднёвая частка (утваралася прамавугольная сетка вуліц з найбольш буйнымі кварталамі); Востраў — прадмесце Слуцка, знаходзіцца на паўночны ўсход ад горада. На правым беразе Случы было другое прадмесце — Трайчаны [(пасяленне вакол Троіцкага (Трайчанскага) праваслаўнага манастыра (у раёне сучаснага медыцынскага вучылішча)]. У 1630—1640-я гады Слуцк — горад-крэпасць з ваенным гарнізонам (1048 чалавек). У 1791 г. Слуцкае княства ліквідавана, і Слуцк становіцца цэнтрам новаўтворанага Случарэцкага павета Навагрудскага ваяводства. Са студзенем 1793 г. у складзе Расейскай імперыі, павятовым цэнтром Мінскай губерні.

У 1767 г. у горадзе 44 вуліцы і завулкі, 929 дымоў, каля 6 тыс. жыхароў. З часам асобныя раёны горада атрымалі назвы: Выгода (азначае «дабро, добрае месца», раён вуліцы М. Багдановіча і 10-га ваенна-гарадка), Калёнія (паселішча, раён СІШ № 1, вуліцы Вечаркевіча), Школішча (пасяленне на месцы былой школы, у раёне макарашай фабрыкі і СІШ № 6, у асноўным жылі яўрэі), Крыvasёлкі (назва звязана з асаблівасцю планіроўкі забудовы, раён вуліцы 8 Сакавіка). У пачатку XX ст.

асноўныя вуліцы горада Шашэйная (Леніна), Казачая (Чырвонаармейская), Падвальная (Працоўная), Кладбішчанская (14 Партызан), Шырокая (Камсамольская), Іванаўская (Р. Люксембург), Востраўская (Сацыялістычная), Віленская, Капыльская, Казначэйская (П. Корзуна), Кажэзвенская (Смаленская), Турэмная (імя Манахава) і інш. Былі перапланаваны і не захаваліся вуліцы Юр'еўская, Мопраўская, Фарская, Сенатарская, Лекерта.

У 1617 г. у Слуцку існавалі кальвіністская гімназія (з 1868 г. класічная гімназія, дзейнічала да 1918 г.), школа для дзяцей мяшчан. Дзейнічалі: у 1672—1705 гг. друкарня, у 1738—1823 гг. суконная мануфактура, у 1740—1846 гг. мануфактура шаўковых паясоў, у 1715—1736 гг. тэатр пры езуіцкай калегіі (заснаваны ў 1707 г.), у 1751—1760 гг. пры двары І. Ф. Радзівіла, З мукамольныя (1884—1914), спіртаачышчальнае (1897—1908) прадпрыемствы, 2 друкарні (1877—1913) і інш. У 1897 г. у Слуцку налічвалася 14,3 тыс. жыхароў.

8.11.1917 г. устаноўлена савецкая ўлада. У 1918 г. горад акупіраваны польскімі легінерамі Доўбар-Мусіцкага, войскамі кайзераўскай Германіі, у 1919—1920 гг. — войскамі буржуазнай Польшчы, 29.11.1920 г. вызвалены часцямі Чырвонай арміі.

З 27.9.1938 г. Слуцк — горад абласнога падпарадкавання. У 1938—1944 гг. у складзе Мінскай, у 1944—1954 гг. — Бабруйскай, з 1954 г. — зноў Мінскай абласці.

З 26.6.1941 г. па 29.6.1944 г. горад акупіраваны нямецка-фашистскімі захопнікамі. Былі створаны лагер для савецкіх ваеннопалонных і мірнага насельніцтва (загінула звыш 14 тыс. чалавек), гета. З каstryчніка 1941 г. па сакавік 1943 г. дзейнічала Слуцкае падполле. Горад вызвалены 30.6.1944 г. Да пачатку вайны ў Слуцку налічвалася 21 947 жыхароў, пасля вызвалення — 6829. У пасяляеніні час працавалі млынарны завод «Прагрэс», прамысловыя і харчовыя арцелі — «Прапетарый», «Першае Мая», «Іскра», «Прагрэсіўная праца», ліцейна-механічны завод, масласыразавод, лесазавод «Усход», электрастанцыя і інш. У красавіку 1948 г. у Слуцку адкрыты аўтобусны рух.

Сучасная плошча горада 2460 га. Размешчаны ў межах Слуцкай раённы. Паверхня — плоская, па даліне Случы шізінна, забалочаная. Сярэдняя тэмпература пазетра ў студзені $-6,3^{\circ}\text{C}$, у ліпені 18°C . Колькасць жыхароў, паводле перапису насельніцтва 1999 г., — 63 439. Першы план забудовы горада распрацаўваны ў 1823 г., генеральныя планы ў 1937—1940, 1947, 1962, 1977 гг. Гістарычна складзеная структура Слуцка значна змянілася, і сучасная забудова вядзеца адпаведна плану 1988 г. У цэнтральнай частцы горада радыкальна-кальцавая, у сумежных з цэнтрам — прамавугольныя сеткі вуліц (разам з завулкамі іх звыш 280). Цэнтральная вуліца Леніна (ранейшыя яе назвы: Раманаўская, Шашэйная, Пралетарская). У цэнтры горада ў асноўным малапавярховыя забудовы, у мікрараёнах — шматпавярховыя. Тэрыторыя Слуцка падзяляецца на жыллёвую, прамысловую і зялённую зоны. Вядучыя галіны народнай гаспадаркі: харчовая, перапрацоўчая і лёгкая прамысловасць. Прадпрыемствы: цукрарафінадны, сырабоны, піваварны, кансервавы заводы, мясакамбінат, хлебазавод, макаронная фабрика, камбінат хлебапрадуктаў, фабрика мастацкіх вырабаў, тэкстыльнае вытворчае аб'яднанне, аўтарамонтны завод, заводы «Эмальпосуд», «Модуль», прамыслова-гандлёвае прадпрыемства «Ландыш» і інш. У горадзе 12 сярэдніх, вячэрняя,

спартыўная школы, 20 дзіцячых садоў, медыцынскае вучылішча, прафесійна-тэхнічнае вучылішча (№ 132) і прафесійна-тэхнічны каледж перапрацоўчай прамысловасці, прафесійна-тэхнічнае вучылішча № 209 сельскагаспадарчай прамысловасці, раённыя бальніца і паліклініка, стаматалагічная і дзіцячая паліклінікі, жаночая кансультатацыя, скурна-венералагічны і супрацьтуберкулезнны дыспансеры, санітарна-эпідэміялагічная станцыя, станцыя пералівания кръві, цэнтр здароўя, дом дзіцяці, звыш 20 пунктаў аховы здароўя, метэаралагічная станцыя, 4 бібліятэкі, краязнаўчы музей, дзіцячыя музычныя і мастацкія школы, Дом культуры, Дом моладзі, цэнтры — эстэтычнага выхавання дзяцей і падлелкаў, вольнага часу, моладзі, парк культуры і адпачынку, спартыўны комплекс «Дэльфін», 2 басейны і інш.

На тэрыторыі горада знаходзяцца помнікі: археалогіі — гарадзішча старажытнага Слуцка (даследавалі вучоныя Загарульскі, Лысенка, Калядзінскі), архітэктуры — Свята-Міхайлаўскі сабор (XVII—XVIII ст.), будынкі дваранскага сходу (XVIII ст., цяпер краязнаўчы музей), духоўнага вучылішча (XVIII ст., цяпер медыцынскае вучылішча), мужчынскай гімназіі (XIX ст., цяпер СШ №1), паштовай станцыі (XIX ст.), Дома культуры (1950-я гады). Сучасная культавая

Інтэрнат для моладзі на вул.
Савецкай у Слуцку.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

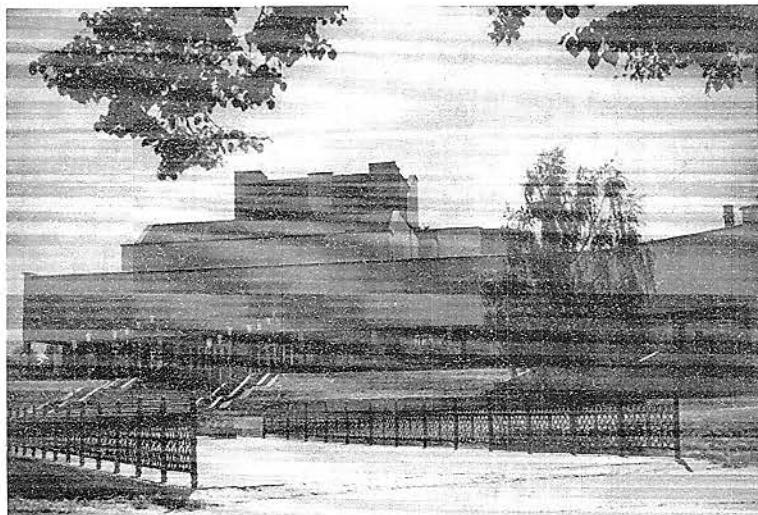
архітэктура прадстаўлена праваслаўнымі царквой Святых Казьмы і Дзям'яна, капліцамі — у гонар абраза Божай Маці Уладзіміраўскай, Святой Варвары; каталіцкім касцёлам Святога Антонія. Гісторычныя помнікі: У.І.Леніну, у гонар 20-годдзя перамогі над фашысцкай Германіяй, у гонар 50-годдзя савецкай улады; 14 слуцкім партызанам, расстрэляным у 1920 г., мемарыяльны комплекс, пабудаваны да 30-годдзя перамогі, вызваліцелям, па брацкіх магілах савецкіх воінаў, партызан і ахвяр фашызму, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, настаўнікам і вучням СШ № 1, Маршалу Савецкага Саюза Г.К.Жукаву, украінскому пісьменніку Т.Р.Шаўчэнку, загінувшым воінам-афганцам, у гонар заснавання горада ў сувязі з яго 880-годдзем; магілы — падпольщицы Н.Маглыш, Героя Савецкага Саюза В.Леваняна, ахвяр фашызму, брацкія савецкіх воінаў, партызан, вясняпалаонных і мірных жыхароў, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, пісьменніка А.Абуховіча, Героя ў Сацыялістычнай Працы В.П.Козела і С.Ф.Рубанава, воіна-афганца С.М.Іванковіча; мемарыяльныя дошкі — Маршалу Савецкага Саюза Г.К.Жукаву (вул. Талстога, 26), кіраўніку падпольнай групы П.Я.Маглышу (вул. П.Маглыша, 15), партызанам атрада М.І.Жукоўскага (вул. Леніна, 187), савецкім воінам (вул. Леніна, 191), у гонар антыфашистскай групы, якая дзеянічала ў гады Вялікай Айчыннай вайны на масласыгра-

заводзе (вул. М.Багдановіча, 136), чырвонаўгардзейскага атрада (вул. Леніна, 151).

Слуцк — радзіма вучоных Л.Г.Барабашава, С.А.Баркоўскага, Г.А.Барташэвіч, Л.І.Гурскай, І.І.Каржанеўскага, С.А.Косберга, А.А.Ляўковіча, І.І.Равіча, Д.Я.Разенгаўза, А.І.Слупскага, А.У.Фядзюшына, В.К.Цэрскага, Я.Г.Шулякоўскага, М.М.Шэйнмана, А.П.Ярэміча; генерала П.С.Бранявіцкага; дзяржаўнага дзеяча В.А.Казлова; творцаў М.С.Басалыгі, У.С.Басалыгі, Ю.П.Гаўрука, У.П.Голуба, В.А.Дубінкі, В.Л.Дылы, У.П.Хадаровіча, У.Я.Цеслера, Ф.Г.Шантыра.

АГАРОДНІКІ, вёска ў Казловіцкім сельсаваце. Адносілася да вёсак слуцкіх выбранцаў. У пачатку XX ст. у складзе Цараўскай воласці Слуцкага павета, 65 двароў, звыш 400 жыхароў. На 1.1.1998 г. 132 двары, 308 жыхароў. Базавая школа, клуб, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, крама. На могілках 2 брацкія магілы савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. У 1969 г. і 1975 г. паастаўлены абеліск і стэла. Радзіма вучопагафілосафа І.М.Лушчыцкага.

АДАМОВА, вёска ў Покрашаўскім сельсаваце. У пачатку XX ст. засценак, 14 двароў, 69 жыхароў. У 1921 г. 9 двароў, 47 жыхароў. На 1.1.1998 г. 26 двароў, 60 жыхароў. Брацкая магіла партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (у 1975 г. паастаўлена стэла); магілы ахвяр фашызму (пахаваны 190 жыхароў вёскі, спаленныя 23.2.1943 г.); на паўночнай ускраіне

Будынак Дома культуры ў Слуцку.

вёскі помнік ахвярам фашызму (пастаўлены ў 1975 г.).

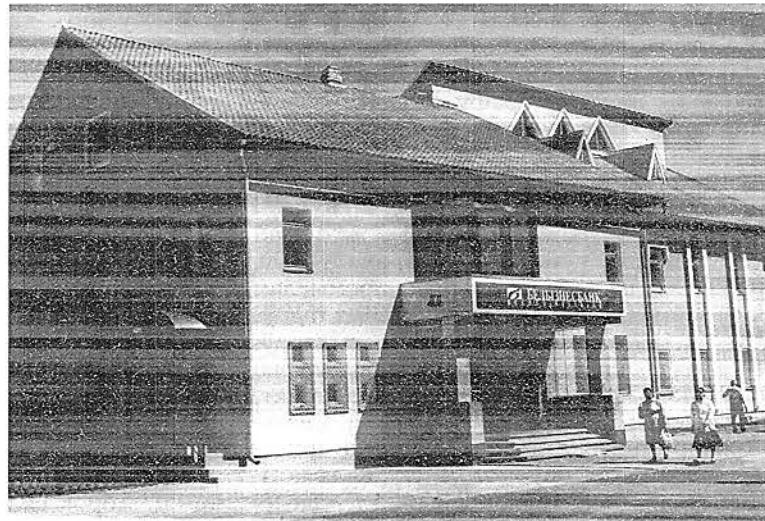
АЗЯРЦЫ, вёска ў Гацкуоўскім сельсавеце. У пісьмовых дакументах сустракасцца пад назвай Езерцы. У XIX ст. у складзе Ігуменскага павета, адносілася да Буда-Грэскага маёнтка (уладанні князёў Вітгенштэйнаў). Паводле выкупных актаў 1866 – 1870 гг., у вёсцы было 18 двароў, 425 лзесяцін зямлі, гадавы аброк сяляне плацілі 358 рублёў. Прозвішчы сялян – Дубовік, Давідоўскі, Казючыц, Бурак, Рыбачок. У маёнтку сяляне высывалі ў асноўным жыта, пшаніцу, ячмень. У спісе царкоўна-прыходскіх школ Мінскай епархіі за 1911 г. значыцца школа граматы ў в. Азярцы, 26 вучняў, настаўнік Андрэй Ясемчык. На могілках магіла савецкага воіна, які загінуў у 1941 г., у 1975 г. пастаўлена стела; за 1,5 км на захад ад вёскі брацкая магіла 2 партызан, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, у 1975 г. пастаўлена стела. На 1.1.1998 г. 54 двары, 109 жыхароў.

АКЦЯБР, вёска ў Акцябрскім сельсавеце, цэнтр калгаса імя Чкалава. Да 1949 г. называлася Трактар, па назве аргапізаванага ў 1927 г. калгаса на базе былога маёнтка Іваніхі. Вёска заснавана ў 1927 г. У 1969 г. 60 двароў, 211 жыхароў. На 1.1.1998 г. 114 двароў, 370 жыхароў. Базавая школа, школьны гісторыка-краязнаўчы музей, бібліятэка, дзіцячы сад, фельчарская акупіэрскі пункт, аддзяленне сувязі, крама. Каля будынка школы помпік 136 землякам,

якія загінулі ў грамадзянскую (1918 – 1920), савецка-фінляндскую (1939 – 1940) і Вялікую Айчынную (1941 – 1945) вайны. У 1969 г. пастаўлена стела.

АМГОВІЧЫ, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса «Краіна Саветаў». Паводле падання, землі гэтай акругі належалі княгіні Вользе, а потым яе нашчадкам. Упамінаецца ў 1499 г. у грамаце вялікага князя літоўскага Аляксандра як адзін з найбольш населеных пунктаў Слуцкага княства. У пачатку XX ст. вёска, у складзе Горкаўскай воласці Бабруйскага павета, 169 двароў, 1150 жыхароў. На 1.1.1998 г. 193 двары, 505 жыхароў. Сярэдняя школа, дзіцячы сад, бальніца, бібліятэка, аддзяленне сувязі, крама, лясніцтва. Помнікі: археалогіі – гарадзішча, за 0,3 км на паўднёвы захад ад вёскі, сяд род поля, калі ручая, адносіца да мілаградскай і штырхаванай керамікі культуры ранняга жалезнага веку (адкрыта ў 1928 г. У. Мікіцінскім, даследавалі Ю. Драгун, Э. Загарульскі, А. Егерэйчанка), гісторыі – брацкая магіла 153 савецкіх воінаў і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (у 1979 г. пастаўлены абеліск), помнік землякам, на ўшанаванне памяці 167 чалавек, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (пастаўлены ў цэнтры вёскі, у скверы, у 1966 г.; выява воіна, абаціл – стэлы з імёнамі загінуўшых).

АНУФРАВІЧЫ, вёска ў Покрашаўскім сельсавеце. У канцы XIX ст. 29 двароў, 306 жыхароў. У пачатку XX ст. у складзе Грэскай воласці Слуцкага павета, 75 двароў,

Будынак гарадскога аддзялення Белбізнесбанка.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

846 жыхароў. На 1.1.1998 г. 101 двор, 198 жыхароў; крама.

АПАЛІНЫ, вёска ў Першамайскім сельсавеце. Назва ад беларускага слова «абапаліна» (апаліна). У пачатку XX ст. засценак, у складзе Грэскай воласці Слуцкага павета, 5 двароў, 39 жыхароў. У сакавіку 1943 г. карнікамі спалены 48 двароў, 31 чалавек. Адноўлена пасля вайны. На 1.1.1998 г. 45 двароў, 83 жыхары; крама.

АСТРАВОК, вёска ў Грэскім сельсавеце. Назва ад слова «востраў» шырокага значэння: востраў на рацэ; узвышша сярод балота, грудок; участак, які вылучаецца чым-небудзь сярод навакольнай мясцовасці; заараны кавалак зямлі сярод лесу. На 1.1.1998 г. 38 двароў, 63 жыхары; крама.

АСТУПІШЧА, вёска ў Сорагскім сельсавеце. Назва ад слова «уступ» — частка чаго-небудзь, якая ўтварасць ступень, выемку. У пачатку XX ст. засценак у Горкаўскай воласці Бабруйскага павета, 12 двароў, 100 жыхароў. Цяпер у складзе Амговіцкага сельсавета. На 1.1.1998 г. 1 двор, 2 жыхары. Аступішча Круглае (пад такой назвай сустракаецца ў больш раніх пісьмовых крыніцах), засценак у Бабруйскім павеце. У пачатку XX ст. 32 двары, 120 жыхароў. На 1.1.1998 г. 2 двары, 3 жыхары.

БАБОВІШЧЫ, вёска ў Покрашаўскім сельсавеце. У пачатку XX ст. засcenак, у складзе Грэскай воласці Слуцкага павета, 8 двароў, 30 жыхароў. На 1.1.1998 г. 21 двор, 43 жыхары.

БАЛОТЧИЦЫ, вёска ў Беліцкім сельсавеце, цэнтр калгаса «Праўда». У пачатку XX ст. вёска, 178 двароў, 1181 жыхар; засcenак, 34 двары, 250 жыхароў. Паводле ўспамінаў старожылаў вёскі, засcenак належала графу Людвігу Развадоўскаму, магістру філософіі, які закончыў Віленскі ўніверсітэт і, прыехаўшы сюды, адкрыў сялянскую школу. Дзейнічалі царква і касцёл. Непадалёку ад вёскі былі залежы мелу. Сяляне рабілі з яго галкі (кругляшы), сушылі і па працягу года прадавалі на кірмашы. Гэтым промыслам яны займаліся аж да пачатку 1970-х гадоў. На 1.1.1998 г. 277 двароў, 575 жыхароў. Базавая школа, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, сталовая, крама, Свята-Праабражэнская царква. Помнік археалогіі: курган на поўнач ад вёскі, каля могілак, сярод поля (вядомы з 1924 г., даслед-

даваў Г. Залашка); курганы могільнік — на могілках, 29 пасыпаў (даследавалі Г. Залашка, А. Егарэйчанка). На могілках магілы і шонікі партызанам, якія загінулі ў 1943 г. Каля будынка праўлення калгаса помнік на ўшанаванне памяці 115 землякоў, якія загінулі ў грамадзянскую (1918—1920), савецка-фінляндскую (1939—1940) і Вялікую Айчынную (1941—1945) войны. Радзіма пісьменніка А. А. Алецкі і мастака У. М. Вішнёўскага.

БАРАВАЯ, вёска ў Першамайскім сельсавеце. На 1.1.1998 г. 25 двароў, 69 жыхароў. Пачатковая школа, фельчарска-акушэрскі пункт, крама. У цэнтры вёскі помнік 87 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (стэла з барэльефай выявай маці, паставлена ў 1978 г.).

БАРОК, вёска ў Знаменскім сельсавеце. Да 1964 г. называлася Баславічы, у больш раніх пісьмовых крыніцах — Баслаўцы. У грамаце вялікага князя літоўскага Аляксандра ў 1499 г. Баслаўцы ўпамінаюцца як адзін з найбольш населеных пунктаў Слуцкага княства. У пачатку XX ст. вёска, 36 двароў, 195 жыхароў. На 1.1.1998 г. 105 двароў, 224 жыхары. Клуб, крама, Свята-Сімяонаўская царква. Помнік на ўшанаванне памяці 63 землякоў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну, помнік воіну Чырвонай арміі П. Сіроціну, які загінуў у 1941 г. Радзіма вучоных С. Г. Ліхадзіеўскага і П. Ф. Пратасені.

БЕЛАЯ ЛУЖА, вёска ў Гапукоўскім сельсавеце. Паводле падання, у далёкія часы ў гэтых мясцінах былі непраходныя лясы, у якіх вадзілася шмат звяроў і птушак. Аднойчы па паляванні прысхадзіў князь Радзівіл са сваёй світай. У полі іх зроку аказалася ласіна сям'я. Лось, адчуўшы небяспеку, стаў адцягваць увагу на сябе, але паляўнічыя першай з'явіліся ласіху. Гримнуў стрэл, і куля трапіла ў вымяя. Пацякло малако на зямлю, утварылася вялікая белая лужа. Здзіўлена пазіраваў ўсе на паміраючу ласіху, якая ляжала ў белай лужы. Паляўнічыя і князь адчувалі сябе вінаватымі. Каб пеяць крыху загладзіць віну, князь загадаў пасяліць тут людзей і месца называць Белай Лужай. У хуткім часе з'явіліся і насяленцы. У дакументах 1862 г. значыцца як Белалужжа Ігуменскага павета, 59 чалавек мужчынскага полу. У 1866—1870 гг. 12 двароў, 300 дзесяцін зямлі. Аброк сяляне плацілі 266 рублёў.

Прозвішчы сялян — Чачко, Крыжаноўскі, Дубовік, Даўдоўскі. На 1.1.1998 г. 64 двары, 124 жыхары. Фельчарска-акушэрскі пункт, крама. Помнікі на магілах загінуўшых партызан у Вялікую Айчынную вайну (2 брацкія магілы), воіна Чырвонай арміі, якія загінуў у Вялікую Айчынную вайну.

БЕЛЧЫ, вёска, цэнтр сельсавета. Вядома як сяло пры рацэ Беліца. У XIX ст. 67 двароў, 714 жыхароў. У XX ст. 181 двор, 1256 жыхароў. На 1.1.1998 г. 135 двароў, 258 жыхароў. Сярэдняя школа, клуб, бальніца, аддзяленне сувязі, крама. Помнікі: загінуўшым у гады Вялікай Айчыннай вайны 139 землякам (скульптура ў кленчанай жанчыны з пальмавай галінкай ва ўзнятых руках), на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну, на брацкай магіле чырвонаармейцаў, якія загінулі ў жніўні 1920 г. у барацьбе супраць польскіх інтэрвентаў.

БЕЛЫ БОР, вёска ў Гацкуоўскім сельсавете. У 1917 г. у складзе Слабада-Пырашаўскай воласці Ігуменскага павета, 25 двароў, 150 жыхароў. На 1.1.1998 г. 22 двары, 47 жыхароў. Помнікі: на могілках палкоўніку Чырвонай арміі М.І. Макееву (загінуў у 1941) і партызану атрада імя 26-годдзя Кастрычніка І.Т. Русаковічу (загінуў у 1944); на ўсходнім ускраіне вёскі ў гонар партызанскіх атрадаў імя 26-годдзя Кастрычніка і імя А.М. Матросава, што размяшчаліся паблізу вёскі са снежня 1943 г. па ліпень 1944 г.

БЛІЖНЯЯ БАНДАРЫ, вёска ў Казловіцкім сельсавете. На 1.1.1998 г. 63 двары, 146 жыхароў. Клуб, крама.

БОКШЫЦЫ, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса імя Дзяржынскага. Назва паходзіць ад прозвішча Бокша (Богша), якое было распаўсюджана ў старажытныя часы на Беларусі. У пачатку XX ст. 55 двароў, 346 жыхароў. На 1.1.1998 г. 82 двары, 199 жыхароў. Сярэдняя школа, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, крама.

БОРКІ, вёска ў Вясеіскім сельсавете. У пачатку XX ст. засценак, 17 двароў, 83 жыхары. На 1.1.1998 г. 24 двары, 60 жыхароў; крама.

БРАНАВА, вёска ў Сяражскім сельсавете. Існуюць два варыянты назвы: ад слова «браны», што азначае вытканы ўзорамі, магчыма, калісьці тут жылі ткачы,

маістыры перабірапак (посцілак) — бранаўцы; ад слова «браня» — у старажытнасці засцерагальнае металічнае адзенне воіна: панцыр, латы, кальчуга. У пачатку XX ст. 61 двор, 391 жыхар. На 1.1.1998 г. 32 двары, 52 жыхары; крама.

БРАНАВІЧЫ, вёска ў Сяражскім сельсавете. Адносілася да вёсак слуцкіх выбранцаў. У пачатку XX ст. 118 двароў, 970 жыхароў. На 1.1.1998 г. 394 двары, 1064 жыхары. Бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, Народны дом, крама.

БУДА ГРЭСКАЯ, вёска ў Гацкуоўскім сельсавете. У 1862 г. у Будзе Грэскай быў маёнтак князёў Вітгенштэйнаў, куды ўваходзілі вёскі Гацук, Залессе, Белая Лужа, Азярцы, Крывая Града. У 1917 г. у складзе Слабада-Пырашаўскай воласці Ігуменскага павета, 21 двар, 152 жыхары. На 1.1.1998 г. 62 двары, 150 жыхароў; крама. Помнікі на магілах савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (1941).

БУСЛАЎКА, вёска ў Вясеіскім сельсавете. У пачатку XX ст. урочышча, 4 двары, 27 жыхароў. На 1.1.1998 г. 8 двароў, 13 жыхароў.

БЫКАВА ВЯЛІКАЕ, вёска ў Ісерскім сельсавете. У пачатку XX ст. 129 двароў, 882 жыхары. На 1.1.1998 г. 124 двары, 225 жыхароў.

БЫКАВА МАЛОЕ, вёска ў Ісерскім сельсавете. У пачатку XX ст. 66 двароў, 446 жыхароў. На 1.1.1998 г. 47 двароў, 72 жыхары.

БЯЗВЕРХАВІЧЫ, вёска ў Акцябрскім сельсавете. У пачатку XX ст. 125 двароў, 909 жыхароў. На 1.1.1998 г. 34 двары, 76 жыхароў. Пачатковая школа, клуб, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, 2 крамы. Радзіма пісменніка Р.Д. Мурапкі. Каля дома, у якім нарадзіўся пісменнік, устаноўлена ў 1974 г. мемарыяльная дошка.

БЯЛЕВІЧЫ, вёска ў Рачкавіцкім сельсавете. У пачатку XX ст. сяло, 129 двароў, 993 жыхары. На 1.1.1998 г. 114 двароў, 237 жыхароў. Фельчарска-акушэрскі пункт, крама. Радзіма генерал-лейтэнанта Дз.Дз. Зубовіча, этнографа і фалькларыста А.К. Сержпухоўскага.

БЯРОЗАЎКА, вёска ў Вясеіскім сельсавете. У пачатку XX ст. засценак, 7 двароў, 40 жыхароў. На 1.1.1998 г. 69 двароў, 138 жыхароў; крама.

ВАЛАТЫ, вёска ў Казловіцкім сельсавете. Назва ад слова «волат» — дужы,

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

вялікага росту і сілы чалавек. Вядомы этнограф М. Касцяровіч лічыў волатаў продкамі сучасных беларусаў. У пачатку XX ст. вёска, 16 двароў, 122 жыхары. На 1.1.1998 г. 31 двор, 45 жыхароў. Помнік на брацкай магіле партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

ВАНЬКОЎШЧЫНА, вёска ў Знаменскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. маёнтак Ванькаўшчына, 1 двор, 44 жыхары. На 1.1.1998 г. 11 двароў, 25 жыхароў. Пачатковая школа, крама. Помнікі: археалогіі — З курганныя могільнікі (даследавалі Г. Залашка, А. Егарэйчанка, Т. Скрыпчанка), знаходзяцца на ўсход ад вёскі; гісторыі — на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў баях за вызваленне раёна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў у 1944 г.

ВАРАБ'ЁВА, вёска ў Грэскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. у складзе Грэскай воласці Слуцкага павета, 26 двароў, 150 жыхароў. У 1908—1913 гг. дзейнічала лесапільнае прадпрыемства, на якім працавалі 35 чалавек. У год рэалізоўвалася прадукцыя па 10 тыс. рублёў. На 1.1.1998 г. 18 двароў, 39 жыхароў. Крама, лясніцтва.

ВАРКАВІЧЫ, вёска ў Сяражскім сельсавеце. Адносілася да вёсак слуцкіх выбранцаў. На 1.1.1998 г. 202 двары, 417 жыхароў. Пачатковая школа, бібліятэка, крама. Радзіма вучонага М.І. Касцюкевіча.

ВАСІЛІНКІ, вёска ў Бокшыцкім сельсавеце. У 2-й палавіне XIX ст. вёска, 86 двароў, 530 жыхароў, у 1909 г. 116 двароў, 530 жыхароў. На 1.1.1998 г. 158 двароў, 406 жыхароў. Клуб, крама. Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

ВЕТКА, вёска ў Маяцкім сельсавеце. Да 1964 г. вёска Хранова. У пачатку ХХ ст. 82 двары, 522 жыхары. У 1917 г. у складзе Грозаўскай воласці Слуцкага павета, 108 двароў, 605 жыхароў. На 1.1.1998 г. 98 двароў, 204 жыхары; крама. Помнік археалогіі — курганны могільнік на паўночны захад ад вёскі, сярод поля (даследаваў Г. Залашка).

ВОЛАШАВА, вёска ў Сорагскім сельсавеце. На 1.1.1998 г. 39 двароў, 76 жыхароў, крама. Помнікі на магіле ахвяр фашызму (5 чалавек), якіх у 1941 г. загубілі нямецка-фашысцкія захопнікі, і на магіле партызана П.М. Няронскага, які загінуў у 1944 г.

ВЫНІСЦЫ, вёска ў Покрашаўскім сельсавеце. У часы, калі слуцкія землі былі

ў складзе Вялікага княства Літоўскага, група палякаў за нейкую правініасць была выселена з Польшчы і паселена асобна ў Слуцкім княстве. Пра іх можна сказаць, што яны былі вынішчаны, бо назаўжды выселены з родных мясцін. Адсюль і атрымала вёска сваю першапачатковую назуву Вынішчы. У пісьмовых крыніцах пачатку ХХ ст. вёска ў складзе Грэскай воласці Слуцкага павета, 83 двары, 594 жыхары. На 1.1.1998 г. 143 двары, 276 жыхароў. Клуб, фельчарска-акушэрскі пункт, крама, касцёл.

ВЯЛІКАЕ ЖУРАВА, вёска ў Кіраўскім сельсавеце. У аснове назвы Журава слова «жур» — негусты аўсянны кісель, ці слова «жораў», журавель». У пачатку ХХ ст. у складзе Слуцкай воласці былі Журава-1, 26 двароў, 180 жыхароў; Журава-2 (Малое), 8 двароў, 47 жыхароў; Журава-3 (Салдацкая Слабада), 8 двароў, 65 жыхароў. З часам вёскі зліліся. На 1.1.1998 г. 80 двароў, 153 жыхары; крама.

ВЯЛІКАЯ СЛІВА, вёска ў Казловіцкім сельсавеце, цэнтр калгаса імя Красіна. Старожылы сваю вёску часта называюць не Сліва, а Слеў, Слева (Вялікі Слеў). Гэта дае падставы меркаваць, што вёска ўзнікла на месцы зліцца рэк. Слова «зліў» азначае месца, дзе зліваюцца рэкі. У пачатку ХХ ст. у складзе Цараўскай воласці Слуцкага павета, 216 двароў, 1349 жыхароў. На 1.1.1998 г. 343 двары, 739 жыхароў. Клуб, бібліятэка, урачэбная амбулаторыя, дзіцячы сад, аддзяленне сувязі, крама. Помнікі: археалогіі — гарадзішча мілаградскай культуры рагнія жалезнага веку, якое знаходзіцца за 2,5 км на паўночны ўсход ад вёскі, на прыродным узвышшы (вядома з XIX ст., даследавалі А.Ляўданскі, С. Дубіцкі, Ю. Кухарэнка, В. Сядоў); гісторыі — на брацкай магіле савецкіх воінаў і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (скульптура кампація — воін, партызан і дзяцічынка), бюст дзяржаўнага і партыйнага дзеяча Л.Б. Красіна. Радзіма вучонага С.Е. Савіцкага, генерал-маёра С.А. Самусевіча, празаіка В.А. Санько.

ВЯСЕЯ, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса імя Арджанікідзе. Пасяленне вядома раней XV ст. У розныя часы знаходзілася ва ўладаннях князёў Алелькавічаў, Радзі-

вілаў, Вітгенштэйнаў. Жыхары прымалі ўдзел у Паўночнай вайне са шведамі, з арміяй Напалеона. У 1812 г. ва ўрочышчы Касцянёўка, што каля вёскі, адбыўся бой з французамі рускага атрада пад камандаваннем Дзяніса Давыдава. З 1846 г. вясеjскія землі належалі памешчыкам Песляку і Кандратовічу. Пасля смерці Песляка яго зямля перайшла да арандатара Бараноўскага. У пачатку XX ст. вёска ў складзе Слуцкай воласці, 83 двары, 645 жыхароў. Кузня, ветраны млын, капліца, школа. На 1.1.1998 г. 486 двароў, 1500 жыхароў. ААТ «Слуцктэхсервіс», сярэдняя, дзіцячая музычная школы, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, урачэбная амбулаторыя, аддзяленне сувязі, З крамы, сталовая. Помнікі: на ўшанаванне памяці 150 землякоў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну, на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі пры вызваленні раёна, бюст Р.К.Арджанікідзе, імя якога носіць калгас. Радзіма вучонага С.С.Абрамцева.

ГАРАДЗІШЧА, вёска ў Бокшыцкім сельсаваце. У «Спісе населеных пунктаў Мінскай губерні за 1909 г.» значыцца як вёска, 47 двароў, 360 жыхароў. На 1.1.1998 г. 175 двароў, 414 жыхароў. Пачатковая школа, фельчарска-акушэрскі пункт, клуб, крама. Помнікі на магілах партызанаў, воінаў Чырвонай арміі, жыхаркі вёскі М.Грак, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

ГАРОХАЎКА, вёска ў Бокшыцкім сельсаваце. У пачатку ХХ ст. засценак, 15 двароў, 94 жыхары; фальварак, 1 двор, 5 жыхароў. На 1.1.1998 г. 21 двор, 37 жыхароў.

ГАЦУК, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса «Беларусь». У XIX ст. вёска

адносілася да Буда-Грэскага маёнтка, у складзе Слабада-Пырашаўскай воласці Ігуменскага павета. Уладаніі князёў Вітгенштэйнаў. У 1866—1870 гг. 7 двароў, 175 дзесяцін зямлі, сяляне плацілі аброк 155 рублёў. У пачатку ХХ ст. 29 двароў, 170 жыхароў. Прозвішчы сялян — Каляда, Заяц, Хацько, Казючыц. У «Памятных кніжках Мінскай губерні за 1914—1917 гг.» значыцца Гацукоўскае народнае вучылішча, настаўнік Іван Нікановіч. На 1.1.1998 г. 378 двароў, 1136 жыхароў. Торфзавод, сярэдняя, дзіцячая музычная школы, Дом фальклору, дзіцячы сад, урачэбная амбулаторыя, аддзяленне сувязі, З крамы, сталовая. Помнік на магіле партызана В.В.Грыба, які загінуў у 1943 г.

ГОЛЬЧЫЦЫ, вёска, цэнтр Першамайскага сельсавета і калгаса «Радзіма». Назва вёскі паходзіць або ад слова «голь» — галота, бедната, або ад слова «голец» — чыстае бязлеснае месца. Магчыма, першыя пасяленцы і асталаўваліся на такім месцы. У пачатку ХХ ст. існавалі з такой назвай маёнтак, 3 двары, 42 жыхары, і вёска, 53 двары, 340 жыхароў. На 1.1.1998 г. 314 двароў, 757 жыхароў. Сярэдняя школа, Дом культуры, бібліятэка, бальніца, аддзяленне сувязі, дзіцячы сад, З крамы, лясніцтва. Помнік археалогіі — гарадзішча, якое датуецца VII—II ст. да н.э., знаходзіцца за 3 км на поўнач ад вёскі, у лесе (адкрыў у 1963 г. Ю.Драгун, даследаваў Г.Залашка). Радзіма вучонага Я.Іашкевіча.

ГОРКІ, вёска ў Беліцкім сельсаваце. У пачатку ХХ ст. у Слуцкай воласці, маёнтак, 1 двор, 7 жыхароў. На 1.1.1998 г. 72 двары,

Помнік землякам у в. Вясея.

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

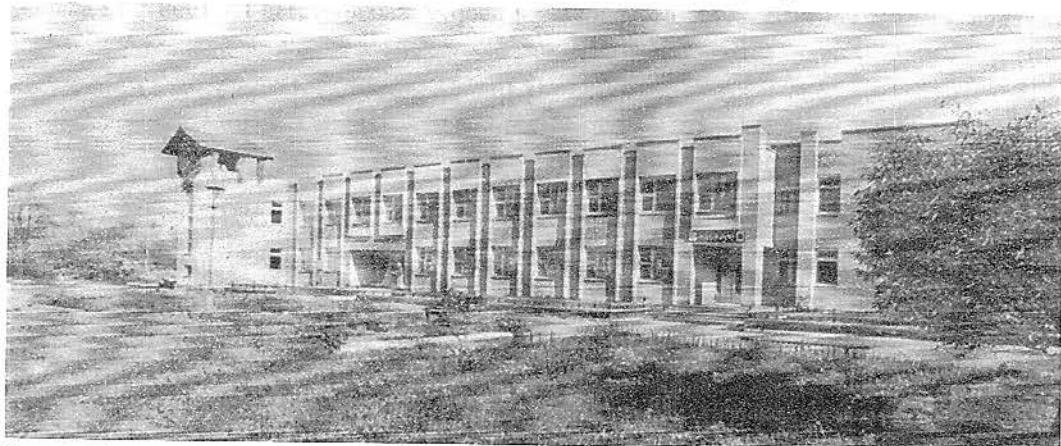
126 жыхароў. Клуб, крама. Помнік археалогіі — курганны могільнік, за 1 км па поўнач ад вёскі, 19 насыпаў (адкрыў і даследаваў у 1979 г. Г.Залашка). Радзіма вучонага У.С.Адзярыхі.

ГРЭСК, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса «Гігант». Першас ўпамінаюче адносіца да 1480 г. У 1536 г. Грэск належала каралеве Боне і з'яўляўся цэнтрам воласці ў Троіцкім ваяводстве. У 2-й палавіне XVI ст. маёнтак, належала Валадковічу, потым слуцкім князям Алелькавічам, з канца XVI ст. у складзе радзівілаўскіх уладанняў. У 1590 г. мястэчка, 34 рыначныя пляцы, 35 вулічных, царква, карчма, млын. У 1654 г. 95 двароў, рынак, 6 вуліц. У 1721 г. 69 двароў. У 1771 г. 88 двароў. У канцы XIX ст. цэнтр воласці Слуцкага павета, 122 двары, 1068 жыхароў (аб гісторыі Грэска больш падрабязна гл. артыкул «Мястэчка Грэск у XVI—XVIII ст.»). У пачатку XX ст. вёска, 273 двары, 1519 жыхароў; маёнтак, 28 жыхароў. У 1917 г. 365 двароў. З 20.8.1924 г. цэнтр сельсавета. У 1929 г. арганізаваны калгас. У 1929—1938 гг. мястэчка. З 12.2.1935 г. цэнтр Грэскага раёна. У 1935 г. створана МТС, якая абслугоўвала 21 калгас. У гады нямецка-фашысцкай акупацыі (27.6.1941 — 1.7.1944) часткова спалены. З 1957 г. у складзе Слуцкага раёна. У 1961 г. да Грэска дадзучаны пас. Някрасаўка. У 1971 г. 617 двароў, 2192 жыхары. На 1.1.1998 г. 819 двароў, 2197 жыхароў. ААТ «ПМК-71», сярэдняя школа, дзіцячая музычная школа, дзіцячы сад, бальніца, клуб, бібліятэка, адуцяленне сувязі, 7 крам, капытарскі цэх,

сталовая, 2 кафэ. Помнік археалогіі — гарадзішча рабніга жалезнага веку, у цэнтры вёскі, на беразе невялікага азярца (вядома з канца XIX ст., даследавалі А.Ляўданскі, В.Перхайка, А.Егарэйчанка, Т.Скрыпчанка). Помнік на магіле савецкіх воінаў і ахвяр фашызму, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну; землякам (206 чалавек), якія загінулі на франтах і ў партызанская барацьбе супраць захопнікаў; мемарыяльная дошка на будынку бальніцы, дзе з ліпеня па чэрвень 1941 г. дзейнічала падпольная антыфашысцкая група (кіраўнік Ю.Г.Войчык), якая ўваходзіла ў склад Грэскага камуністычнага падполля. Радзіма мастака У.І.Вітко, пісьменніка М.І.Клебановіча, вучоных В.У.Мяцельскага і Е.С.Мяцельскай.

ГУЛЯЕВА (ранейшая назва Каты), вёска ў Ісернскім сельсавете. На 1.1.1998 г. 77 двароў, 144 жыхары. Крама, клуб. У 1970-я гады перайменавана ў гонар Героя Савецкага Саюза Дз.Ц.Гуляева, аднаго з кіраўнікоў партызанская руху ў Мінскай вобласці. Помнік на магіле сувязнога партызанская атрада імя Сталіна К.З.Башуры.

ГУТНИЦА, вёска ў Амговіцкім сельсавете. У аснове назывы слова «гута» — цевялікі шклозавод. У Беларусі гэты тэрмін з'явіўся ў XIV—XVI ст. На 1.1.1998 г. 14 двароў, 33 жыхары. Помнік на магіле партызан братоў Матусевічаў, якія загінулі ў 1943 г.; у гонар савецкіх разведчыкаў, якія ў складзе разведгрупы штаба Заходніга фронту дыслацираваліся ў раёне вёскі (1942—1944).

Гандлёвы цэнтр у в. Вяселі.

ДАЛЬНІЯ БАНДАРЫ, вёска ў Казлювіцкім сельсавеце. У пачатку XX ст. 429 жыхароў. На 1.1.1998 г. 61 двор, 188 жыхароў.

ДВОРЫШЧА, вёска ў Амговіцкім сельсавеце. У аснове назвы слова «двор», «дворышча» — месца былога двара, сядзібы. У той жа час на Беларусі дворышча было адной са старажытных формаў калектывнага земляробства. У пачатку XX ст. урочышча, 1 двор, 9 жыхароў; хутар, 1 двор, 7 жыхароў. На 1.1.1998 г. 30 двароў, 85 жыхароў.

ДУБРОВА, вёска ў Знаменскім сельсавеце. У пачатку XX ст. урочышча, 1 двор, 10 жыхароў. На 1.1.1998 г. 16 двароў, 29 жыхароў.

ЕУЛЧЫ, вёска ў Акцябрскім сельсавеце. У пачатку XX ст. вёска ў Чапліцкай воласці Слуцкага павета, 123 двары, 872 жыхары. На 1.1.1998 г. 107 двароў, 228 жыхароў. Пачатковая школа, крама. Помнік археалогіі — курганны могільнік на паўднёвы ўсход ад вёскі, на могілках, 17 насипаў (вядомы з 1924 г., даследаваў Г. Залашка). Помнік на магіле партызанскай сувязной Л.І. Стральчэні, якая загінула ў 1942 г. Радзіма пісьменніка В. Віткі, вучонага А.М. Філіповіча.

ЖЫЛІН БРОД, вёска ў Першамайскім сельсавеце. У «Спіске населеных мест Минской губерніи» (1909) значыцца Брод-Жылін, хутар, 2 двары, 12 жыхароў; засценак, 11 двароў, 53 жыхары. У 1930 г. сяляне в. Жылін-Брод і в. Шантароўшчына арганізавалі калгас «8 Сакавіка». У гады Вялікай Айчыннай вайны спалена з часткай насельніцтва. На 1.1.1998 г. 77 двароў, 237 жыхароў. Працуе вытворчы ўчастак Слуцкага лясгаса. Пачатковая школа, клуб, бібліятэка, дзіцячы сад, фельчарска-акушэрскі пункт, крама, лясніцтва, сталовая. Помнік на магілах ахвяр фашызму, у гонар партызанскаага атрада імя М.Л. Астроўскага (дыслагіцыраваўся ў 1943—1944 гг.). У цэнтры вёскі партызанская могілкі.

ЗАБЕЛЫ, вёска ў Грэскім сельсавеце. У XIX ст. у складзе Слуцкага павета. На 1.1.1998 г. 14 двароў, 18 жыхароў. Радзіма грамадскага дзеяча М.М. Гуткоўскага (1886—1938) і мастака-графіка П.М. Гуткоўскага (1893—1962).

ЗАГРАДЗЕ, вёска ў Паўстынскім сельсавеце. У пачатку XX ст. засценак, 51

двор, 245 жыхароў. У 1908 г. адбылося хваляванне сялян супраць валасных улад і паліцыі. Удзел прымалі каля 150 сялян. На 1.1.1998 г. 77 двароў, 160 жыхароў, крама. Помнік археалогіі: гарадзішча, якое адносіцца да мілаградскай і штырхаванай керамікі культуры ранняга жалезнага веку (адкрыта ў 1929 г., даследавалі В. Сядоў, А. Егарэйчанка) і курганны могільнік на ўскрайку лесу, 18 насипаў (вывялены ў 1961 г. В. Сядовым, даследаваў А. Егарэйчанка). Помнік у гонар выступлення сялян у 1908 г.; на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў 1944 г.

ЗАЛЕССЕ, вёска ў Гацукоўскім сельсавеце. У пачатку XX ст. 35 двароў, 240 жыхароў. На 1.1.1998 г. 25 двароў, 45 жыхароў.

ЗАМОСЦЕ, вёска ў Покрашаўскім сельсавеце, цэнтр калгаса «Чырвоны Каstryчнік». У пачатку XX ст. 111 двароў, 658 жыхароў. На 1.1.1998 г. 282 двары, 687 жыхароў. Сярэдняя школа, дзіцячая музычная школа, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, урачэбная амбулаторыя, аддзяленне сувязі, 3 крамы. Помнік археалогіі — гарадзішча, адносіцца да ранняга жалезнага веку, знаходзіцца за 3 км ад вёскі, на правым беразе р. Жалязіца. Вядома з XIX ст., даследаваў А. Егарэйчанка. Помнік архітэктуры XVII ст. — касцёл езуітаў. Помнік землякам і на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма беларускага і польскага пісьменніка, выдаўца А. Плуга.

ЗНАМЯ, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса «Прамень камуны» (да 1964 г. называлася Старцавічы). У дакументальных крыніцах вёска ўпамінаецца ў 1861 г. Кацліца. У 1886 г. 64 двары, 616 жыхароў. У пачатку XX ст. 139 двароў, 899 жыхароў. У 1914 г. была адкрыта земская школа. На 1.1.1998 г. 261 двор, 641 жыхар. Сярэдняя школа, дзіцячы сад, бальніца, клуб, бібліятэка, аддзяленне сувязі, крама. Помнік землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма беларускіх вучоных К.Ф. Барысаўца, К.А. Валасовіча, Т.М. Дасаевай, пісьменніка П.Л. Місько, мастака І.М. Пратасені.

ІВАНЬ, вёска ў Кіраўскім сельсавеце. У грамаце вялікага князя літоўскага Аляксандра ўпамінаецца ў 1499 г. як найбольш вялікі населены пункт. У 1838—1881 гг.

маёntак. Цукровы завод, на якім у 1868 г. працавалі 105 рабочых. У 1894—1913 гг. дзейнічала вінакурнае прадпрыемства. У пачатку XX ст. засценак, 1 двор, 3 жыхары; маёntак, 1 двор, 35 жыхароў; сяло, 4 двары, 28 жыхароў. На 1.1.1998 г. 35 двароў, 72 жыхары. Помнік археалогіі — гарадзішча ранняга жалезнага веку, якое датуецца VI ст. да н.э. — II—III ст. н.э. Вядома з канца XIX ст., даследавалі А.Ляўданскі, В.Мельнікоўская, В.Сядоў, А.Егарэйчанка. Помнік на магіле партызана Я.П.Іванова, які загінуў у 1943 г.

ІЗБУДЗІШЧА, вёска ў Вясейскім сельсавеце. У пачатку XX ст. засценак у Грэскай воласці, 16 двароў, 73 жыхары. На 1.1.1998 г. 55 двароў, 125 жыхароў. Клуб, крама. Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

ІСЕРНА, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса імя Мічурына. Назва паходзіць, магчыма, ад татарскага «ісар» — крэпасць, пасяленне, абнесьнае сцяной. Ужо ў канцы XVI ст. значыцца маёntак Ісерна. У пачатку XX ст. вёска Пагосцкай воласці Слуцкага павета, 110 двароў, 624 жыхары. На 1.1.1998 г. 174 двары, 428 жыхароў. Сярэдняя школа, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, бальніца, аддзяленне сувязі, крама. Помнікі землякам — жыхарам вёсак Гуляева, Калішіна, Нячаеўка, Ісерна, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну; партызанам атрада імя 14 Слуцкіх партызан брыгады імя В.П.Чкалава, якія загінулі ў 1944 г.; на брацкай магіле савецкіх воінаў; на магілах сувязнога партызанскаага атрада імя 14 Слуцкіх партызан Я.С.Каракі, партызан В.Я.Храстфорава і М.П.Самусевіча, якія загінулі ў 1943 г.; на магіле грамадскай дзяячкі БССР В.Ц.Капацэвіч.

КАВЕРЖЫЦЫ, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце. У пачатку XX ст. засценак, 15 двароў, 82 жыхары; маёntак, 1 двор, 19 жыхароў, у Чапліцкай воласці. Жыхароў у вёсцы няма, выкарыстоўваецца пад дачы. Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў 1941 г.

КАЖУШКИ, вёска ў Ленінскім сельсавеце. У 1909 г. засценак у Раманаўскай воласці Слуцкага павета, 36 двароў, 217 жыхароў. На 1.1.1998 г. 37 двароў, 92 жыхары.

КАЗЛОВІЧЫ, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса імя Кірава. У пачатку XX ст. вёска

ў Цараўскай воласці Слуцкага павета, за 8 вёрсту ад Слуцка, 88 двароў, 779 жыхароў. У 1971 г. 326 двары, 1170 жыхароў. На 1.1.1998 г. 403 двары, 982 жыхары. Сокавы завод, сярэдняя школа, школа мастацтва, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, урачэбная амбулаторыя, гандлёвы цэнтр, аддзяленне сувязі, басейн, музей баявой і працоўтай славы, пародны хор. Помнікі землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (430 чалавек), на брацкіх магілах савецкіх воінаў, С.М.Кіраву. Радзіма беларускага крытыка А.А.Марціновіча, Героя Сацыялістычнай Працы І.Л.Сіпятуба.

КАЛІТА, вёска ў Амтовіцкім сельсавеце. Слова «каліта» азначала грошы, багацце, пазней сумку для грошай ці паходную торбу. На 1.1.1998 г. 35 двароў, 66 жыхароў.

КАЛЬЧЫЦЫ, вёска ў Першамайскім сельсавеце. У другой палавіне XIX ст. вёска Калічыцы пры р. Вясейка, 21 двор, 214 жыхароў. У пачатку XX ст. у Грэскай воласці Слуцкага павета, 65 двароў, 425 жыхароў. У 1905 г. сяляне знішчылі ўзброены атрад памешчыка Мельніка ва ўрочышчы Раманцева. У 1929 г. арганізаваны калгас «Расія». На 1.1.1998 г. 84 двары, 166 жыхароў. Турбаза, клуб, крама. Помнікі на магіле забітага ў 1941 г. П.І.Ляха і загінуўшага ў 1944 г. партызана А.Г.Страховіча.

КАЧАЛАВА, вёска ў Сяражскім сельсавеце. Назва паходзіць ад слова «качаль». Паводле расказаў жыхароў, даўней у гэтых мясцінах былі вялікія сенажаці. Сяляне нарыхтоўвалі (качалі) сена. У пачатку XX ст. засценак, 8 двароў, 50 жыхароў; фальварак, 1 двор, 6 жыхароў. Да 1917 г. працавала народнае вучылішча. На 1.1.1998 г. 5 двароў, 9 жыхароў.

КВАСЫНГЧЫ, вёска ў Беліцкім сельсавеце. У 1909 г. вёска, 62 двары, 448 жыхароў, у Цараўскай воласці. На 1.1.1998 г. 135 двароў, 258 жыхароў. Помнікі на магілах 2 савецкіх воінаў, якія загінулі ў 1941 г.

КІРАВА, вёска, цэнтр сельсавета (да 1935 г. Цараўцы). У 1909 г. сяло пры р. Случ, 124 двары, 776 жыхароў, 2 праваслаўныя царквы, бальніца, школа. На 1.1.1998 г. 214 двароў, 460 жыхароў. Базавая школа, Дом культуры, бібліятэка, дзіцячы сад, фельчарска-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, крама, дзіцячы санаторый «Случ», Свята-Іаанаўская царква. Помнікі на брацкай

магіле савецкіх воїнів і партызан, якія загінули у Вялікую Айчынну вайну, на магіле партызана М.Д. Васілевіча. Радзіма вучоных В.К. Бандарчыка і А.Р. Мурашкі.

КЛЕШАВА, вёска ў Маяцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. засценак у Грозаўскай воласці Слуцкага павета, 102 двары, 556 жыхароў. На 1.1.1998 г. 88 двароў, 207 жыхароў. Крама. Помнік археалогіі — курганны могільнік, знаходзіцца за 0,5 км на паўночны захад ад вёскі, на правым беразе р. Лакнея (3 насыпі, вядомы з 1924 г. Абледаваў Г. Залашка). Радзіма пісьменніка А.А. Жука, генерал-лейтэнанта П.П. Корзуна.

КЛЯПЧАНЫ, вёска ў Кіраўскім сельсавеце. На Случчыне так называліся бопдары, якія з клёпкі рабілі бочкі, дзежкі, кадушки, вёдры і інш. У вёсцы жылі бондары-кляпчаны. У пачатку ХХ ст. вёска Цараўскай воласці, 82 двары, 536 жыхароў. На 1.1.1998 г. 209 двароў, 459 жыхароў. Базавая школа, клуб, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, крама. Радзіма Героя Сацыялістычнай Працы В.П. Козела.

КРАСНАЕ, вёска ў Амговіцкім сельсавеце. Ад слова «красны» — прыгожы. У пачатку ХХ ст. засценак у Грэскай воласці Слуцкага павета, 6 двароў, 40 жыхароў. На 1.1.1998 г. 4 двары, 5 жыхароў. Помнік на брацкай магіле партызан, якія загінулі ў 1943 г.

КРЫВАЯ ГРАДА, вёска ў Гацукоўскім сельсавеце. Згодна з ўстаўнай граматай 1862 г. вёска адносілася да маёнтка Буда-Грэская Ігуменскага павета, уладанне князёў Вітгенштэйнаў. У 1866—1870 гг. 4 двары, 22 мужчыны, 88 дзясяцін зямлі. На 1.1.1998 г. 31 двор, 81 жыхар. Прапае адкрытае акцыянэрнае таварыства «Крывая града». Помнік у гонар партызанскаага атрада Констанцінава, які дыслазыраваўся на ўсходній ускрайні вёскі з ліпеня 1941 г. да лютага 1942 г.

КУБЛІШЧА, вёска ў Паўстянскім сельсавеце. Назва ад слова «кубел» — бочачка з вушкамі і пакрыўкай, куды складвалі сала або іншы розны пажытак, адзенніс. Размешчана вёска па невялікім пясчаным узгорку сярод тарфянікаў, калісці непраходных балот. Расказваюць, што гэта месца доўгі час служыла сялянам в. Паўстянъ для таго, каб хаваць свой невялікі скарб ад рабаўнікоў, якія часта наведвалі вёску. У перыяд войнаў, паў-

станняў везлі сяляне па балотах свой скарб на гэты пясчаны ўзгорак і закопвалі ў кублах. А пазней, калі пасяліліся першыя жыхары, вёска пачала называцца Кублішча. На 1.1.1998 г. 11 двароў, 24 жыхары. Помнік на месцы загубы 33 мірных жыхароў, якія 17.6.1943 г. былі расстрэляны нямецка-фашистскімі захопнікамі.

КУЛІКІ, вёска ў Першамайскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. былі 2 фальваркі ў Грэскай воласці за 12 вёрстай ад Слуцка: Кулікі-1, 1 двор, 50 жыхароў, Кулікі-2, 61 двор, 35 жыхароў. На 1.1.1998 г. 26 двароў, 41 жыхар. Радзіма вучонага П.Я. Пястроўскага.

КУХТЫ, вёска ў Бокштыцкім сельсавеце. У аснове — устарэлы тэрмін з сэнсавым значэннем «кухар». У часы сярэднявечча на Беларусі кухта быў прыслужнікам, дзяняшчыком у час паходаў, паливання і г.д. У пачатку ХХ ст. вёска, 88 двароў, 475 жыхароў. На 1.1.1998 г. 102 двары, 231 жыхар.

ЛАПАЦІЧЫ, вёска ў Знаменскім сельсавеце. Узнікла ў канцы XVIII ст. на зямлі памеснічыка Мажаеўскага. Урочышча гэта мела форму лапаты і называлася Лапатаўшчыца. Ад яго назвы і назва вёскі. У 1860 г. улетку ўзпік вялікі пажар, які зпішчыў усе сялянскія пабудовы і царкву. Людзі пачалі будавацца на новым месцы, дзе цяпер вёска. У пачатку ХХ ст. вёска ў Раманаўскай воласці, 88 двароў, 559 жыхароў. У 1930 г. арганізаваны сялянамі калгас «Пераможац». Былі пабудаваны лазія, школа, зернясклад, жывёлагадоўчыя двары. На 1.1.1998 г. 81 двор, 150 жыхароў. Клуб, фольчарска-акупэрскі пункт, крама. На будынку клуба мемарыяльная дошка ў гонар І.І. Бачко, удзельніка грамадзянскай вайны і старшыні падпольнага камітэта партыі, які ўзначаліў барацьбу працоўных Случчыны супраць польскіх інтэрвентаў (1919—1920). Мемарыяльная дошка ў гонар Героя Савецкага Саюза А.І. Уласаўца. Радзіма І.І. Бачко, А.І. Уласаўца.

ЛЕНІНА, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса імя К.Маркса (да 1921 г. Рамашава). Упамінаецца ў грамаце вялікага князя літоўскага Аляксандра ад 1499 г. у ліку найбольш вялікіх населеных пунктаў Слуцкага княства. Пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай мястэчка Слуцкага павета. У 1812 г. каля мястэчка адбыўся бой

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

казацкага корпуса пад камандаваннем генерала М.І.Платава 2-й рускай арміі П.І.Баграціёна з французскімі войскамі. У 1866 – 1867 гг. на сродкі сялян было пабудавана памяшканне для народнага вучылішча. З 1876 г. народнае вучылішча стала двухкласным. Прымалі ў яго па два хлопчыкі ад кожнага населенага пункта. У 1898 г. пабудавана другое двухкласнае вучылішча, у якое ўжо прымалі і дзяўчынак. На пачатку XX ст. мястэчка, 260 двароў, 1481 жыхар. У 1921 г. заснавана першая ў Слуцкім цавеце камуна. На 1.1.1998 г. 214 двароў, 523 жыхары. Сярэдняя школа, Дом культуры, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, 2 крамы. Помнік археалогіі – гарадзішча на шаўночнай ускрайніне вёскі, на левым беразе Морачы. Мясцовая назва Замак. Вядома з канца XIX ст. (Абледаваў А.Егарэйчанка, даследаваў М.Гурын). Матэрыялы раскопак сведчаць, што гарадзішча было на месцы неўмацавацага населішча і адносіцца да культуры штрыхаванай керамікі. Помнік на месцы бою 1812 г.; 103 землякам і на брацкай магіле 12 савецкіх воінаў і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну; на магіле старшага лейтэнанта П.Я.Гарунова, які загінуў у 1944 г. Радзіма вучонага А.П.Гладкага, майстра дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва А.А.Кіш, кампазітара і фалькларыста У.В.Тэраўскага.

ЛЕНЬКІ, вёска ў Покрашаўскім сельсавеце, цэнтр калгаса «Рассвет». У пачатку XX ст. вёска ў Грэскай воласці, 102 двары, 649 жыхароў. На 1.1.1998 г. 203 двары, 476 жыхароў. Базавая школа, Дом культуры, бібліятэка, дзіцячы сад, аддзяленне сувязі,

крама. Помнікі на месцы бою каля аўтамабільнай дарогі Мінск – Слуцк (10.6.1943 г. група партызан знішчыла нямецкі дзот і яго варту), на брацкіх магілах савецкіх воінаў і 142 землякоў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

ЛЕСУНЫ, вёска ў Казловіцкім сельсавеце. У стараславянскай міфалогіі лясун – жыхар лесу, лясны дух. Першыя пасяленцы пасяліліся ў гушчары лесу і вакол сваіх пабудоў распрацоўвалі зямлю. З часам лясы ўсё больш і больш высякаліся, паселішча расло. А вёска атрымала адпаведную назыву. У наваколлі сучаснай вёсکі лясоў ужо няма. У пачатку XX ст. вёска, 43 двары, 281 жыхар, у Слуцкай воласці. На 1.1.1998 г. 82 двары, 167 жыхароў, крама. Помнік на брацкай магіле 8 савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма генерал-маёра Л.С.Калядкі.

ЛЕТКАЎШЧЫНА, вёска ў Маяцкім сельсавеце, цэнтр калгаса імя Леніна. У пачатку XX ст. вёска, 41 двор, 273 жыхары, маёнтак, 1 двор, 41 жыхар. На 1.1.1998 г. 109 двароў, 295 жыхароў. Фельчарска-акушэрскі пункт, дзіцячы сад, крама.

ЛІПНІКІ, вёска ў Вясеўскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. засценак, 5 двароў, 45 жыхароў. На 1.1.1998 г. 6 двароў, 12 жыхароў. Радзіма беларускай пісьменніцы А.С.Васілевіч.

ЛОШЫЦА, вёска ў Вясеўскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. засценак Слуцкай воласці, 14 двароў, 38 жыхароў. На 1.1.1998 г. 17 двароў, 23 жыхары. Помнік на магіле воіна Чырвонай арміі І.Ф.Зайцева, які загінуў у 1941 г.

Вуліца ў в. Лучнікі.

ЛУЧНІКІ, вёска ў Сяражскім сельсавеце, цэнтр калгаса «Лепінскі шлях». Вёска слуцкіх выбранцаў. Назва паходзіць ад слова «лучнікі» — ваенша-служылыя людзі, узброенныя лукамі, а таксама рамеснікі, якія рабілі лукі. У пачатку XX ст. вёска Слуцкай воласці, 241 двар, 1426 жыхароў. На 1.1.1998 г. 659 двароў, 1705 жыхароў. Базавая школа, Цэнтр культуры, раённая бібліятэка, музычная школа, дзіцячы сад, аддзяленне сувязі, урачэбная амбулаторыя, гандлёвы цэнтр, рэстаран, 2 крамы. Помнік 200 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну, мемарыяльная дошка ў гонар прафесійных рэвалюцыянероў і грамадскіх дзесячаў братоў Басалыгаў.

ЛЯДНА, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце, цэнтр калгаса «Рачкавічы». Назва ад слоў «ляда», «ляждзіна» — дзялянка высечанага лесу, так званыя высечкі. У геаграфічным слоўніку 1888 г. значыцца: «Лядна... мясцовасць хвалістая, глеба ўраджайная, мае 30 паўнадзельных участкаў зямлі. Жывуць 729 жыхароў абодвух полуаў, 106 двароў». На 1.1.1998 г. 289 двароў, 770 жыхароў. Сярэдняя школа, Дом культуры, бібліятэка, народны гісторыка-краязнаўчы музей, бальніца, дзіцячы сад, аддзяленне сувязі, крама, становая. Помнікі па брацкай магіле 44 савецкіх воінаў, якія загінулі ў 1944 г. пры вызваленіі раёна ад нямецка-фашистскіх захопнікаў; на магіле воінаў Чырвонай арміі Д.П. Курапені і Я.Н. Ходыса, якія загінулі ў 1941 г.

ЛЯСПІЧА, вёска ў Кіраўскім сельсавеце. У пачатку XX ст. засценак у Цараўскай воласці, 17 двароў, 120 жыхароў. На 1.1.1998 г. 47 двароў, 69 жыхароў.

Крама. Радзіма беларускай пісьменніцы Г.А. Каржанеўскай.

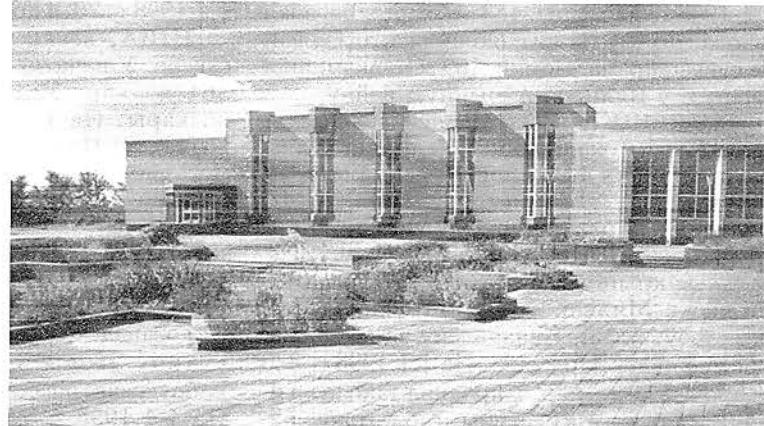
МАЛАЯ ПАДЗЕР, вёска ў Кіраўскім сельсавеце. Вёска слуцкіх выбранцаў. Назва Падзер ад польскага слова «падок», што азначае агароджанае месца, дзе стаяць коні перад сіакамі. Падзёры — даглядчыкі коней, конюхі. У пачатку XX ст. вёска Паздзёрж, 21 двар, 165 жыхароў; засценак Падзёр Малы, 29 двароў, 189 жыхароў; фальварак Паздзёрж, 1 двар, 12 жыхароў. На 1.1.1998 г. 37 двароў, 86 жыхароў. Клуб, фельчарская-акушэрская пункт, крама.

МАЛАЯ СЛІЎКА, вёска ў Казловіцкім сельсавеце. У пачатку XX ст. засценак у Цараўскай воласці Слуцкага павета пад называй Сліўка Малая, 32 двары, 185 жыхароў. На 1.1.1998 г. 38 двароў, 80 жыхароў.

МАЛЬШЭВІЧЫ, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце. У пачатку XX ст. сядло, 100 двароў, 623 жыхары. На 1.1.1998 г. 79 двароў, 138 жыхароў. Крама. Помнікі 266 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну; на могіле І.І. Бірчыча, расстраленага нямецка-фашистскімі захопнікамі ў 1943 г.; на могіле воіна Чырвонай арміі А.Х. Гаяка, які загінуў у 1944 г.

МАРОЗЫ, вёска ў Грэскім сельсавеце. У пачатку XX ст. засcenак Грэскай воласці Слуцкага павета, 48 двароў, 254 жыхары. На 1.1.1998 г. 20 двароў, 40 жыхароў.

МАШЧЫЦЫ, вёска ў Акцябрскім сельсавеце. У пачатку XX ст. засcenак Машчыцы Вялікія, 54 двары, 348 жыхароў і засcenак Машчыцы Малыя, 46 двароў, 262 жыхары. На 1.1.1998 г. 59 двароў, 102 жыхары. Крама. Помнік археалогіі — курганны

Дом культуры ў в. Лучнікі.

З матэрыяльной і духоўнай спадчыны

могільнік за 2 км на поўдзень ад вёскі (4 насыпы, вядомы з 1924 г., абледаваў Г. Залапка). Радзіма вучонага і паэта А. С. Вечара.

МАЯК (ранейшая назва Дзюдзея), вёска, цэнтр сельсавета і калгаса «Маяк». У пачатку XX ст. вёска, 77 двароў, 544 жыхары. На 1.1.1998 г. 167 двароў, 365 жыхароў. Сярэдняя школа, Дом культуры, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, крама. Помнік землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма мастака Н. Г. Бранаўца.

МЕРАШЫНО, вёска ў Паўстынскім сельсавецце. У пачатку XX ст. засценак, 6 двароў, 33 жыхары. На 1.1.1998 г. 74 двары, 146 жыхароў. Клуб, крама. Помнік землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

МІХАЙЛАЎКА, пасёлак у Знаменскім сельсавецце. У пачатку XX ст. фальварак у Раманаўскай воласці, 1 двор, 17 жыхароў. На 1.1.1998 г. 8 двароў, 20 жыхароў.

МІХЕЙКІ, вёска ў Бокшыцкім сельсавецце. У пачатку ХХ ст. вёска, 90 двароў, 661 жыхар. На 1.1.1998 г. 179 двароў, 423 жыхары. Пачатковая школа, крама. Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

МЛЫНКА, вёска ў Беліцкім сельсавецце. У пачатку ХХ ст. у Цараўскай воласці засценак Млынка Вялікая, 25 двароў, 294 жыхары і засценак Млынка Малая, 23 двары, 227 жыхароў. На 1.1.1998 г. 45 двароў, 72 жыхары.

МУСЧЫ, вёска ў Маяцкім сельсавецце. У пачатку ХХ ст. вёска, 62 двары, 359 жыхароў; маёнтак, 3 двары, 18 жыхароў, у Грозаўскай воласці Слуцкага павета. На 1.1.1998 г. 72 двары, 143 жыхары. Базавая школа, Дом культуры, бібліятэка, аддзяленне сувязі, крама. Помнік 109 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

МЯЛЕШКІ, вёска ў Вясеўскім сельсавецце, цэнтр калгаса імя Калініна. Назва ад прозвішча Мялешка, утворанага ад слова «мяла» — тое, што і таўкач. Ужыванца для характарыстыкі чалавека няспрытнага, непаваротлівага. У дакументальных крыніцах пачатку ХХ ст. значыцца вёска Мялешкавічы, 50 двароў, 300 жыхароў; млын. Ненадалёку ад вёскі быў маёнтак пана Бардзенкі. На 1.1.1998 г. 220 двароў, 571 жыхар. Сярэдняя школа, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, на-

родны музей працоўнай і баявой славы, бальніца, аптэка, аддзяленне сувязі, гандлёвы цэнтр. Помнік 124 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

НАБУШАВА, вёска ў Вясеўскім сельсавецце. У пачатку ХХ ст. засценак, 31 двор, 129 жыхароў. На 1.1.1998 г. 28 двароў, 58 жыхароў. Крама. Помнік археалогіі — курган, знаходзіцца за 1 км на поўнач ад вёскі (вядомы з 1924 г., абледаваў Г. Залапка). Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну; на магілах В. В. Кавальскага і С. П. Кавальскага, загубленых нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў 1943 г.

НАВАДВОРЦЫ, вёска ў Кіраўскім сельсавецце, цэнтр калгаса «1 Мая». У пачатку ХХ ст. вёска, 62 двары, 374 жыхары. У 1999 г. 281 двор, 728 жыхароў. Базавая школа, бібліятэка, аддзяленне сувязі, 4 крамы, раённы каашератыў па нарыхтоўках. Помнік 475 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну; мемарыяльная дошка ў гонар падпольных партыйных камсамольскай групы (кіраўнік М. І. Багунёў) і падпольных патрыятычных груп моладзі (кіраўнік М. Г. Радзюк), якія дзейнічалі з 1941 г. па 1943 г.

НАВИНКІ, вёска ў Першамайскім сельсавецце. У 1909 г. засценак, 9 двароў, 90 жыхароў. На 1.1.1998 г. 57 двароў, 155 жыхароў. Падсобная сельская гаспадарка «Мір», клуб, фельчарска-акушэрскі пункт, крама.

НЕЖАЎКА, вёска ў Ісернскім сельсавецце. У 1917 г. вёска, 40 двароў, 248 жыхароў; маёнтак пана Палонскага, 1 двор, 30 жыхароў, у Пагосцкай воласці. На 1.1.1998 г. 70 двароў, 147 жыхароў, крама.

НІВА, вёска ў Першамайскім сельсавецце. У пачатку ХХ ст. вёска, 63 двары, 361 жыхар. У 1917 г. 65 двароў, 452 жыхары. На 1.1.1998 г. 65 двароў, 128 жыхароў. Помнік археалогіі — курганны могільнік за 2 км на поўнач ад вёскі (40 насыпаў). Абледаваў у 1985 г. А. Егарэйчанка.

НОВЫ ГУТКОЎ, вёска ў Амговіцкім сельсавецце. Назва «Гуткоў» звязана з тэрмінам «гута», што азначае невялікі шклозавод. У памінацца ў 1917 г. як вёска Гуткоў Новы ў Горкаўскай воласці Бабруйскага павета, 54 двары, 320 жыхароў. На 1.1.1998 г. 36 двароў, 59 жыхароў.

Помнікі на брацкай магіле савецкіх воінаў і магіле партызана І.Ф.Івашкевіча, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Крама.

НОВЫЯ РАЧКАВІЧЫ, вёска, цэнтр Рачкаўскага сельсавета. У 1973 г. камбінат бытавога абслугоўвання, лесапільня, млын. Пачатковая школа, клуб, бібліятэка, фельчарская-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, столовая, 2 магазіны. На 1.1.1998 г. 185 двароў, 425 жыхароў, спрэцавод, клуб, бібліятэка, крама.

НЯВЯЗЦЫ, вёска ў Ленінскім сельсавецце. Паводле расказаў старожылаў, вёска была акружана балотамі. Каб ажыццяўляць сувязь з суседнімі паселішчамі людзямі даводзілася звязваць вязанкі з саломы, галля і масціць дарогу. У 1920 г. вёска ў Раманаўскую воласці Слуцкага павета, 60 двароў, 279 жыхароў. На 1.1.1998 г. 65 двароў, 153 жыхары. Клуб, крама.

ПАДЛЕССЕ, вёска ў Ленінскім сельсавецце, цэнтр калгаса імя Энгельса. У пачатку XX ст. вёска, 80 двароў, 567 жыхароў. На 1.1.1998 г. 181 двор, 468 жыхароў. Сярэдняя школа, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, фельчарская-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, столовая, 2 крамы. Помнік землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма вучонага У.П.Лемеша.

ПАДЛІПЦЫ, вёска ў Сяражскім сельсавецце. У пачатку XX ст. вёска, 72 двары, 591 жыхар. У 1917 г. 99 двароў, 606 жыхароў, млын. На 1.1.1998 г. 131 двор, 262 жыхары. Клуб, фельчарская-акушэрскі пункт, крама. Помнік археалогіі — курганны могільнік за 1 км на ўсход ад вёскі (70 насipyau, абледавалі Г.Залашка, А.Егарэйчанка).

ПАЛІКАРАЎКА, вёска ў Першамайскім сельсавецце. У 1917 г. вёска ў Грэскай воласці, 24 двары, 134 жыхары. У 1930 г. быў арганізаваны калгас імя Сталіна. На 1.1.1998 г. 10 двароў, 16 жыхароў. Помнік на брацкай магіле 16 партызан, якія загінулі ў 1941—1944 гг.; на магілах ахвяр фашызму — 96 жыхароў в. Палікараўкі і 15 жыхароў в. Крупнік, спаленых у 1943 г.; у гонар Грэскага падпольнага РК КП(б)Б і 225-й партызанскай брыгады імя А.В.Суворава.

ПАНГЧЫ, вёска ў Ісернскім сельсавецце. Узнікла прыкладна ў XVII — пачатку XVIII ст. У пачатку XX ст. 29 двароў, 219 жыхароў. У 1939 г. вёска была пераймено-

павана ў гонар дзяржкаўнага дзеяча М.І.Калініна і называлася Калініна. У 1990-я гады вернута ранейшая назва. На 1.1.1998 г. 22 двары, 32 жыхары. Дом сацыяльных паслуг. Помнік на брацкай магіле партызан, якія загінулі ў 1943 г., і на месцы гібелі Героя Савецкага Саюза Д.Ц.Гуляева.

ПАПОЎЦЫ, вёска ў Вясеўскім сельсавецце. У пачатку XX ст. вёска, 36 двароў, 244 жыхары. На 1.1.1998 г. 123 двары, 303 жыхары. 2 крамы. Магіла партызана А.Р.Савановіча, які загінуў у 1944 г. Радзіма Героя Сацыялістычнай Працы С.С.Паліщчукі.

ПАЎЛАЎКА, вёска ў Амговіцкім сельсавецце. Назва пайшла ад імя Паўла Салановіча, які пабудаваўся крыху далей ад в. Хорашава, у лесе. На 1.1.1998 г. 14 двароў, 20 жыхароў. Абеліск на магіле ахвяр фашызму — членаў сям'і Пенязь, загубленых у 1943 г. немецка-фашысткімі акупантамі.

ПАЎЛАЎКА, вёска ў Сяражскім сельсавецце. На 1.1.1998 г. 21 двор, 40 жыхароў. Помнік археалогіі — курганны могільнік за 0,2 км на паўднёвы ўсход ад вёскі (70 насipyau, абледавалі А.Егарэйчанка, Т.Скрыгчанка).

ПАЎСТЫНЬ, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса імя Тэльмана. У пачатку XX ст. вёска, 107 двароў, 619 жыхароў. На 1.1.1998 г. 207 двароў, 529 жыхароў. Сярэдняя школа, Дом культуры, бібліятэка, фельчарская-акушэрскі пункт, дзіцячы сад, аддзяленне сувязі, крама. Помнік 158 землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну, і Э.Тэльману, дзеячу нямецкага і міжнароднага рабочага і камуністычнага руху.

ПОКРАШАВА, вёска, цэнтр сельсавета. У пачатку XX ст. вёска, 54 двары, 306 жыхароў; маёнтак, 6 двароў, 57 жыхароў. У 1911 г. пабудаваны спрэцавод. Сутачная выпрацоўка яго не перавышала 40—45 дэкалітраў. У 1917 г. вёска, 59 двароў, 413 жыхароў; маёнтак, 1 двор, 111 жыхароў. На 1.1.1998 г. 226 двароў, 527 жыхароў. Воцатны завод, бібліятэка, дзіцячы сад, фельчарская-акушэрскі пункт, 3 крамы, бар. Помнік на брацкіх магілах савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Сярод пахаваных Герой Савецкага Саюза А.М.Губін.

ПРАГРЭС, вёска ў Грэскім сельсавецце. З пачатку заснавання і да 1964 г. называ-

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

лася Ліхадзе. У пачатку ХХ ст. у Грэскай воласці, маёнтак, 1 двор, 76 жыхароў. На 1.1.1998 г. 9 двароў, 12 жыхароў.

ПРАЦАВІЧЫ, вёска ў Кіраўскім сельсавеце. Паводле расказаў старожылаў, у канцы мінулага стагоддзя на землях магната Радзівіла пасяліліся 10 сем'яў, нашчадкаў беларускай шляхты. Іх прозвішчы — Бараноўскія, Крукоўскія, Расічы, Беразоўскія і інш. Кожны двор меў па 10—15 дзесяцін зямлі. У агульным карыстянні было каля 30 гектараў лесу. Эта быў засценак Працавічы. У 1930 г. жыхары засценка былі выселены, а маёмастца іх перададзена створанаму ў в. Іграсава калгасу «Случ», дамы разабраны. У пачатку ХХ ст. былі яшчэ вёска, 135 двароў, 870 жыхароў; маёнтак, 6 двароў, 50 жыхароў. На 1.1.1998 г. 253 двары, 500 жыхароў. Помнік Ю.А.Гагарыну, першаму ў свеце касманаўту. Радзіма беларускага паэта Л.І.Шырына.

ПРОШЧЫЦЫ, вёска ў Бокшыцкім сельсавеце. Назва ўтворана ад слоў «прашча» — старадаўняя зброя для кідання камянёў або «прошча» — месца, надзеленое падзвычайнай сілай. У пачатку ХХ ст. вёска, 88 двароў, 588 жыхароў; маёнтак, 1 двор, 27 жыхароў. На 1.1.1998 г. 209 двароў, 473 жыхары. Базавая школа, бібліятэка, фельчарская-акушэрскі пункт. Помнік археалогіі — курганы могільнік (8 насыщаў, вядомы з 1929 г., абследаваў Г.Залашка). Помнік на магіле савецкага воіна, які загінуў у 1941 г.

ПРЫДЗІРКІ, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. у Чапліцкай воласці фальварак Гаркавых, 3 двары, 12 жыхароў. На 1.1.1998 г. 11 двароў, 15 жыхароў, крама.

ПЯТНІЦЫ, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. засценак у Чапліцкай воласці, 21 двор, 121 жыхар. На 1.1.1998 г. 15 двароў, 21 жыхар. Помнік археалогіі — курган за 1 км на паўднёвы ўсход ад вёскі, вядомы з 1924 г., абследаваў Г.Залашка.

РАБАК, вёска ў Паўстынскім сельсавеце. Назва ад прозвішча Рабацкі. Гісторыя ўзнікнення вёскі наступная: за непакорнастцю царскім уладам з в. Сорагі была выселена частка сялян. Людзі былі вымушаны купіць зямлю ў пана Рабацкага. У дакументальных крыніцах пачатку ХХ ст. у Слуцкім павеце значацца 2 урочышчы

з такою назвай. На 1.1.1998 г. 87 двароў, 189 жыхароў. Клуб, крама. Помнік археалогіі — кургашы могільнік за 0,9 км на захад ад вёскі, сярод поля (55 насыщаў, абследаваў Г.Залашка).

РАЧКАВІЧЫ, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце. У 1888 г. значыцца ў Старобінскай акрузе Чапліцкай воласці, за 1 вярсту ад станцыі Сініца. У пачатку ХХ ст. вёска, 34 двары, 230 жыхароў; маёнтак, 1 двор, 56 жыхароў, належала шляхціцу Залескім. У 1891—1913 гг. працавала вінакурнае прадпрыемства. На 1.1.1998 г. 44 двары, 81 жыхар. Крама. Радзіма беларускага і польскага мастака і пісьменніка Б.Ф.Залескага.

РЖАЎКА, вёска ў Першамайскім сельсавеце. Назва ад слоў «іржа», «руда», якія маюць адпаведнасці ва ўсіх славянскіх мовах і азначаюць: стаячае балота, месца з выхадам вонкілаў жалеза, вада рудога колеру. У пачатку ХХ ст. хутар у Слуцкім павеце, 1 двор, 5 жыхароў. На 1.1.1998 г. 32 двары, 72 жыхары. Помнік у гонар партызанскага атрада імя К.К.Ракасоўскага, які з верасня 1943 г. да ліпеня 1944 г. дысліцыраваўся ў вёсцы.

РУДНЯ, вёска ў Покрашаўскім сельсавеце. Назва ад слова «руда». Паселішча ўзнікла на месцы здабычы руды, з якой выйлаўлялі жалеза. У пачатку ХХ ст. у Грэскай воласці, 46 двароў, 320 жыхароў. У 1901—1913 гг. працавала вінакурнае прадпрыемства. На 1.1.1998 г. 92 двары, 229 жыхароў. Дзіцячы санаторый «Сонейка», крама.

СВАБОДНЫ, пасёлак у Знаменскім сельсавеце. З'явіўся ў першыя гады савецкай улады. На 1.1.1998 г. 8 двароў, 17 жыхароў.

СЕЛІШЧА, вёска, цэнтр Акцябрскага сельсавета і калектывнай гаспадаркі добраахвотнага аб'яднання сялян «Селішча». У пачатку ХХ ст. у Раманаўскай воласці, 161 двор, 1043 жыхары. Сярэдняя і дзіцячая мастацкая школы, крама, фельчарская-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, Дом культуры, лазня. Помнікі на брацкіх магілах савецкіх воінаў, якія загінулі ў 1941 г. і ў 1944 г., і на магіле ахвяр фашызму ва ўрочышчы Гараваха. Радзіма дзяржаваўнага дзеяча Беларусі, вучонага І.А.Інсарава.

СЛАБАДА, вёска ў Вясейскім сельсавеце. На 1.1.1998 г. 14 двароў, 21 жыхар.

СЛАВІНСК, вёска ў Лепіпскім сельсавеце. На 1.1.1998 г. 34 двары, 86 жыхароў. Крама, клуб, лазня. Радзіма беларускага пісьменніка В.Б.Дайліды.

СЛІЎКА, вёска ў Амговіцкім сельсавеце. На 1.1.1998 г. 11 двароў, 26 жыхароў.

СОРАП, вёска, цэнтр Сораскага сельсавета і калгаса «ІПІ Інтэрнацыянал». На 1.1.1998 г. 295 двароў, 699 жыхароў. Сярэдняя школа, бібліятэка, фельчарска-акушэрскі пункт, дзіцячы сад, аддзяленне сувязі, крама, Свята-Міхайлаўская царква. Помнікі археалогіі — два курганныя могільнікі па поўнач ад вёскі, у полі (адзін — 32 насыпы, другі — 72). Помнік землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (117 чалавек). Радзіма генерал-палкоўніка К.В.Герчыка і вучонага Л.С.Сеўрука.

СТАРЫ ГУТКОЎ, вёска ў Амговіцкім сельсавеце. У 1917 г. значыща як вёска Гуткоў Стары ў Горкаўскай воласці Бабруйскага павета, 37 двароў, 180 жыхароў. На 1.1.1998 г. 47 двароў, 117 жыхароў. Клуб, бібліятэка, крама.

СТАРЫНА, вёска ў Грэскім сельсавеце. Назва ад старазаворанай, былой у аблозе зямлі. У пачатку ХХ ст. у Грэскай воласці, засценак, 17 двароў, 110 жыхароў; маёнтак, 5 двароў, 48 жыхароў. На 1.1.1998 г. 18 двароў, 28 жыхароў.

СТАРЭВА, вёска ў Амговіцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вёска ў Бабруйскім павеце Горкаўскай воласці, за 90 вёрстай ад Бабруйска і за 186 вёрстай ад Мінска, 24 двары, 132 жыхары; завод, за 85 вёрстай ад Бабруйска, 175 вёрстай ад Мінска, 113 двароў, 662 жыхары. У 1897—1913 гг. дзейнічала лесапільнае прадпрыемства, якое мела свой лакамабіль, працавала 35 чалавек, у сярэднім у год рэалізоўвалася прадукцыя на 50 тыс. рублёў. У 1897—1925 гг. дзейнічаў шкло-завод. Вырабляліся лямпавае шкло, чарніліцы, бутэлькі, слоікі, хрустальныя вырабы. У 1910 г. на шклозаводзе меліся паравы рухавік і паравы кацёл. У 1913 г. асноўны капитал складаў 36,1 тыс. рублёў, працавалі 108 рабочых. У 1907 г. адбылася стачка рабочых завода. У 1908 г. на міжнароднай выстаўцы ў Марселі прадукцыя завода ўдастоена Гран-пры. Стала гарадзішчам вёсцы ніяма, выкарыстоўваецца пад дачы. Помнік ахвярам фашызму на паўночнай ускраіне вёскі. Радзіма літаратуразнаўцы С.К.Майхровіча.

СТРОХАВА, вёска ў Першамайскім сельсавеце. У дакументальных крыпіцах пачатку ХХ ст. значыща як вёска ў Грэскай воласці, за 21 вёрсту ад Слуцка, 28 двароў, 172 жыхары. Першапачатковая назва Страхава ад слова «страха» — верхняе, звычайна саламянія, частка будынка, якая накрывае яго і засцерагае ад атмасферных з'яў. Раней пабудовы накрываўся саломай. Назва магла пайсці і ад прозвішча. У 1917 г. 34 двары, 236 жыхароў. На 1.1.1998 г. 48 двароў, 97 жыхароў. Базавая школа, крама. Помнік на магіле ахвяр фашызму і певядомага савецкага воіна, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

СЦЯПКОВА, вёска ў Грэскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вёска ў Грэскай воласці, 69 двароў, 416 жыхароў; маёнтак, 1 двор, 26 жыхароў. На 1.1.1998 г. 47 двароў, 104 жыхары. Клуб, крама.

СЯРАГІ, вёска, цэнтр сельсавета і калгаса імя Куйбышава. Вёска слуцкіх выбранцаў. У асобных гістарычных дакументах сустракаецца назва не Сярагі, а Серож (Сераж). У 1886 г. 70 двароў, 170 жыхароў. У пачатку ХХ ст. 144 двары, 841 жыхар. На 1.1.1998 г. 305 двароў, 712 жыхароў. Сярэдняя школа, дзіцячы сад, Дом культуры, бібліятэка, аддзяленне сувязі, крама. Помнік на брацкай магіле партызан і савецкага воіна, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну, і 86 землякам, што загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма Героя Сацыялістычнай Працы С.І.Шклярэўскага.

СЯРЭДНІКІ, вёска ў Знаменскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вёска, 92 двары, 615 жыхароў; хутар, 1 двор, 3 жыхары. На 1.1.1998 г. 41 двор, 69 жыхароў. Клуб, крама. Помнік на магіле воіна Чырвонай арміі А.Р.Хаценкі, які загінуў у Вялікую Айчынную вайну. Радзіма вучонага В.Я.Гапановіча.

ТАКОВІШЧА, вёска ў Першамайскім сельсавеце. У аснове назвы слова «Такавішча» — месца, дзе такуюць штушкі. У 1909 г. у Грэскай воласці былі 2 засценкі: Таковішчы Вялікія, 9 двароў, 38 жыхароў і Таковішчы Малыя, 4 двары, 40 жыхароў. На 1.1.1998 г. 23 двары, 46 жыхароў.

ТАЛІЦА, вёска ў Вялейскім сельсавеце. Назва ад слоў «таліца», «талец» — незамрзаючая крынічка. У пачатку ХХ ст. засценак, 11 двароў, 37 жыхароў. На 1.1.1998 г. 5 двароў, 8 жыхароў. Помнік на

З матэрыяльнай і духоўнай спадчыны

магіле савецкага воіна, лётчыка, які загінуў 26.6.1941 г. у бай супраць німецка-фашистыкіх захопнікаў.

ТАНЕЖЫЦЫ, вёска ў Рачкаўскім сельсавеце, цэнтр эксперыментальнай базы «Танежыцы». Назва, магчыма, звязана з перасялянцамі з вёскі Топеж (Гомельская вобласць). У аснове назывы слова «тонь» — топкае, глыбокас месца. У пачатку XX ст. у Чапліцкай воласці, вёска, 92 двары, 584 жыхары; засценак, 79 двароў, 482 жыхары. На 1.1.1998 г. 255 двароў, 701 жыхар. Сярэдняя школа, Дом культуры, бібліятэка, дзіцячы сад, фельчарска-акушэрскі пункт, аддзяленне сувязі, сталовая, 2 крамы. Помнік археалогіі — курганны могільнік за калгасным садам (2 насыпы, вядомы з 1924 г., абследаваў Г. Залашкі). Помнікі на брацкай магілес савецкіх воінаў і партызан, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну; па магіле партызана М. Ф. Герасімовіча; землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма вучоных А. Ю. Бранавіцкага і П. П. Шубы, генерал-лейтэнанта Дз. А. Гапановіча, мастака П. М. Герасімовіча.

УЛАНАВА, вёска ў Бокшыцкім сельсавеце. Назва паходзіць ад слова «улан», «уланы» — род войскаў, від лёгкай кавалерыі. Уланы іспавадалі ў XVI ст. у войску Рэчы Паспалітай. У Расіі першы ўланскі полк быў сфарміраваны ў 1803 г. Узнікла ў пачатку XVIII ст. Першое пасяленне складалася з 9 двароў, потым набудаваліся яшчэ 6 сямей з Баркавіч. На пачатку XX ст. вёска ў Грэскай воласці, 19 двароў, 130 жыхароў. На 1.1.1998 г. 39 двароў, 89 жыхароў. Помнікі на магілах загінуўшых у Вялікую Айчынную вайну воінаў Чырвонай арміі І. І. Любецкага, І. Я. Блебуша і партызана А. Г. Барэйчанкі.

УСТРАНЬ, вёска у Кіраўскім сельсавеце. Устраты (Устроны) — пасяленне ў баку ад асноўнай дарогі. У пачатку XX ст. у Цараўскай воласці, за 10 вёрстаў ад Слуцка, фальварак, 3 двары, 35 жыхароў. На 1.1.1998 г. 38 двароў, 57 жыхароў. Крама.

УШАЛОВІЧЫ, вёска ў Бокшыцкім сельсавеце. У пачатку XX ст. вёска, 32 двары, 180 жыхароў; маёнтак, 3 двары, 9 жыхароў; хутар, 1 двор, 4 жыхары; фальварак Каменкі, 1 двор, 6 жыхароў; фальварак Віткоўскага, 1 двор, 5 жыхароў, у Грэскай воласці. На 1.1.1998 г. 50 двароў,

96 жыхароў. Радзіма беларускага пісьменніка М. А. Лазарука.

ХІНОЛАЎКА, вёска ў Амговіцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. засценак у Горкаўскай воласці Бабруйскага павета, 26 двароў, 136 жыхароў. На 1.1.1998 г. 6 двароў, 7 жыхароў.

ХОРАШАВА, вёска ў Амговіцкім сельсавеце. На 1.1.1998 г. 22 двары, 37 жыхароў. Крама.

ЦАЛЕВІЧЫ, вёска ў Акцябрскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вёска, 178 двароў, 1109 жыхароў; маёнтак, 1 двор, 29 жыхароў, у Чапліцкай воласці. На 1.1.1998 г. 144 двары, 261 жыхар. Крама.

ЦЯРASПАЛЬ, вёска ў Ленінскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. маёнтак, 1 двор, 85 жыхароў. На 1.1.1998 г. 46 двароў, 116 жыхароў. Клуб, крама. Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў 1944 г. пры вызваленні раёна ад німецка-фашистыкіх захопнікаў. Радзіма Героя Сацыялістычнай Працы А. П. Вашкевіча.

ЧАЙЧЫЦЫ, пасёлак у Рачкавіцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вядомы як Чачыцы, засценак у Чапліцкай воласці, 15 двароў, 64 жыхары. На 1.1.1998 г. 2 двары, 2 жыхары.

ЧАПЛІЦЫ, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. сяло, 75 двароў, 585 жыхароў; маёнтак, 18 двароў, 78 жыхароў. У сяле быў 3 карчмы, 2 кузні, 3 ветраныя млыны, 2 царквы. Два разы на тыдзень прыходзіла пошта, якая даставаліла 2 газеты на ўсіх жыхароў. Пры царкве дзеянічала царкоўна-прыходскае вучылішча. У 1872 г. было адкрыта народнае вучылішча з аддзяленнямі (класамі). На яго ўтрыманне адпускалася ў год 25 рублёў з казны, 418 рублёў з сельскай ашчышыны. Першы настаўнік — Вяронскі, які закончыў Нясвіжскую настаўніцкую семінарню. У 1900—1910 гг. вучылішча было пераўтворана ў 2-класнае. У сяле жыў доктар, які аблугаўваў жыхароў 13 населеных пунктаў. На 1.1.1998 г. 115 двароў, 235 жыхароў. Клуб, крама. Помнік партызанскаму сувязніку П. Ф. Долбіку, які загінуў у 1943 г. Радзіма беларускага пісьменніка М. П. Лобана.

ЧАПЛІЦЫ, пасёлак у Рачкаўскім сельсавеце. На 1.1.1998 г. 21 двор, 43 жыхары.

ЧЫЖКОЎКА, вёска ў Беліцкім сельсавеце. У 1909 г. вёска ў Цараўскай воласці,

102 двары, 780 жыхароў. На 1.1.1998 г. 129 двароў, 257 жыхароў. Клуб, крама. Помнік на магіле загінуўшага ў 1943 г. партызана А.А.Кульбіцкага.

ШАЛАВІЧЫ, вёска ў Ленінскім сельсавеце. У 1909 г. вёска ў Раманаўскай воласці, 87 двароў, 541 жыхар. У 1920-я гады 84 двары, 481 жыхар. На 1.1.1998 г. 84 двары, 198 жыхароў. Клуб, крама.

ШАНТАРОЎШЧЫНА, вёска ў Першамайскім сельсавеце. У пачатку XX ст. засценак, 11 двароў, 70 жыхароў. На 1.1.1998 г. 26 двароў, 54 жыхары. Дом лесніка, крама. Помнік у гонар партызанскіх атрадаў імя С.М.Будзённага і Ф.Э.Дзяржынскага, якія дыслатаціраваліся ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

ШВЯДЫ (ШВЕДЫ), вёска ў Грэскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вёска ў Грозаўскай воласці Слуцкага павета, 29 двароў, 170 жыхароў; хутар, 1 двор, 6 жыхароў. На 1.1.1998 г. 42 двары, 83 жыхары. Клуб, крама. Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў 1941 г.

ШУЛЯКІ, вёска ў Маяцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вёска ў Грозаўскай воласці Слуцкага павета, 61 двор, 513 жыхароў. На 1.1.1998 г. 45 двароў, 72 жыхары. Крама. Радзіма вучонага В.А.Мохарта.

ШЫШЧЫНЫ, вёска ў Грэскім сельсавеце, цэнтр калгаса «XVI партз’езд». У пачатку ХХ ст. вёска ў Грэскай воласці, 73 двары, 450 жыхароў. На 1.1.1998 г. 169 двароў, 424 жыхары. Базавая школа, Дом культуры, бібліятэка, фельчарска-акушэр-

скі пункт, аддзяленне сувязі, З крамы, сталовая, бар. Помнік землякам, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (104 чалавекі); на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

ЮЛІСІНА, вёска ў Рачкавіцкім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. у дакументальных крыніцах значыцца фальварак Юлісін, 2 двары, 21 жыхар, у Чапліцкай воласці, за 16 вёрстай ад Слуцка. На 1.1.1998 г. 11 двароў, 20 жыхароў.

ЯЎЛАДАВІЧЫ, вёска ў Грэскім сельсавеце. У пачатку ХХ ст. вёска ў Грэскай воласці, за 22 вёрсты ад Слуцка, 16 двароў, 95 жыхароў; маёнтак, 1 двор, 77 жыхароў. На 1.1.1998 г. 18 двароў, 36 жыхароў.

ЯЧАВА, вёска ў Казловіцкім сельсавеце. Назва, магчыма, ад слова «ячны», што мае дачыненне да ячменю, або слова «ячнішча» — поле, з якога сабралі ячмень. У дакumentальных крыніцах ХХ ст. сустракаецца назва вёскі Ячава-Плябанцы. Назва Плябанцы мае прямую сувязь са словамі «плябан», «плябанія» — пробашч (ксёндз), які кіруе вясковай парафіяй, плябаніяй. У 1909 г. вёска, 71 двор, 502 жыхары. На 1.1.1998 г. 201 двор, 478 жыхароў. Пачатковая школа, народны ансамбль «Ячоўская вічоркі», крама. Помнік на брацкай магіле савецкіх воінаў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну. Радзіма генерал-маёра В.П.Русака, Героя Сацыялістычнай Прапры. У.Ю.Мірончыка.

В.С.Відлога, І.Р.Пісарык, В.Б.Шагімуратаў.

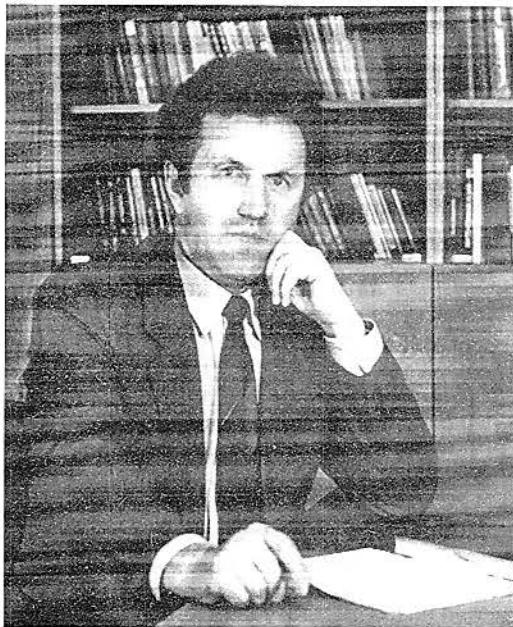
Жывём на зямлі недарэмна

Пасляслоёве да Хронікі Памяці старшыні Слуцкага райвыканкома З.К.Ломаця

ЛОМАЦЬ Зянон Кузьміч, нарадзіўся 27.1.1944 г. у в. Карабаты Мядзельскага раёна. Закончыў Мінскі педінстытут (1971), Беларускі дзяржаўны інстытут народнай гаспадаркі (1982), Мінскую вышэйшую партшколу (1983). Працаўштваў эканамістам у калгасе, інструктарам райкома камсамола ў Мядзельскім раёне (1962—1967), інструктарам Мінскага АК ЛКСМБ, 1-м сакратаром Уздзенскага РК ЛКСМБ (1971—1974), загалчыкам аддзела, сакратаром Уздзенскага райкома КПБ (1974—1981), інструктарам Мінскага абкома КПБ, 2-м сакратаром Слуцкага, 1-м сакратаром Кленскага райкома КПБ (1983—1986). У 1986—1991 гг. — 1-ы сакратар гаркома КПБ у г. Слуцку, у 1992—1994 гг. — член планавай і бюджетна-фінансавай

камісіі Вярхоўнага Савета Беларусі. З 1995 г. старшыня Слуцкага райвыканкома. Выбраўся дэпутатам сельскага, раённага Саветаў, Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 12-га склікання, у камсамольскі і партыйныя кіруючыя органы.

Случчына... Гэта адзін з прывабных, таямнічых і маляўнічых куткоў Беларусі, дзе людзі жывуць у цеснай гармоніі з прыродай. Гнуткай змейкай прабіваецца праз балоты і лугі наша сладкая рака Случ, адбіваецца неба ў люстроной гладзі Руднянскага вадасховішча... А колыхі крыніц струменіць на гэтай зямельцы, чыстая

З.К.Ломаць.

сцюдзёна вада з якіх валодае жыватворнай сілай.

Случчына — край старадаўні і малады, багаты на цудоўную лясы, гаі, бары. Здаецца, сама прырода сіявае адвечную песню ратнай і працоўнай славе сыноў і дачок гэтай зямлі, іх майстэрству, творчасці і маставіцтву.

І ўсё ж самая вялікая каштоўнасць Случчыны — гэта людзі, якія з дня ў дзень шчыруюць на палетках, фермах, у майстэрнях. Менавіта хлебаробская вернасць зямлі, працавітасць, вера ў заўтрашні дзень дашамагалі і дапамагаюць выжыць вёсцы ў эканамічна складаных час. Не разгубіліся, не спасавалі сяльчане, выстаялі, і крок за крокам наперад упэўнена пачынае рабіць сельскагаспадарчая вытворчасць раёна. Ёсьць прыкметныя поспехі ў выкананні праграмы «Малако-2001». Нядрэнна ўрадзіла ў мінулым годзе і хлебная піва.

Працавітасць людзей не застасцца без увагі. Традыцыйным стала заахвочванне аператараў машыннай дойкі — членаў клуба чатырохтысячніц, пераможцаў спаборніцтва ўсіх галін сельскагаспадарчай вытворчасці. У большасці гаспадарак працуюць прафесійна падрыхтаваныя, адукаваныя спецыялісты. Дзякуючы

ўмеламу кірауніцтву, граматным кадрами рытмічна, з перспектывай на будучас развіваюча экапоміка і сацыяльная сфера ў калгасах «Ленінскі шлях», імя Арджанікідзе, імя Леніна, імя Кірава і інш. Восем прамысловых прадпрыемстваў раёна выпускаюць тавары народнага спажывання. Напрыклад, ААТ «Слуцкі сыраробны камбінат» забяспечвае гараджан малочнай прадукцыяй у шырокім асартыменце. З году ў год стабільна працуе унітарнае прадпрыемства «Металіст».

Вёска... Вымаўляючы гэтыя слова, уяўляеш яе зімой — заснежанай, з белаватым дымам над комінамі хат, вясной — у квেцені садоў, летам — абуджаную буслінным клёкатам туманным ранкам, з шэптом каласоў пад дзённым сонцем, восеню — у карагодзе залатога лісця, з пахам хлебнага каравая і печанай бульбы... Не, не забыта, не пакінута па-за ўвагай на Случчыне вёска. Шмат робіцца для таго, каб як мага менш было пустуючых хат, добраўпарадкоўваюцца вуліцы, двары, створаны і працуюць селькомы. Штогод праводзяцца раённыя конкурсы на лепшыя населены пункт, на лепшы двор і прынародна на святах вёскак ушаноўваюцца іх пераможцы. А каб вёскі маладэслі, райвыканком перад кірауніцтвам кожнай гаспадаркі паставіў задачу — штогод будаваць не менш як пяць кватэр. Рабілася ўсё магчымае, каб захаваць усе ўстановы сацыяльнай сферы. Пры дэфіцыце фінансавання не закрыта ніводная медустанавіна. Наадварот, уведзены ў строй новы будынак Грэскай участковай бальніцы, якая абсталёвана сучаснай медыцынскай апаратурай. Дзейнічае унітарнае прадпрыемства «Сяльчанка», а гэта значыць, што да паслуг вяскоўцаў — майстэрні, цыбульні, іншыя бытавыя выгоды. Амаль у кожнім населеным пункце працуюць гандлёвые кропкі, у малапаселеных вёскі прадукты і тавары рэгулярна достаўляюць аўталаўкі. Вясковая дзетвара навучаецца ў школах. Падрыхтаваныя кадры сумленна выконваюць асветніцкавыхаваўтую місію, прымяняючы сучасныя формы навучання і выхавання школьнікаў.

Спрадвеку Случчыну называлі пясняркай. І сёння ў раёне шмат дабротных дамоў культуры, клубаў, бібліятэк, музеяў, музичных школ. Тут набываюць новае жыццё песні, тапцы, народныя промыслы, пакінуты

тыя бабулямі ў сваіх куфэрках нам у спадчыну. Без перабольшвання можна сказаць, што мастацкую вясёлку Беларусі дастойна ўзбагачае яркімі фарбамі саматканак, песень, танцаў, музыкі культуры Случчыны. Многім самадзеіным калектывам прысвоены ганаровыя званні народных і ўзорных. Слава пра знакаміты народны Казловіцкі хор, які радуе людзей прафесійным майстэрствам больш як 65 гадоў, разнеслася далёка за межамі Беларусі. Ніводнае рэспубліканскае, абласное свята, бадай, не абыходзіцца без удзелу народнага фальклорпага калектыву «Ячаўскія вячоркі».

Дзень заўтраўні... З надзеій і аптымізмам мы сустракаем будучас, яшчэ больш прыгожай, сонечнай уяўляеца Случчына ў сваім эканамічным, сацыяльна-культурным росквіце. Перспектыва развіцця роднага краю бачыцца райвыканкамам, раённым Саветам дэпутатаў у паступовай інтэнсіфікацыі эканомікі, укараненіі ў

сельскагаспадарчую і прымысловую вытворчасць новых сучасных тэхналогій, у далейшым добраўпарадкаванні вёсак, у tym ліку ў іх газіфікацыі, а таксама ў будаўніцтве жылля, матэрыяльным і маральнym стымуляванні працы вяскоўцаў, паліпшэнні сацыяльна-бытавых умоў іх жыцця, у стварэнні кадравага патэнцыялу, клопаце аб падрастаючым пакаленні.

Дбаючы аб будучыні вёскі, мы робім стаўку на моладзь. Каб будучыня была ў надзеіных руках, юнакі і дзяўчата выхоўваюцца на лепшых традыцыях бацькоў і дзядоў. Залатая гвардзія — ветэраны вайны і працы, лепшыя людзі Случчыны заклікаюць маладых памятаць, якой дарагой цаной дасталася Перамога над фапызмам, захоўваць працоўны і свяшчэнны абавязак перад Бацькаўшчынай. І толькі тады чалавек адчуе шчасце, маральнае задавальненне ад свядомасці, што жыве на зямлі педарэмна.

СКАРАЧЭННІ, ПРЫНЯТЫЯ Ў КНІЗЕ «ПАМЯЦЬ»

в. (д.) —	вёска (деревня)
в/ч —	войсковая часць
вобл. (обл.) —	вобласць
Воп. —	вопіс
г. —	год, горад
ГВК —	гарваенкамат
г.п. —	гарадскі пасёлак
гв. —	гвардзейскі, гвардыі
інш. —	іншыя
Л. —	ліст
м. —	мястечка
мал. (мл.) —	малодшы
н. (р.) —	нарадзіўся
нам. (зам.) —	намеснік (заместитель)
п/п —	палявая попта
пас. —	пасёлак
р. —	рака
РВК —	райваенкамат
р-н —	райён
с. —	сяло
С. —	старонка
сд —	стралковая дывізія
ск —	стралковы корпус
сп —	стралковы полк
Спр. —	справа
с/с —	сельсавет
ст. —	стагоддзе, старши, станиця
ШШ —	сярэдняя школа
Т. —	том
тд —	танкавая дывізія
тп —	танкавы полк
Ф. —	фоіл

Змест

Да чытача	17
1941—1945	
ІШЛА ВАЙНА НАРОДНАЯ	19
Дні вызвалення	19
Документы сведчаць	25
Вызначыліся ў баях	27
Газета паведамляла	27
У баях здабывалі перамогу	28
Санінструктар Маша	30
Як вызвалілі Случчыну	32
Танкісты 219-й брыгады	35
Героі-вызваліцелі	37
Документы сведчаць	39
Героі Савецкага Саюза — ураджэнцы Случчыны	40
У пошук небяспечны выходзіла разведка	40
Генерал-лейтэнант з вёскі Клешава	42
Подзвіг на Одэры	42
Ад Варшавы да Берліна	43
Жанчыны на вайне	44
Заставаліся апошнія кіламетры	45
Аўтограф па рэйхстагу	46
Шлях салдата	46
Асабліва важнае задание	50
Ад Слуцка да Берліна	51
Прыишло пісьмо з Ізраіля	51
Яны вярнуліся пераможцамі	51
АХВЯРЫ ВАЙНЫ	194
Войны-землякі, якія загінулі або прапалі без вестак на франтах	
Вялікай Айчыннай вайны ў 1941—1945 гг.	194

1945 — да нашых дзён

У МІРНАЙ ПРАЦЫ	383
Аднаўленне народнай гаспадаркі	383
Прамысловасць	387
Сельская гаспадарка	396
Культура і спорт	402
Асвета	407
Ахова здароўя	410
Гісторыя газетным радком	412
Вызначыліся працай	421
Героі Сацыялістычнай Працы	421
Ардэнаносцы	423
Заслужаныя работнікі Беларусі	431
Ганаровыя грамадзянэ Слуцка	436
Нарадзіліся на Случчыне	438
Вайскоўцы	438
Вучоныя	440
Дзяржаўныя і палітычныя дзеячы	456
Творцы	457
Звязаны лёсам са Случчынай	492
Загінулі ў Афганістане	500
Яны кіравалі горадам і раёнам	502
3 МАТЭРЫЯЛЬНАЙ І ДУХОЎНАЙ СПАДЧЫНЫ	503
З гісторыі архітэктуры Слуцка і Случчыны	503
Краязнаўчы музей	511
Народныя і ўзорныя самадзейныя калектывы Случчыны	513
Народныя святы	519
Сімвалічнасць сыру ў традыцыйнай культуры беларусаў (паводле слуцкіх запісаў А.К.Сержптоўскага)	521
Каляндарна-абрадавы фальклор Случчыны	523
Запісана на Случчыне	532
Гісторыя вывучэння і характеристыка гаворак Случчыны	539
Вёскі слуцкіх выбранцаў	544
З тапанімічных паданняў Слуцкага раёна	546
З гісторыі населеных пунктаў	548
Жывём на зямлі недарэмана	567

**Прадстаўнікі грамадскасці г. Слуцка і Слуцкага раёна,
якія прымалі актыўны ўдзел у падрыхтоўцы рукапісу кнігі
«Памяць. Слуцкі раён. Слуцк»:**

В.Ф.Арлоўскі, [С.Л.Глухіх], Г.А.Залеская, Т.Р.Каршакова, У.М.Касцюк, І.І.Касянюк,
Л.У.Лазоўская, І.А.Мурашка, А.М.Пятровіч, Л.Г.Радзюк, Г.С.Слінкіна, Г.Я.Шахновіч,
І.В.Шкатула, Л.У.Шкурская.

**Супрацоўнікі выдавецкага цэнтра БЕЛТА, якія працавалі над кнігай:
Г.К.Кісялёў — галоўны рэдактар, Л.М.Драбовіч — намеснік галоўнага рэдактара,
З.І.Малейка — вядучы рэдактар, В.І.Багдановіч, Л.І.Рудніцкая — рэдактары-стылісты.**

Фота: М.Астаповіча, А.Дзідзевіча, Л.Калядзінскага, Ф.Корзуна, А.Лешчанкі,
[С.Юхніна], з фондаў Слуцкага краязнаўчага музея і асабістых архіваў.

Картограф Г.Р.Шыкунова.

Аб'яднаная раённая і гарадская камісія па стварэнні гісторыка-дакументальнай
хронікі выказвае падзяку ўсім, хто прымаў удзел у падрыхтоўцы і выданні гэтай кнігі.

Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Слуцкага р-на і г. Слуцка. У 2 кн. Кн. 2-я. —
П15 Мн.: БЕЛТА, 2001. — 576 с.: іл.

ISBN 985-6302-31-5.

Другая кніга хронікі ахоплівае перыяд гісторыі раёна і горада ад сярэдзіны 1944 г. да канца XX ст. У ёй расказвасцца аб днях вызвалення Случчыны ад нямецка-фашистыскіх захопнікаў і подзвігах землякоў на франтах Вялікай Айчынай вайны, аб аднаўленні і паслявасенным развіціі горада і раёна.

Змяшчающа спісы франтавікоў, узнагароджаных ордэнамі і медалямі, спісы воінаў-землякоў, што загінулі ці працалі без вестак на франтах Вялікай Айчынай вайны.

Прыводзяцца біографіі вядомых землякоў і людзей, чый лёс быў цесна звязаны са Случчынай.

Асобны раздел кнігі прысвечаны апісанню багатай матэрыяльнай і духоўнай спадчыны Случчыны, гісторыі яе населеных пунктаў.

ББК 63.3 (4 Беи)

Навукова-папулярнае выданне

Гісторыка-дакументальная хроніка
Слуцкага раёна і горада Слуцка
У 2 кнігах. Кніга 2-я

Рэдактары:

М.З.Башлакоў, З.І.Дзямешка,
У.І.Лемяшонак

Мастацкі рэдактар

А.В.Лапін

Тэхнічны рэдактар

А.В.Кажухар

Карэктары:

Л.С.Зіза, Л.І.Кароткіх,

А.П.Кірэева, Н.В.Клопава

Падрыхтоўка арыгінал-макета:

А.В.Майсценка, М.Э.Малаярэвіч

Камп'ютерны набор:

С.А.Долгая, З.У.Марцінчык

ISBN 985-6302-31-5

9 789856 302315

Выданне падрыхтавана выдавецкім цэнтрам БЕЛТА.
Падпісаны да друку з арыгінал-макета 30.03.2001.
Фармат 70x100 1/16. Папера афсетная.
Гарнітура Кудрашоўская энцыклапедычная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 46,8. Ум. фарб.-адб. 53,3.
Ул.-выд. арк. 56. Тыраж 5000 экз. Заказ 2343.
Падатковая льгота — Агульнадзяржаўны класіфікатор
Рэспублікі Беларусь АКРБ 007-98, ч. 1; 22.11.20.600.
Беларуское тэліграфнае агенцтва.
Ліцензія ЛВ № 60 ад 29.11.1997.
Рэспубліка Беларусь. 220030, Мінск, вул. Кірава, 26.
УП «Мінская фабрика каляровага друку».
220024, Мінск, вул. Каржанеўскага, 20.

